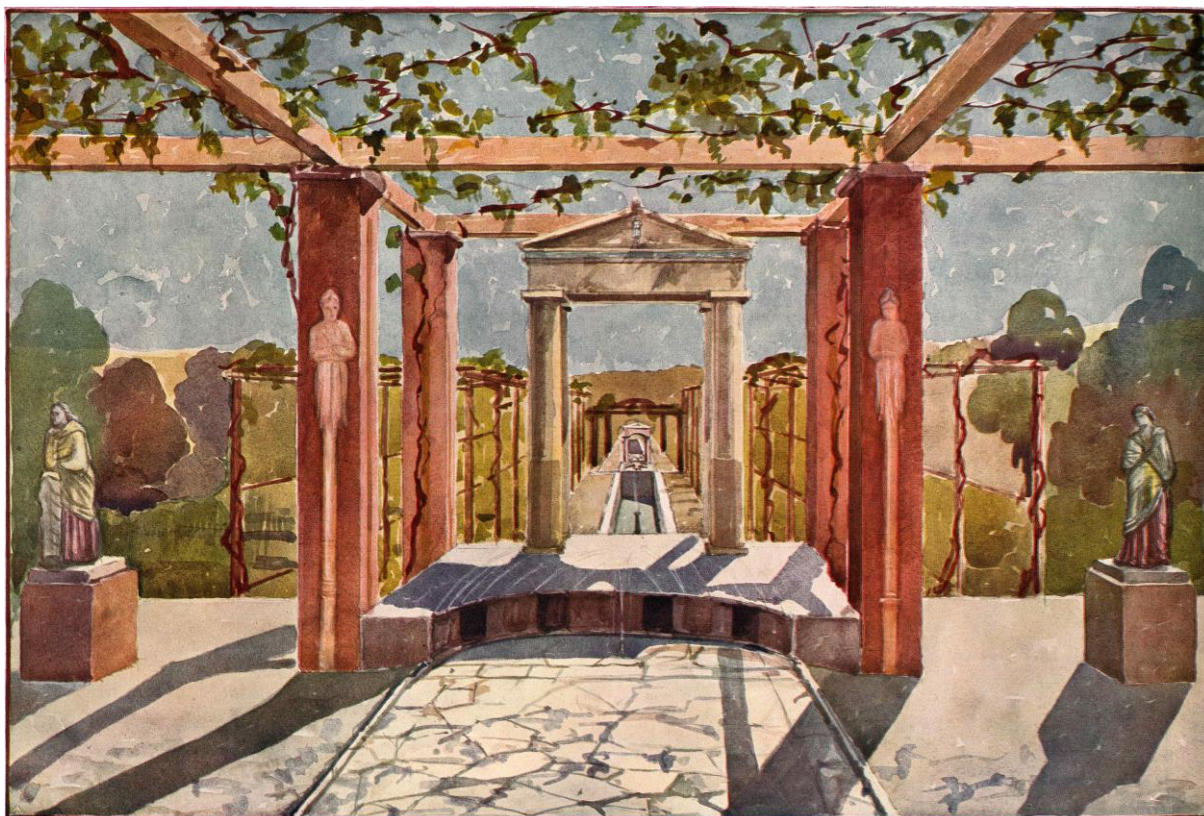

– UTI VÅR HAGE –

EN KONTEKSTUELL ANALYSE AV HORTIKULTUR
SOM IDÉ OG PRAKSIS
I *DOMUS* I DET ROMERSKE POMPEII

ELISABET JANSSEN

MASTEROPPGAVE I ARKEOLOGI
INSTITUTT FOR ARKEOLOGI, KONSERVERING OG HISTORIE
HUMANISTISK FAKULTET

UNIVERSITETET I OSLO
OKTOBER 2012

© Elisabet Janssen

2012

Uti vår hage

Elisabet Janssen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forsideillustrasjon: Akvarell, rekonstruksjon av utsikt mot grøntareal (L) fra *oecus* (h) i Casa di D. Octavius Quartio, Pompeii (Spinazzola 1953: tavola XLI).

Bevegelsene til stener og trær, dyr og mikrofiber lar seg "forklare";
men det er bare mennesket man strengt tatt kan "forstå".
[...] i det øyeblikk man trer inn i dialog med et annet menneske
– i en samtale, i beskuelsen av et maleri, i lesningen av en tekst, osv. –
så trer man på et vis inn i et felles rom,
et møtested med mening.
(Schaanning 2010:10)

"That is excellently observed", said Candide.
"But let us dig in our garden."
(Voltaire 1997:104 [1759])

FORORD

“Den sanne oppdagelsesreise består ikke i å finne nye landskaper, men å se med nye øyne”, skrev Marcel Proust. Min øyne for antikken ble allerede åpnet med oppdagelsesreiser i pekebøkene. Det var imidlertid professor Tone Selboes litteraturteoretiske emne i hermeneutikk høsten 2009 som fikk meg til å innse at hva forskeren ser og oppdager avhenger av hvem hun er, hvilke forforståelser hun har, hva hun lar seg selv se. Høsten 2010 åpnet førsteamanuensis Marina Prusac Lindhagen mine øyne for det romerske landskapet for alvor. Tilbake fra oppdagelsesreisen som skulle følge fortjener svært mange flere min takk.

Førstelektor Karin Hägg Niklasson som, med beundringsverdig glød, veiledet meg gjennom prosjektbeskrivelsen våren 2011 og oppmuntret meg da jeg påfølgende høst forstod at det opprinnelige testmaterialet ikke ville gi meg de perspektivene jeg trengte. Postdoktor Sven Ahrens som, med sin særinteresse for romernes landskapsforståelse, møtte meg underveis våren 2012 og loset meg i havn høsten 2012. Uten dem hadde jeg aldri funnet motivasjon til å takle de enorme utfordringene jeg har en tendens til å gi meg selv.

Det Norske Institutt i Roma for et sjenerøst fagstipend og -miljø, fast lesesalsplass, og muligheten til å teste prosjektet på et klokt og utfordrende publikum, alt i perioden fra september 2011 til februar 2012. Instituttets uerstattelige bibliotekar, Germana Graziosi. Professor Rasmus Brandt som alltid deler av sin kunnskap, og som sammen med Helena Neumann gjorde neste etappe på reisen mulig. ERASMUS og Università del Salento som lot meg utveksles våren 2012 for å utvide masterstudiene med italiensk og arkeobotanikk. Professoressa Katia Mannino og professor Girolamo Fiorentino som stilte seg til disposisjon under oppholdet.

Alle som på forskjellige stadier har utfordret meg, enten gjennom diskusjoner som har ledet til tekst, eller tekst som har ledet til diskusjon. *Sopratutto*, Antonio Calabrò, for tålmodighet og råd, horisontutvidelser og oversettelseshjelp. Spesielt også Camilla Cecilie Wenn, Espen Grønlie, Karl Kristian Rådahl Kirchhoff og Torgeir Melsæter. Hallvard Indgjerd for figurredigering, diskusjoner og korrektur på tampen av innlevering. Til sist Anne Veronica Nyquist, Eirik Janssen, Julia Kotthaus, Siri Evju Janssen og Sven Janssen for kommentarer underveis og nådeløs korrekturlesning ved reisens ende – som bestilt og behøvd.

Oslo, 29. oktober 2012

Elisabet Janssen

INNHALDSFORTEGNELSE

– UTI VÅR HAGE –	I
INNHALDSFORTEGNELSE	VII
FIGURER	VIII
FORKORTELSER	IX
MERKNADER	IX
1. INNLEDNING	1
1.1. HAGEN – Å KULTIVERE UTALLIGE FORSTÅELSER I ETT BEGREP	1
1.2. HVLKE ROMERE? TRE FORSTÅELSEHORISONTER	3
1.3. TVERRFAGLIGHET OG KILDEKRITIKK	5
DEL 1	7
2. UTI DEN ROMERSKE HAGE	9
2.1. UKLARE KONSEPTUELLE, KONTEKSTUELLE OG HISTORISKE GRENSER	10
2.2. FILOGENS PROBLEM – HAGEBESKRIVELSER UTEN GRENSER	13
2.3. OPPSUMMERING – BEHOVET FOR Å SETTE HAGEN I EN STØRRE KONTEKST	14
3. DOMUS – ET ROMERSK TITTESKAPSTEATER?	15
3.1. OFFENTLIG OG PRIVAT – SOSIALE GRENSER STYRER FYSISKE GRENSER	15
3.2. DOMUS SOM SPEILBILDE – IDENTITET MATERIALISERT OG KOMMUNISERT	16
3.3. IDENTIFISERINGENS MAKT OG MOTMAKT – ELITEN OG BORGEREN	17
3.4. OPPSUMMERING – HORTIKULTUREN VOKSER FREM	19
4. STEG MOT Å FORSTÅ EN FREMMED HORTIKULTUR	21
4.1. NATUREN – EN OMGIVELSE DEFINERT AV ROMERENS BEHOV	22
4.2. NATURENS <i>TOPOS</i> SOM HORTIKULTURELLE BESTANDDELER	23
4.3. HORTIKULTURELLE BESTANDDELER – TIL STEDE I <i>DOMUS</i>	24
4.4. OPPSUMMERING – MOT EN METODE FOR Å FORSTÅ	26
DEL 2	27
5. AD FONTES – TESTMATERIALE	29
5.1. MATERIALETS NATUR OG NATURENS MATERIALE	29
5.2. CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO	30
5.3. CASA DEL BRACCIALE D'ORO	32
5.4. CASA DI POLIBIO	35
6. GRENSELØS HORTIKULTUR	37
6.1. NATURLIGE OG PRAKTISKE BEGRENSENINGER FOR HORTIKULTUR	38
6.2. I VILLNISET MED HAGESAKS – EN DEKONSTRUKSJON AV HORTIKULTUR	40
6.3. HORTIKULTURENS SYKLUS – I TAKT MED HVERDAGENS SYKLUS?	48
6.4. FORELØPIGE REFLEKSJONER – GRESENS VISKES YTTERLIGERE UT	55
7. MEKTIGE MORALISTER OG REAGERENDE GARTNERE	57
7.1. HORTIKULTUR SOM VEKKER MORALSK OPPMERKSOMHET	58
7.2. FORELØPIGE REFLEKSJONER – VIDERE INN I FORSTÅELSEHORISONTEN	65
8. ET SPILL FOR GALLERIET	67
8.1. BARRIERER OG BEVEGELSER FRA DØRTERSKELEN TIL SENGEKANTEN	67
8.2. FORELØPIGE REFLEKSJONER – MORALSKE KONTURER AV <i>DOMUS</i>	76
9. REFLEKSJONER TIL SLUTT – UTI VÅR ROMERSKE HAGE	79

LITTERATUR.....	83
ANTIкке KILDER – UTGAVER OG OVERSETTELSEr	93
APPENDIKS 1 – BEGREPER OG ANTIкке BETEGNELSEr.....	95
APPENDIKS 2 – OPPLYSNINGER OM DE TRE <i>DOMUS</i>	98
APPENDIKS 3 – HORTIKULTURELLE BESTANDDELER.....	101
APPENDIKS 4 – ROMERSK FLORA	110
APPENDIKS 5 – HAGEMALERIER.....	112

FIGURER

Figur 1: Del av hagemaleriene fra Villa di Livia ved Prima Porta (Jashemski 1993: fig. 454).	7
Figur 2: Utsnitt av beplantet sokkel i pompeiansk veggmaleri (Jashemski og Meyer 2002: fig. 129).....	11
Figur 3: Pompeii, den romerske provinsbyen som ble begravet da vulkanen Vesuv våknet til live i august år 79 e.Kr (Jashemski 1979: fig. 2).....	27
Figur 4: Plan over Pompeii. Prosjektets tre studieobjekter er markert i rødt (Jashemski 1993: Plan 1).....	28
Figur 5: Avstøpninger av røtter <i>in situ</i> , <i>peristylum</i> (CC), Casa di Polibio (Jashemski 1981a: fig. 10).....	29
Figur 6: Plantegning, Casa di D. Octavius Quartio, situasjon i grøntarealer markert (etter Spinazzola 1953).	31
Figur 7: Plantegning, Casa del Bracciale d'oro (etter Ciardiello 2009: fig. 1-3).....	33
Figur 8: Plantegning av situasjonen i grøntareal (A). Rom (a) samsvarer med (A), (b) med (31), (c) med (32) (Jashemski 1993: Plan 58).	34
Figur 9: Plantegning, Casa di Polibio (etter Allison 2004: fig. A.1; De Franciscis 1988: fig. 1).	35
Figur 10: Plantegning av situasjonen i grøntarealet i <i>peristylum</i> (CC) (Jashemski 1981a: fig. 9).	36
Figur 11: <i>Impluvium</i> omkranset av plantebed, <i>atrium</i> (2), Casa di D. Octavius Quartio (foto: forfatteren).....	39
Figur 12: <i>Impluvium</i> med innebygd plantebed, Villa di Poppaea, Oplontis (foto: forfatteren). ...	39
Figur 13: Veggmaleri med imitert utsikt mot ekstraurbant landskap, et motiv som ikke opptrer sjelden i pompeiansk veggmaleri, sannsynligvis et uttrykk for smak. Her fra <i>cubiculum</i> (a), Casa di D. Octavius Quartio (PPM: III: fig. 4).....	43
Figur 14: Sikt fra Via dell'Abbondanza gjennom inngang 2 (foto: forfatteren).	68
Figur 15: Sikt fra Vicolo del Farmacista gjennom inngang 44 (Dunn og Dunn 2012).	69
Figur 16: Hagemaleri, <i>oecus</i> (32), nordvegg (Jashemski 1993: fig. 2).....	112
Figur 17: Hagemaleri med innfelt sokkelbeplantning, <i>oecus</i> (32), sørvegg (PPM: VI: utsnitt av fig. 160).....	112
Figur 18: Hagemaleri, <i>oecus</i> (32), østvegg, øvre del (Jashemski 1993: fig. 414).....	113
Figur 19: Hagemaleri, <i>oecus</i> (32), østvegg, nedre del (Jashemski 1993: fig. 7).	113
Figur 20: En av få mosaikkversjoner av de såkalte hagemaleriene, utsnitt fra <i>nymphaeum</i> i <i>triclinium</i> (31), Casa del Bracciale d'oro (Jashemski 1993: fig. 477).....	114
Figur 21: Hagemaleri, <i>triclinium</i> (31), sørvegg (PPM: VI: fig. 171).....	114
Figur 22: Hagemaleri, <i>cubiculum</i> (II), vestvegg. Casa di Polibio (Jashemski 1993: fig. 432). ..	114
Figur 23: Hagemaleri, ukjent rom vest for <i>atrium</i> (O), Casa di Polibio (Jashemski 1993: fig. 431).....	114

FORKORTELSER¹

ANSA	The Ansa Agency in the Mediterranean
CDP	<i>The Cambridge Dictionary of Philosophy</i> (2. utg.)
OCD	<i>The Oxford Classical Dictionary</i> (3. utg.)
PPM	<i>Pompei: Pitture e mosaici</i>
SNL	Store Norske Leksikon på nett

MERKNADER

Begrepet og betegnelsen romersk er, og har lenge vært, gjenstand for debatt i de fleste fag som berører den klassiske kulturen (se blant svært mange andre Balsdon 1979; Laurence 1998:2-3; Mattingly 2011; Schörner 2005; Wallace-Hadrill 2008). Debattene dreier seg jevnt over om begrepets utfordringer i møte med kulturbegrepet og henvises gjennomgående til der oppgaven ledes inn på debattarenaen. I denne masteroppgavens begrepsapparat benyttes begrepet konsekvent politisk. Hva enn som omtales som romersk, forutsetter politisk og juridisk tilhørighet til den romerske kulturen. Borger som provins, litteratur som arkeologisk materiale. Av samme grunn benyttes latinsk etymologi så langt det lar seg gjøre.

Samtlige årstall, latinske betegnelser, latinske og greske egennavn og litterære verker og forkortelser følger *Oxford Classical Dictionary* (3. utg.). Se appendiks 1 for ordliste over latinske begreper.

Oppgavens problemstilling undersøkes på hortikultur i tre hus i det romerske Pompeii. Pompeii som arkeologisk kontekst er inndelt i regioner, *insulae* og innganger, og hus er gitt navn fritt etter utgravningslederens og superintendentens ønske. Oppgaven følger adresser og husnavn slik de forekommer i standardverket *Pompeii: Pitture e mosaici* (PPM). Pompeiis veggdekorasjoner i stukk og fresker er dessuten inndelt i stil etter antatte epoker, først av August Mau (1882; se videre Schefold 1957). Oppgaven oppgir disse stilene slik de er tolket i utgravningspublikasjoner og referanseverker. Oppgaveforfatteren gjør oppmerksom på at bruk av samtlige av disse betegnelsene foregår med visshet om at kategoriene har latt seg forme og omforme gjennom forskernes forståelseshorisonter i nærmere 150 år – ikke nødvendigvis med hensyn til hvordan pompeianeren selv forstod og forklarte sine omgivelser.

---

¹ Som benyttes i oppgavetekst. Se litteraturliste for øvrige.

1. INNLEDNING

Ancient Roman gardens are so captivating, and so difficult to study, because they are so distant from the modern experience, both temporally and spatially. Space and time determine how cultural information is encrypted in the garden (Pagán 2006:14).

Se for deg at du går ut i en hage hvor det er plantet syresser. Kanskje du assosierer trærne med italienske landskap, og ville tenke at syressene var dekorative eller nyttige som hekkvekster. Du tenker kanskje at eieren av hagen har ønsket å gjenskape følelsen av å være til stede i Toscana. Er dette bare en av mange hager med syresser du har befunnet deg i det siste, kan det hende at du heller tenker at du befinner deg i nok en hage som følger samme mote. Se for deg at en romer går ut i den samme hagen, og blir oppmerksom på de samme syressene. Kanskje ville du overraskes over at romeren ville tenke at hva han så var et eksempel på en planteart som nylig var importert til italienske områder (Landgren 2004:14-15). Som mennesker med de samme fysiske egenskapene, ville vi og romerne se den samme hagen. Men, vår og romerens erfaringer ville sette i gang fortolkningsprosesser som kan lede til svært forskjellig forståelse av hva vi alle ser fordi våre tolkninger farges av det samfunnet vi er en del av (Nyland 2003:55). Et raskt blikk på omtaler av syressen i skrifter som stammer fra det romerske samfunnet, forteller oss at den var en betydningsfull plantevekst, deretter at denne betydningen var definert av flere bibetydninger, konnotasjoner. Den ble for eksempel plantet utenfor en boligs inngang for å kommunisere at husholdet var i en sorgprosess fordi romerne forstod syressen som forbundet med underverdenens hersker Pluto (Jashemski et al. 2002:105-106; Landgren 2004:14-15). Forfatteren Varro (116-27 f.Kr.) nevner en annen konnotasjon i beskrivelsen av en *villa* nær provinsbyen Pompeii, hvor syresser kommuniserte eiendommens grense (Varro, *Rust.* 1.15).

1.1. HAGEN – Å KULTIVERE UTALLIGE FORSTÅELSER I ETT BEGREP

Hage og *hortus* er som begreper, denotasjoner, to kulturelle fellesskaps betegnelser på det tilsynelatende samme fenomenet, et grøntareal. Men de mange bibetydningene som var særegne for det romerske kulturelle fellesskapet ville gjøre at en romer tilskrev *hortus* mange andre betydninger enn vi ville tilskrive hagen (Purcell 1987:199-200). Forskerens refleksjonsevne under fortolkningsprosessen avhenger av hennes tilstedeværelse i samfunnet, hjemmeverdenen. Arkeologen forsøker å sette seg inn i et fortidig samfunn, fremmedverdenen (Kyvik 2002:127-129). *Domus'* forskningshistorie viser hvordan vi har en tendens til å identifisere de romerske hjem med våre egne; med en ubevisst oppfatning av at de ble bebodd

av mennesker som oss, med den samme oppfatningen av for eksempel privatliv som oss. Uten å tenke over at bolig og familie er moderne begreper som reflekterer vårt syn på levemåte i dag (Grahame 1997:138; Wallace-Hadrill 1994:75; Zanker 1998:10). Slik må vi vise skepsis til å forstå den romerske hagen på samme måte som en hage i dag.

Det blir nødvendig å spørre som hageforskeren John D. Hunt (2000:14): Hva i all verden er en hage? For hvordan forstod romeren sin hage *egentlig*? Hageelementer i romerske *domus* omtales nærmest som agenter med vilje og viten; “Garden elements invade the home [...]” (Farrar 1998:19). I kapittel 2 omtales spor etter hager på steder som utfordrer vår forståelse allerede når det kommer til vårt hagebegrep. Som utdypet i kapittel 3, var det *domus* som hageelementene invaderte både et hjem og en arbeidsplass. Denne byboligen var en sosial arena hvor den romerske borgeren konstant forholdt seg til det øvrige samfunnet (se bl.a. Allison 2004:6-8; Berry 1997; Wallace-Hadrill 1994:5). Med fokus på det offentlige livet definerte romerske forfattere skiller i *domus* ved hjelp av den ideelle bruken av rom, men arkeologisk forskning viser at de navngitte rommene hadde flere funksjoner (Allison 2004; Berry 1997; Brothers 1996:45; Hales 2003:29). Denne virkeligheten utgjør en sterk kontrast til hvordan vi forstår hjem i den vestlige verden i dag: Vi er innforstått med at vi lever og jobber i klart atskilte rom (Hales 2003:1-2; Shipley 1996:1-6; Wallace-Hadrill 1994:4-5, 12). Naturen ble integrert i romerske *domus* og *villae* gjennom både dyrkning, avbildning og utsikt (Farrar 1998:19-20; Lefèvre 1977:524).

Eksempelet på at hager kan lades med forskjellig mening understreker hvordan hage problematiseres som et langt mindre komplekst begrep enn det rommet det referer til. “What unites a disparate variety of cultivated spaces under the concept of ‘garden’ is their creation stemming from a general impulse to adapt the surrounding landscape to human ideas” (von Stackelberg 2009:6-7). Dette er ikke ulikt definisjonen av moderne hager som steder i hverdagen, deler av vårt kjente landskap berørt og omformet av menneskehender. Slik blir hage- og landskapsbegrepet altomfattende for å kunne definere hager på vegne av alle kulturer, jordkloden like mye som en bakgårdshage, landskapet på godseiendommen like mye som potteplanter på en leilighets balkong (Francis og Hester Jr. 1990:5-6). Likheten mellom disse definisjonene er at hagen er en følge av en prosess hvor elementer fra landskap inkluderes i og tilpasses til en kontekst, heller enn til et hagerom i seg selv. Formens betydning fremstår som sekundær fordi både den kulturelle og romlige konteksten setter betingelser for prosessen. Denne handlingen, hvor mennesket tilpasser landskapet til sine ideer, er ladet av et menneskelig behov for å skape både ideologisk og fysisk orden (Francis og Hester Jr. 1990:8). Hvis vi ikke reflekterer over dette, står vi i den postindustrielle verden i

fare for å påtvinge vårt hagebegrep og våre hagers bibetydninger på hager fra andre kulturer og tider, med andre oppfatninger av estetikk, verdiskapning og grenser. For – selv hva som utgjør det omkringliggende landskapet er kulturelt betinget (Elkins 1993:189-190; Purcell 1987:187; Shipley 1996:12-13; von Stackelberg 2009:6-7).

Det overordnede temaet i dette prosjektet er å reflektere over hvordan forskerens historiske tilstedeværelse påvirker hennes fortolkningsprosess. Den hermeneutiske tradisjonen, læren om forståelse og fortolkning, vektlegger hvordan forskeren går inn i en dialog med sitt studiemateriale: Et slags spill hvor mening blir avdekket når hun må ta utgangspunkt i det kjente for å få en bedre forståelse av det fremmede (Gadamer 2010:132-160; Iddeng 2007:64-65; Nyland 2003:55). Målet med den arkeologiske studien er å belyse denne prosessen i praksis. Eksempelet gjøres som en søken etter en bedre forståelse av hagenes betydning i romerske *domus* i provinsbyen Pompeii (fig. 3, 4). Refleksivitet er essensielt: “Grunnleggende i debatten er den oppfatningen at forskeren er en del av det som studeres. Han/hun til og med *skaper* sitt emne” (Kyvik 2002:127). Det blir slik nødvendig å undersøke faktorer forskeren fort kan ta for gitt, som hvordan hager ble forstått i det romerske samfunnet pompeianerne var borgere i. Denne bakgrunnen fører til at prosjektets problemstilling er todelt og strukturerer masteroppgaven i to gjensidig avhengige deler. Første del forsøker å nå inn til den romerske forståelsen av hager. Andre del forsøker å gjøre en praktisk studie av hvordan denne forståelsen preget, og som følge av erfaringer ble preget av, tre eksempler på hager i romerske *domus* i Pompeii. For det første: ***Hva var en hage for det romersk-pompeianske samfunnet?*** For det andre: ***Hvilken rolle spilte hagene i det livet som forløp i deres hjem, domus?***

1.2. HVLKE ROMERE? TRE FORSTÅELSEHORISONTER

Verken vi eller romeren er født med en forståelse av hva en hage eller en sypress er. Vår og romerens forståelse av dem blir formet av samfunnet. Rådende tankemønstre og samfunnstendenser leder oss til å gjøre erfaringer typiske for våre kulturelle fellesskap. Hans-Georg Gadamer kaller disse for forståelsens *horisonter*, og ber oss reflektere over hvorvidt det er en distinkt forskjell mellom den forståelseshorisonten vi har og den historiske vi forsøker å sette oss inn i (Gadamer 2010:341-345). Det har allerede kommet frem hvordan man – innenfor rammen av vår moderne forståelseshorisonter som vi aldri kan løsrive oss fra – må forsøke å skille mellom to forståelseshorisonter: Hva man kan kalle den hjemmeverdenen forskningsdiskursen inngår i, den moderne, og den fremmedverdenen man forsøker å oppnå en bedre forståelse av, den romerske (Gadamer 2010:343; Kyvik 2002:127-129).

Pågående forskningsdebatter gjør oss oppmerksomme på at man ikke kan gjøre det så enkelt. Som følge av den politiske situasjonen i Romerriket da Pompeii var romersk, var pompeianerne romere. Den romersk-pompeianske tenkemåten må ikke aksepteres ukritisk som synonym med den romerske, men må forstås med forbehold om sosial identitet og om at den romersk-pompeianske forståelseshorizonten inkluderte den romerske (kap. 3). Skjønt Pompeii og andre omkringliggende byer var romerske da de ble utslettet, hadde de kun tilhørt Romerriket i en mindre del av dens eksistens (Zanker 1998:3-4). Provinsbyen var plassert sør i Napoli-bukten, omtrent 20 mil sørøst for Roma, i et landskap og et klima så fruktbart at det var mulig å foreta innhøstinger opptil fire ganger i året (Jashemski 1993:1-3). Pompeii ble grunnlagt på 700-tallet f.Kr. som en oskisk by, underlagt samnittisk styre rundt 400 f.Kr., og siden en av Romas allierte i 290 f.Kr. Etter å ha deltatt i den romerske forbundsellekrigen (91-87 f. Kr) ble Pompeii en provinsby, slik at de pompeianske borgerne fikk romersk borgerstatus (Descœudres 2007:15-16; Zanker 1998:62).

Da byen ble romersk hadde Pompeiis borgere produsert og reproduisert sin sosiale identitet, sitt fellesskaps forståelseshorizont, allerede i 500 år. Arkeologiske observasjoner forsterkes av at romerske forfattere omtalte byen som preget av innbyggernes oskiske, greske, umbriske, etruskiske og campanianske opphav (Descœudres 2007:9; Jashemski 1981b:3-4). Enkelte stiller spørsmål ved om man i det hele tatt kan snakke om en romersk materiell kultur, slik lokal påvirkning på identitet og etnisitet viser seg sterkt i Pompeii (Laurence 1998:2-3). Disse ser ikke ut til å ta i betraktning at den romerske forståelseshorizonten som kommer sterkt til uttrykk gjennom litteraturen overlevert fra romerske forfattere, ikke er definert av forfattere som var født og oppvokst i Roma. Vi kan ikke påstå at diskursen de representerer er geografisk avgrenset til Roma, men at den også er preget av romerske borgere med opphav flere steder i Romerriket (Jones 2011:115-118, 122-123).

Denne masteroppgavens forsøk på å bevege seg inn i to fremmedverdener, to forståelseshorisonter som delvis er smeltet sammen, tar derfor utgangspunkt i dette hermeneutiske problemet. Første del møter problematikken i forbindelse med hvordan diskurser (app. 1) lar forståelseshorisonter komme til uttrykk (kap 2, 3 og 4). “In discourse meaning is located in the particular employment of a code; it is grounded in the context of usage” (Barrett 2000:28). I den grad arkeologisk materiale kan gis stemmer, bør hva de sier kunne nyansere og utdype hva vi lærer om diskursen som er nedfelt i skriftlige kilder (Olsen 1997).

Andre del møter problematikken i forståelsen av at det er en sammenheng mellom organiseringen av rom og samfunn (app. 1), slik at utformingen av *domus* avhenger av det

romersk-pompeianske samfunnets bruk (særlig kap. 6, 7 og 8). Konkret mening produseres som følge av at aktiviteter finner sted i rom. Mennesker beveger seg mellom og stopper opp ved konkrete steder og objekter. Slik avhenger en spisebenk eller en sypress' konkrete mening og bibetydninger av kulturen som forholder seg til dem (Foucault 1986:23). Dette krever at forskeren blir klar over at hennes forståelse av fremmedverdenen, gjennom det arkeologiske materialet, alltid vil begynne med at hun forsøker å forstå tingen, rommet eller stedet med utgangspunkt i sin egen forståelse av hjemmeverdenen (kap 4.3). Hun må reflektere over sin vei inn i den romerske og romersk-pompeianske forståelseshorizonten ved å sette seg inn i de tre faktorene som påvirker hennes forståelse av seg selv: Hennes tilstedeværelse i den historiske, romlige, og sosiale hjemmeverden. Edward Soja kaller dette steget for den ontologiske trialektikk (eng. *the trialectics of being*) fordi forståelsen veksler mellom tre instanser, en slags utvidet dialektikk som følge av en tredje instans (Soja 1996:70-74). Andre del møter til sist problematikken i hvordan *domus* som identitetsmarkør først fungerte når gjester, som utenforstående brukere av *domus*, trådte inn i det (kap. 3.2-3, og 8). Gjennom masteravhandlingen blir det nødvendig å reflektere over *den moderne forståelseshorizonten*, *den romerske forståelseshorizonten*, og *den romersk-pompeianske forståelseshorizonten*. “This ontological rebalancing act induces a radical skepticism toward all established epistemologies, all traditional ways of confidently obtaining knowledge of the world” (Soja 1996:81).

1.3. TVERRFAGLIGHET OG KILDEKRITIKK

Innledningsvis kom det frem hvordan dette studiet krever en tverrfaglig tilnærming. Spørsmål som kommer opp indikerer at skriftlige kilder og naturvitenskapelig data må få spille en rolle ved å kaste nødvendige lys over det arkeologiske prosjektet. Det blir slik nødvendig å gjøre noen innledende refleksjoner over kildematerialet. Historisk arkeologi bringer med seg et kildekritisk ansvar der forskeren må ha en forståelse av arkeologiske og filologiske fagtradisjoner (Descoedres 2007; Ødegård 2007:174). Vitenskapelig teori kan ofte kaste lys over hvordan arkeologisk materiale har potensial til å fortelle om konkrete tankemønstre. *Men*, man skal ikke undervurdere at skriftlige kilder gjennom ord og diskurs også kan være uttrykk for meninger, holdninger, idealer og konvensjoner, selv om den klassiske arkeologen stadig må forsvare sin integritet mot påstander om fagfeltets ukritiske trang til å bekrefte skriftlige kilder (Foucault 1999:15; Iddeng 2007:77; Ødegård 2007:175-176). Et generelt problem er svært sentralt i filologenes metodikk – tekstkritikk. Det er nødvendig å ta aktivt forbehold om at den overleverte litteraturen ikke representerer hele forståelseshorizonten, hele

diskursen, ei heller alle innforståtte sannheter. Vi arbeider aldri med originaltekster (Iddeng 2007:73; se videre Vidén 2007). Slik blir det farlig å tolke sitater og sjangere, som gjerne også er oversatt mange ganger gjennom historien, svært bokstavelig (Iddeng 2007; Ødegård 2007:174, 176). Romerske forfattere var svært selvbevisste i sin skrivemåte. Vi skal ikke være for sikre på hvorvidt enkeltpersoners skildringer er av faktiske forhold, representerer tidstypiske tankemønstre, er ren fiksjon eller personlige meninger (Iddeng 2007:63, 74-77).

Kildetyperne utfyller hverandre med unik informasjon om både den forståelseshorizonten som preget det romerske kulturelle fellesskapet, og hvordan det aktuelle samfunnets praksis påvirket erfaringer, fortolkninger og forståelse (se videre kap. 4.3, 6.1, 7.1 og 8.1). Ved å ta stilling til alle begrensningene kildemateriale har innad i sine fagretninger blir man også klar over problemene de sammen vil medføre, og man må ta aktiv stilling til hvorfor de er på kollisjonskurs (Ødegård 2007:175-176). Som et ledd i den nødvendige hermeneutiske refleksjonen prosjektet er bygget på, må man reflektere over arkeologens tolkning av det gjeldende materialets funnkontekst (Ødegård 2007:176-178). Dette blir spesielt interessant i forbindelse med forbehold rundt arkeobotaniske funn (kap. 5).

DEL 1

MOT NYE, GAMLE HORISONTER

Figur 1: Del av hagemaleriene fra Villa di Livia ved Prima Porta (Jashemski 1993: fig. 454).

2. UTI DEN ROMERSKE HAGE

The more we discuss the horti romani, the less confident we become of generalizations and typologies (Wallace-Hadrill 1998:1).

Så lenge arkeologer har gjort utgravninger av eiendommer og offentlige bygg tilknyttet den romerske kulturen, har de dokumentert spor etter hager. Tidlige arkeologiske studier av slike hager ble gjort ved hjelp av skildringer i den latinske litteraturen, særlig ved hjelp av empiri fra Pierre Grimals filologiske studier i *les Jardins Romains* (se bl.a. Grimal 1943; Haarhoff 1958; Semple 1929). Først på 1960-tallet utviklet pionerer som Wilhelmina Jashemski og Elizabeth Blair MacDougall en arkeologisk tradisjon for å undersøke disse hagene gjennom selvstendige prosjekter med spesialtilpassede metoder (se bl.a. Gleason og Miller 1994a; Jashemski 1994; MacDougall og Jashemski 1981; Miller 2011). En stor andel av disse ble gjort i tilknytning til monumentale kontekster som keiserens og elitens eiendommer, og i tilknytning til senrepublikkens og keisertidens Roma sine offentlige bygg (se bl.a. Gleason 1990; Häuber 1991; Jashemski et al. 1992; Klynne og Liljenstolpe 2000; Luschin 2008; Macaulay-Lewis 2006a; Reeder 2001; Talamo 1998). Romerske provinser ble også studert, inkludert eiendommer tilhørende borgere med lavere sosial status enn eliten (se bl.a. Cunliffe 1981; Gleason 1993; Jashemski 1995; Macaulay-Lewis 2006b; Pailler 1987; Vogel 1995).

Mest oppmerksomhet har blitt tilegnet hagene i og rundt de italiske provinsbyene Pompeii og Herculaneum fordi de unike bevaringsforholdene tidlig viste seg å kunne gi enestående informasjon om den organiske situasjonen i hager dyrket i Romerriket. Biologiske og botaniske studier har gitt fruktbare data om kultivasjonen av og i hager (Dimpleby 2002; Fish 1994; Gleason og Miller 1994a; Grüger 2002; Miller 2011). Siden har arkeologer lært å gjenkjenne beplantningsindikasjoner og gjødslingsmateriale under utgravning (Gleason og Miller 1994b; Jashemski 1993:8; Macaulay-Lewis 2006c; Robinson 2008). Takket være forskningstradisjonen i disse byene ligger mulighetene dessuten til rette for å forstå hagenes rolle i bybildet. Det viser en kultur for å inkludere hager i *domus*, *villae*, spisesteder, herberger, offentlige bygg og nekropoler, og ikke minst som urbane gartnerier og frukthager (Ciarallo 2001; Farrar 1998:xvii; Jashemski 1970-1971, 1979, 1993, 1994; Jashemski og Meyer 2002; Landgren 2004; Mielsch 1987:39-44, 117-121; Robinson 2008).

Lærdommen fra de mange gjenstandstypene, arkitektoniske finessene og det naturvitenskapelige materialet ledet raskt til en forskningstradisjon dominert av typologiske studier. Tilnærmingene til Romerrikets hager ble tidlig preget av et forsøk på å forstå de

utgravde hagene ved å fordele og studere materialet i moderne kategorier, blant annet: arkitektur (se bl.a. Kuttner 2003; Lauter Bufe 1975); botanikk (se bl.a. Dimbleby 2002; Grüger 2002; Jashemski et al. 2002; Landgren 2004); møblement (se bl.a. Richardson 1988; Ricotti 1987); skulptur (se bl.a. De Caro 1987; Grenier 1989; Hill 1981; Raeder 1983); veggmaleri (se bl.a. Francissen 1987; Kellum 1994; Kuttner 1999); og zoologi (se bl.a. Bodson 2002; King 2002; Watson 2002). Dette har medført et solid forståelsesgrunnlag for materialtypenes natur og betydning, men kan samtidig kritiseres for å mangle refleksjon over deres kontekstualitet, ikke minst over hvorvidt de romerske borgerne selv forstod hagenes sammensetning med slike kategorier.

2.1. UKLARE KONSEPTUELLE, KONTEKSTUELLE OG HISTORISKE GRENSER

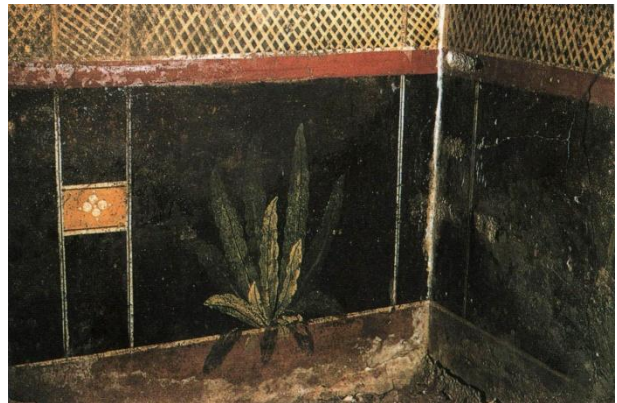
De mange studiene samles gjerne under redigerte titler som fokuserer på hagen som kontekst, gjerne også hagens kontekst (Farrar 1998; MacDougall 1987; MacDougall og Jashemski 1981). Forskningen er preget av et forsøk på å definere dem som klart avgrensede områder ved hjelp av enten kontekst eller språk. De forstås kontekstuellt i lys av omgivelsen de er plassert i eller utgjør (Hill 1981; Jashemski 1970-1971, 1981a; MacDougall 1987). De forstås språklig ved hjelp av både romerske og moderne konsepter, for eksempel såkalte “pleasure gardens” og kjøkkenhager (se f.eks. Frass 2006:13-38; Gleason 1990; Jashemski 1981a; Kuttner 2003; Landgren 1996; Littlewood 1987; Semple 1929). *Hortus* brukes nærmest utelukkende hvis den latinske betegnelsen for hage vektlegges (Beard 1998; Cima og La Rocca 1998; Frass 2006; Förtsch 1993:65-81; Häuber 1991; Wallace-Hadrill 1998).

Den moderne diskursen viser et sterkt behov for å forsterke forståelsen av den latinske etymologien tilknyttet hager (Landgren 2004:152). Det nærmeste man kommer konkrete betegnelser av det romerske hagebegrepet er først *heredium* som stammer fra tolvtafleloven (5. århundre f. Kr) (Farrar 1998:13; OCD:1565-1566). Senere tok man i bruk den latinske betegnelsen for hva vi i dag forstår som hage: *Hortus*, som har vist seg å være den mest dekkende, men samtidig mest utfordrende (se bl.a. Cima og La Rocca 1998; Purcell 1987, 2001). *Hortus* og *heredium* ble begge brukt om eiendom; *villa* som grønnsakhage, primitive som luksuriøse hager. Arkeologer og filologer påpeker den åpenbart fleksible og varierte forståelsen av *hortus*. Den var på mange måter lik den fleksible og varierte bruken av ordet hage i dag, selv om det moderne hagebegrepet ikke utfordrer eiendomsbegrepet (Farrar 1998:xi, 21-22; Jashemski 1981b:3; Purcell 1987:203; Spencer 2006:245-247; von Stackelberg 2009:10-11, 15). Plinius den eldre (23/4 f.Kr.-79 e.Kr.) vektla personlig verdi for hvordan den enkelte romer forstod og brukte betegnelsen. I forbindelse med tolvtafleloven

skrev han at man foretrakk å bruke *hortus* heller enn *villa* ved omtaler av eiendom (Plin. *HN* 19.49-52). Dette antyder at både *hortus* og *heredium* kan ha blitt forstått slik i flere hundre år.

Hortus som det romerske fellesskapets foretrukne betegnelse på en helhet, en kontekst, kan ikke gå upåaktet hen. Dette kan settes i perspektiv gjennom måten Plinius den yngre (61-112 e.Kr.) beskrev hagene i sin *villa* i Tibur i epistel 5.6. er blitt tolket som et litterært virkemiddel for å påvirke leserens anskuelse. Helt uten å nevne *hortus* beskrev han enten grøntarealer, *viridia*, eller konkrete hageelementer (Lefèvre 1977; von Stackelberg 2009:130). Kunne ikke konkret mening utledes av *hortus*? Konseptuelle analyser av hager, også romerske, er svært problematisk fordi forståelsen av hager er så avhengig av kultur (Beard 1998:23-24; Elkins 1993). Både i arkeologiske og filologiske studier har det vist seg like utfordrende å finne begrepsskiller mellom forskjellige hager i skriftlige skildringer som i fysiske kontekster (Beard 1998:28; Förtsch 1993:65-84; Hales 2003:155; Jashemski 1979:53-54; Littlewood 1987:9-12; Semple 1929:439-441; Spencer 2006:246-254; von Stackelberg 2009:21-33; Wallace-Hadrill 1998:1).

Observasjonen om at deler av hagene invaderte de romerske hjemmene (kap. 1) ble også gjort av Jashemski i Pompeii. Hun påpekte tidlig at hageelementer opptrer hyppig i veggmaleri, og beklaget at disse var viet lite oppmerksomhet i forskningen (Jashemski 1979:55). Svært mange plantevekster er identifisert i pompeiansk veggmaleri, men etterlysningen av en kvantitativ studie av plantevekster er like aktuell (Francissen 1987:121-122; Jashemski et al. 2002). Et motiv som ikke bør glemmes er gjennomgående i pompeianske *domus*. Sokler dekorert med voksende planter, er sannsynligvis et uttrykk for smak (app. 1), som har blitt forstått som uttrykk for en romersk-pompeiansk kjærlighet for levende planter og som en fortsettelse av de kultiverte hagene (Jashemski 1979:87). Plantene, kjennetegnet som levende vekster med og uten blomst, er svært sjeldent identifisert – til tross for realistiske og karakteristiske framstillinger (fig. 2).

Figur 2: Utsnitt av beplantet sokkel i pompeiansk veggmaleri (Jashemski og Meyer 2002: fig. 129).

Observasjonene skyldes først og fremst såkalte hagemalerier og øvrige veggmalerier med landskapsmotiver. Disse ble svært vanlige og stadig mer populære på den italiske halvøy i tidlig keisertid, både i keiserlige *villae* og pompeianske *domus* fra de fleste samfunnslag (Francissen 1987; Jashemski 1979:55-87; 1993; Kellum 1994; Kuttner 1999; Leach

2004:123-152; Michel 1980; Peters 1963; Reeder 2001:35-44; Wallace-Hadrill 1998:8-9). De er dokumentert både på vegger som omgir hager og i andre deler av husene. Dette har ledet til to antagelser om deres funksjon. Den ene om å overskride fysiske grenser for virkelige hager ved hjelp av forestilte grenser, den andre som allusjoner til hager på steder der planter ikke kunne gro (Hales 2003:154; Jashemski 1979:79-83; 1993:11-15; von Stackelberg 2009:30; Wallace-Hadrill 1998:8-9). Med utgangspunkt i hagemaleriene i Villa di Livia (figur 1), der plantefremstillingene overskrider vekstsesongene, har det blitt hevdet at en forståelse av hagemaleriene som imitasjon av virkelighet er å fornekte hele den romerske hagetradisjonen; skillene mellom naturlig og kunstig var ikke et tema (Evans 2003:303; Spencer 2006:247; Wallace-Hadrill 1998:9). Avbildninger av landskap, hager og planter kan fortelle oss mye om den romerske naturforståelsen som ikke er synlig i skrifter (Francissen 1987:114-115).

I republikkens Roma reflekterte hagene tilstanden før byen ekspanderte til den geografiske, politiske og økonomiske supermakten Romerriket. Eiendommers grøntarealer ble brukt til å kultivere nyttevekster, en tradisjon som ble idealisert med den augusteiske ideologien som en form for å dyrke den romerske velværen gjennom hardt arbeid kombinert med måtehold overfor naturressursene (Beagon 1992:85-86; Farrar 1998:13; Semple 1929:435; von Stackelberg 2009:9). Romas opprinnelse som jordbrukssamfunn, et moderat fellesskap som ideelt sett skulle dyrke naturen for naturens skyld, fikk fornyet oppmerksomhet med keiser Augustus (63 f.Kr.-14 e.Kr.) sitt identitetspolitiske prosjekt (Beagon 1992:84). Parallelt med Romerrikets vekst i senrepublikk og tidlig keisertid hadde det blitt stadig mer typisk å dyrke fysisk velvære i hagen ved å gjøre den til en avslappende og sosial omgivelse, rik på sanseinntrykk heller enn på nyttevekster. Arkeologiske studier synes å støtte tesen om at hagene kan vise hvordan romernes oppfatning av *otium* var i endring (Farrar 1998:21, 190; Semple 1929:435-442; von Stackelberg 2009:93-100).

Hellenistiske idealer forbundet med luksus fikk mye av skylden for hagens endrede funksjon på eiendommer. Dette blir svært interessant fordi en rekke forfattere i senrepublikk og tidlig keisertid som motsvar markerte svært augusteiske preferanser gjennom beskrivelser av hortikultur i sine egne *villae* (Farrar 1998:191; Wallace-Hadrill 1998). Augustus påvirket den offentlige diskursen gjennom monumenter og litteratur, slik at senrepublikkens uroligheter ble forklart som en uheldig utvikling av romerske verdier som igjen ledet til dalende moral blant borgerne (Dench 2005:110-117, 193-217; Galinsky 1996:80-287). Mange mener også at religiøs overbevisning definerte den romerske hagen. I Pompeii vitner arkeologiske funn av votivgaver og husaltre, *lararium*, om at husholdets religiøse praksis ofte forekom i hager (Jashemski 1979:115-120; 1993:10; Kuttner 2003:106; von Stackelberg

2009:27-30, 86-93). Skulpturstudier viser at guder og andre vesener tilknyttet natur og hager er typiske for hele Romerriket (De Caro 1987; Grenier 1989; Hill 1981).

2.2. FILOLOGENS PROBLEM – HAGEBESKRIVELSER UTEN GRENSER

Med disse erfaringene preges de arkeologiske studiene av forståelser som skaper en forventning om å finne tematiske eller typologiske spor etter hager i kontekster fra senrepublikk og tidlig keisertid, perioden de fleste hageprosjekter har dreiet seg om. Til tross for at de har hentet svært mange av både temaene og typene fra skriftlige kilder, må man spørre om hvilke tekstkritiske forbehold de har tatt. Den romerske dikterdiskursen antyder en forståelse som sannsynligvis oftere fokuserte på selve hortikulturen – hageelementers plassering og inkorporering på eiendommen som helhet, heller enn i hagen som enhet (se bl.a. Beard 1998:28; Jones 2011:13; Littlewood 1987:9-12; Spencer 2006:246-254; Wallace-Hadrill 1998:1).

Plinius d.e. forente uberørt natur med hortikultur ved å skildre hagen som en harmonisk møteplass for mennesket og naturen. Den tradisjonelle bruken av begrepet *hortus* gjorde skillet mellom naturlig og kunstig uskarpt: “[...] such a garden is in Pliny's main interest. It is closer to his moral ideals, being a basically utilitarian – a produce garden – and also playing its part in the tradition of early Roman *mores*” (Beagon 1992:85-86, 240). Dikteren Vergil (70-19 f.Kr.) er blitt oppfattet som å forstå det slik at det var menneskets feil når det kom i konflikt med naturen fordi menneskets opptreden i sitt møte med naturen vitner om egoisme og moralsk forfall (Haarhoff 1958:80-81). De private hagene var arenaer hvor særlig de etiske aspektene ved romersk identitet og ideologi stod sentralt, med vekt på arbeid, *labor*, og rekreasjon, *otium* (Spencer 2006:245-246). Slik blir det svært interessant hvis Plinius d.y. sin omtalte beskrivelse av hageelementene i sin *villa* ved Tibur virkelig var en manifestasjon av hans selvforståelse heller enn en beskrivelse av eiendommen i seg selv (von Stackelberg 2009:132-134). Flere skriftlige kilder – ofte med vekt på moral – viser dessuten at beskrivelser av private hus og hager kan ha vært med på å manifestere hvordan eierne forstod sin sosiale posisjon i det romerske samfunnet (Beard 1998:23, 31-32; Farrar 1998:xiii; Hales 2003; Wallace-Hadrill 1998:2-6).

De romerske forfatterne definerte sjelden klare konsepter og kontekster som hjelper arkeologer eller filologer i dag til å identifisere grenser for og mellom hager. Hagene er i seg selv av spesiell betydning i både historiske og sosiale kontekster, men observasjonene om at hver enkelt hages form og innhold varierte støtter mistanken om at hver hages mening også var svært individuell (von Stackelberg 2009:65-66). Hager og hjem ble sannsynligvis forstått

som to sider av samme sak. De fremstår i både skriftlige og arkeologiske kilder som en uatskillelig helhet – selv om det kun er filologene som har tatt steget helt ut med å problematisere hvordan og hvorfor. En annen tilnærming bør vurderes.

2.3. OPPSUMMERING – BEHOVET FOR Å SETTE HAGEN I EN STØRRE KONTEKST

Det er nødvendig å nevne at flere arkeologer de siste tiårene har stilt spørsmål til hvordan husholdene og deres gjester erfarte og delvis også forstod hagene, gjennom å forme og bevege seg i dem (se bl.a. Frass 2006; Hales 2003:153-162; Kaiser 1996; Kuttner 2003; Purcell 1987, 1996a, 2001; von Stackelberg 2009). Disse er fremdeles sterkt preget av behovet for å definere hager som fysiske kontekster, og mindre opptatt av det livet som fra dag til dag ble levd i den konteksten de romerske borgernes eiendom utgjorde. *Domus*, det sosiale rommet (app. 1) som hortikulturen fant *sted* i (Merrifield 1993:516). I langt mindre grad tar forskerne hensyn til den forståelsen av hager som den individuelle romers erfaringer både vokste ut av og videreutviklet. Som følge av den belyste problematikken i dette kapittelet, og med fokus på tekstkritikk, vil jeg heretter unngå å bruke begrepene *horti*, *heredium* eller *viridarii*. Områder vil omtales som grøntarealer, og selv om det direkte oversatte *viridarium* nok kunne tjent sin hensikt ville det sette oppgaveforfatteren i fare for å skape forvirring om egen og tradisjonell bruk. Prosessen som former grøntarealet vil omtales som nettopp det, hortikultur (SNL). Meningen er å fremmedgjøre (app. 1) forskerens egen forståelse ved å ta i bruk begreper med færre innforståtte konnotasjoner når man forsøker å forstå studiematerialet en står overfor. Slik bør det være mulig skjerpe egen refleksjonsevne ved for eksempel stadig å bli oppmerksom på de hageelementene som invaderer hjemmene (Kyvik 2002:130; Sjklovskij 1991). Fortsatt mangler kontekstuelle studier av hvordan hageelementene i sin helhet inngår i og preger det – for oss – fremmede livet i *domus*.

3. *DOMUS* – ET ROMERSK TITTESKAPSTEATER?

Although inhabiting a particular space is a fundamental part of daily life in every historical era, one can scarcely imagine a cultural sphere where the differences between what is familiar to us and what a Roman experienced are greater than here. Yet our ingrained assumptions make it difficult to approach the topic of houses as 'inhabited space' without bias; almost inevitably we are inclined to ask the wrong questions and draw mistaken conclusions (Zanker 1998:10).

Domus var en betegnelse for både byboligen og husholdet (app. 1). Den ideelle byboligen skulle reflektere *paterfamilias'* sosiale tilhørighet. Det romerske grunnprinsippet indikerer at *domus*, selv om det også var et teknisk begrep, ble forstått mer ideologisk enn materialistisk. *Domus* måtte tilfredsstille hans behov for å opprettholde sin posisjon også på hjemmebane (Wallace-Hadrill 1997:238-239).

3.1. OFFENTLIG OG PRIVAT – SOSIALE GRENSER STYRER FYSISKE GRENSER

Som rasjonelle vesener lar vi vår forståelse bli preget av hva vi oppfatter som sannheter. Mennesker organiserer sine omgivelser ved å gi dem romlige betegnelser (app. 1), med en virkningshistorie som viser at senere generasjoner fort kan forstå dem som ubestridte sannheter (Foucault 1986:23; Gadamer 2010:314, 329-345; Kyvik 2002:129). At pompeianerne ikke forstod privat og offentlig som diametrale motsetninger er synlig allerede ved inngangsdøren (kap. 1.1). I et *domus* var den ikke døren grensemarkøren mellom offentlig og privat som den er i dag. Den var åpen og ga forbipasserende et blikk langt inn i *domus* – gjester kunne uinvitert krysse dørstokken og bevege seg inn i *atrium* for å konsultere eieren (Wallace-Hadrill 1994:83). Det finnes riktignok eksempler på representasjonsboliger i dag, men sosiale konvensjoner gjør at vi vanligvis ikke beveger oss over dørstokken til advokater eller politikere før de har invitert oss inn (Zanker 1998:10). Diskursen rundt romersk-pompeianske *domus* har de siste tiårene blitt oppmerksom på at hvert rom kunne brukes i offentlig sammenheng, med et visst forbehold om dekorasjon. Bruken av *domus* endret seg med husholdets agenda og behov (se bl.a. Allison 2004:6-8, 11; Anguissola 2010; Dickmann 1999; Grahame 1998, 2000; Hales 2003:133; Laurence og Wallace-Hadrill 1997; Leach 2004:1-54; Wallace-Hadrill 1994:5, 47; 2007).

Skrifter etter blant andre arkitekten Vitruvius (siste århundre f.Kr.) gir et innblikk i den romerske forståelseshorisonten både når det gjelder den ideelle offentlige hverdagen i *domus* og den ideelle fysiske organiseringen som skulle legge til rette for denne (Vitr. *De arch.* 2.1). De forteller lite om hvordan husholdet forstod sin hverdag, noe som stadig

utfordres av debatten rundt forholdet mellom romersk og romersk-pompeiansk identitet, og har ledet til metodiske debatter innen studier av det pompeianske *domus*. På den ene siden er forskere som Mark Grahame som innledet en tradisjon for å forstå de pompeianske husene ved hjelp av Access-analyse (Grahame 1997, 2000; Hillier og Hanson 1984; von Stackelberg 2009:101-125). Analysemetoden er ofte anvendt for å forstå og kalkulere sannsynlighet for sosialisering og bevegelser i bygninger studert i prehistorisk arkeologi. Grahame benytter den for å reagere mot det han ser som manglende forbehold om skriftlige kilders upålitelighet fordi romersk litteratur forteller lite om dagliglivet i det romerske *domus*. Det finnes ikke en overlevert beskrivelse av et *domus* som er utgravd. Han referer også til pågående debatter om hvorvidt man egentlig kan kalle provinsbyer som Pompeii representanter for det romerske (Grahame 1997:164; 1998; 2000:5). På den andre siden står de som mener at det ligger for mye mellom linjene i de skriftlige kildene, at man ikke er avhengig av en samtidig beskrivelse av det *domus* man undersøker. For å få en idé kan man finne hjelp i beskrivelser av andre *domus*. Ved å studere tekst som gir oss innsikt i det offentlige ordskiftet, diskursen rundt *domus*, kan vi bevege oss lenger inn i den romerske forståelseshorisonen på et mer grunnleggende plan (se bl.a. Dickmann 1999; Laurence 1997; Leach 1988, 1993, 2004; Wallace-Hadrill 1994:6; 1997; Zanker 1998:10).

Ved å vende seg vekk fra skriftlige kilder som er produkter av den romerske diskursen, risikerer forskeren å sette seg selv i en ignorant posisjon. Ikke minst skaper det en fare for å redusere pompeianerne til mennesker uten forståelseshorisoner, ved å la teori bli så eksempelsettende at kildemateriale som ikke går overens med den blir tilsidesatt (Kyvik 2002:129). Det minner sterkt om en kartesiansk forståelse av rommet som erfart på samme måte av kropp og sinn, og tilsidesetter skriftlige kilders mulighet til å avdekke de sosiale konvensjonene som var med på å gi *domus* mening (Merrifield 1993:519; Nyland 2003:51-55). Debatten har allerede vist at Access-analyse virker begrensende. Den strukturalistiske metoden blir for generell til å ta forbehold om romeren som sansende og reflekterende historisk vesen, og om hvordan organiseringen av *domus* kan inkluderes blant flere maktdemonstrasjoner som gjorde Pompeii til en aktør i Romerriket. Forskjellige mennesker vil til forskjellige tider oppfatte rom og innholdet i det ulikt (Barrett 2000:28; Gadamer 2010:152-160; Soja 1996:70-73; von Stackelberg 2009:59; Wallace-Hadrill 1997:238-239).

3.2. DOMUS SOM SPEILBILDE – IDENTITET MATERIALISERT OG KOMMUNISERT
Denne organiseringen av *domus* gjorde det til et verktøy for sosial differensiering: Huseieren kunne styre sin egen offentlighet ved å inkludere og ekskludere andre borgere (Grahame

1997; Hales 2003:1-2; Soja 1996:30-32; von Stackelberg 2009:67; Wallace-Hadrill 1997:238-239). Med dette utgangspunktet er det også generelt akseptert at *domus* spilte en sentral rolle i den romerske borgerens kommunisering av sin selvforståelse, sin *identitet*. Slik stilte *domus* viktige premisser for husholdets evne til å kommunisere hvordan de *identifiserte* seg med det romerske fellesskapet; primært gjennom at beboende og besøkende sammenlignet seg selv med hverandre som en naturlig del av sosialiseringprosessen (Hales 2003:16-20; Jenkins 2008:18). *Domus* forstås i dag som å ha fungert som en forlengelse av *paterfamilias*, en materiell gjenspeiling av husets eier (Grahame 1998; 2000:4; Hales 2003:1-3; Leach 2004:19; Zanker 1998:9-15). Med andre ord ville identifisering også foregå når andre besøkende sanset, erfarte og – i kraft av sin egen selvforståelse – forstod innholdet i det *domus* de befant seg i. Stilen og symbolikken som førte til at gjestene produserte en forståelse er også viktige kilder til husholdets verdier: “[...] for whatever homeowners choose to present to visitors confronts his own eyes very well, [...] he also wanted to enjoy himself!” (Zanker 1998:14). En slik forståelse er ikke fremmed i dag, noe som understreker romerske ideers mulige virkningshistorie på oss (Gadamer 2010:338-345).

Siden dette prosjektet benytter romersk-pompeianske *domus* som studieobjekter er det nødvendig å ta et grunnleggende forbehold om at hjemmene i Pompeii ikke kan forstås som identiske med eller representative for de *domus* som fantes i Roma eller er beskrevet i latinsk litteratur. En stor andel av pompeianske *domus* som var i bruk i romersk tid var bygget flere hundre år tidligere av den lokale samnittiske eliten. Slik ville naturligvis idealer fra førromersk tid ha preget de fysiske rammene husholdet måtte forholde seg til i Pompeiis romerske periode (Descoedres 2007:9). To forståelsehorisonter ble med andre ord konfrontert med hverandre. Disse *domus* kan kun forstås som romerske i den grad de forteller om pompeianernes vilje til å leve på romersk vis, slik at huset gjorde det mulig å uttrykke en tilhørighet til det romerske fellesskapet – om ikke annet ved å late som (Hales 2003:6, 18).

3.3. IDENTIFISERINGENS MAKT OG MOTMAKT – ELITEN OG BORGEREN

For å forstå hvordan identifisering foregikk i Romerriket, er det nødvendig å undersøke hvordan romerske borgere ga uttrykk for sin selvforståelse og tilstedeværelse i et romersk samfunn (Dench 2005:3, 91-92; Laurence 1998:2-3). Det er i møte med fremmedverdener at man ser sin hjemmeverden i et mer selvbevisst perspektiv (Kyvik 2002:129). Under Romas ekspansjon og politiske transformasjon (kap. 2.2) må de opprinnelige borgernes identitet og horisonter ha blitt påvirket av møter med og inkludering av andre kulturer. Det samme må ha gjeldt for disse andre kulturene når de ble introdusert for romerske idealer (Laurence 1998:2;

Mattingly 2011:26-41). Konsekvenser av disse kulturmøtene, påvirkninger fra Roma til provinsene og tilbake, er vidt studert og enda videre debattert i forbindelse med begreper som hellenisering og romanisering (for oppsummeringer se Schörner 2005; Webster 2001). Til tross for uenigheter viser forskerne en felles aksept for at påvirkningen gikk begge veier, avhengig av epoke og kultur (se bl.a. Grahame 1998; Hall 2002; Laurence 1998; Mattingly 2011:205; Revell 2007; Wallace-Hadrill 1998). Augustus' identitetspolitikk skulle formidle borgeridealet helt ut i provinsene (Galinsky 1996:83-88). Den politiske diskursen i litteraturen fra tiden vitner om hvordan den maktavende eliten spilte på identitet i borgerdefinisjonen, i dag omtalt som *romanitas* (Laurence 1998:1-3; Mattingly 2011:205). Forfatterens avhengighetsforhold til keisermakten i augusteisk tid har ledet forskerne til en oppfatning av deres verker som ideologiske – de skulle blant annet formidle idealer som reagerte positivt eller negativt på romerske borgeres vaner (Dixon 1992:17-18; Griffin 2005; Iddeng 2007:72-73). Forskerne oppfatter også gnisningene mellom måtehold og overforbruk som etiske motsetningsforhold (kap. 2.2); verdirelatert mellom moderasjon og luksus, og moralsk mellom stoisk og epikureisk filosofi (Balsdon 1979:50; Dench 2005:26-30, 46-55; Edwards 1993:186-190; Wallace-Hadrill 1990:88-90). Den romerske ideen om naturen og borgerens forhold til den, må ha vært dypt forankret i identitet og moral.

Borgere i provinser som Pompeii ble tildelt romersk borgerrett uavhengig av etnisitet. Flere har derfor antydnet at romersk identitet måtte defineres juridisk og politisk heller enn etnisk (Dench 2005:10-11, 26; Laurence 1998:2-3). I det multikulturelle Romerriket måtte keisermakten la *romanitas* åpne for at borgerne skulle kunne identifisere seg med det romerske fellesskapet gjennom å adoptere dets verdier og tradisjoner, og samtidig tilpasse dem til sitt lokale fellesskaps identitet (Balsdon 1979:98, 162; Dench 2005:4-5; Hales 2003:12-13). Forskingen har vært preget av en tendens til såkalt "romanosentrisme" i studier av hvordan romerske idealer påvirket provinsene, noe som kan begrense vår forståelse av provinsenes like avgjørende rolle i endringsprosesser (Dench 2005:30-32, 84, 166; Schörner 2005). Romerriket var ikke bare definert av ideologien kommunisert fra Roma, romaniseringen var en prosess som var avhengig av svarene tilbake fra provinser som Pompeii. Forholdet mellom keisermakten og borgerne kan forstås som et forhold mellom makt og motmakt (app. 1; se videre Mathiesen 1982). Siden de romerske svarene tilbake sjelden kan spores i tekst, er det her arkeologien virkelig kan gi stemmer til motmakten. Dette er Grahame selv inne på i sin kritikk av bruken av skriftlige kilder, slik de ofte kommer på kollisjonskurs med arkeologisk materiale (Grahame 1997:164; 2000:96).

Hva gjelder pompeianerne, må vi anta at de identifiserte seg selv og sine liv i lys av både førromerske og romerske idealer. Reaksjonene på romaniseringen har gjennom materiell kultur vist seg forskjellige både i de ytterste provinsene i dagens Afrika og England, men også på den italiske halvøy (Laurence 1998:2; Mattingly 2011:203-205). Pompeianerne kunne, gjennom materielle manifestasjoner i blant annet sine *domus*, utnytte sin posisjon som motmakt til å påvirke hva det innebar å være romersk (Grahame 2000:4; Soja 1996:68; Wallace-Hadrill 1998:11). At de allerede hadde testet sin posisjon som motmakt blir tydelig med deltakelsen i forbundsfellekrigen (kap. 1.2). Arkitektonisk og dekorativ smak og mote i *domus* indikerer hvordan et samfunn identifiserte seg med den rådende kulturen (Grahame 1998:162-170). Det finnes verken noen absolutt definisjon på *romanitas* eller romerske ideal hjem i verken Roma eller Pompeii (Anguissola 2010:425; Hales 2003:11).

3.4. OPPSUMMERING – HORTIKULTUREN VOKSER FREM

Hvilken rolle spilte hortikulturen i det livet som ble levd i pompeianske *domus*? I lys av forholdene som har kommet frem gjennom de to siste kapitlene, er det på tide å avgrense prosjektets problemstilling. Den forståelsen av romerske hager som kommer til uttrykk gjennom de skriftlige kildenes diskurs har skjerpet vårt syn på romersk hortikultur. I den romerske forståelseshorizonten lå det potensielt en mening i hvert hageelement som må forstås i lys av den konteksten den er plassert i. Å skille *domus* og hortikultur fra hverandre ville sette oss i fare for å eliminere meningsbærende materiale. *Domus*' betydning er farget av fysiske, mentale og sosiale tendenser, slik forskningen har vist oss i hvilken grad livet i en bolig avhenger av dens kulturelle kontekst. I den romerske diskursen rundt *domus* har det vist seg at nøkkelprinsippene, *konnotasjonene* som gjorde *domus* til en bolig i romerske øyne, må ha vært å utnytte *domus* som privat forum og identitetsmarkør. Dermed blir det nødvendig å studere situasjonen i et utvalg romersk-pompeianske *domus* ved å spørre: ***Hva kan hortikultur i domus fortelle om husholdets identitet i det romerske Pompeii?***

4. STEG MOT Å FORSTÅ EN FREMMED HORTIKULTUR

[...] *Roman garden space promoted environmental experiences of power, awe, and pleasure that operated on both an individual and collective level. The intensity of these experiences varied according to the specifics of each site, and often intersected and overlapped (von Stackelberg 2009:100).*

Triclinia i pompeianske vingårder forteller at *domus'* fleksibilitet også fungerte i grøntarealene. Et helt grøntareals funksjon kan ikke karakteriseres ved stedsbegreper, spesielt ikke som steder for dyrkning av nyttevekster eller av selvet. Midt blant nyttevekstene slappet pompeianerne av mens de i luksuriøs stil dyrket vindyrkingens og beruselsens gud, Bacchus (Wallace-Hadrill 1998:7). En kontekstuell tilnærming til pompeianernes hortikultur i *domus* vil ta de nødvendige forbeholdene om at hortikultur var nok en prosess som reflekterte selvforståelse, sosial identitet. Den vil også kunne vise at hvor og hvordan de praktiserte hortikultur i *domus* kunne reflektere hvordan de ønsket å kommunisere sin identitet. Dette krever en vurdering av romersk-pompeiansk hortikultur som fokuserer på pompeianernes tilpasning av landskapet til sitt romersk-pompeianske fellesskaps og sitt romerske samfunns ideer. Tett fulgt av den manglende tilfredsstillelsen ved at vi som historiske vesener aldri kan forstå hvordan det *egentlig* var (Gadamer 2010:329-346; Schaanning 2010:18).

Først og fremst er det nødvendig å kaste et blikk tilbake på begrepet *hortikultur* (kap. 2.3). Flere prosesser som innebar omforming og dyrking av landskapet dominerte slettene rundt Vesuv i romersk tid. Romerne beskrev det vi forstår som hortikultur som en underkategori av *agrikultur*, jordbruk, i selskap med kultivasjon av vinranker, oliventrær og frukttrær. Om ikke romerske forfattere satte klare rammer for hortikultur, beskrev de tydelig den produksjonskulturen som karakteriserte Roma som opprinnelig jordbrukssamfunn. Landeierne ble fremstilt som forvaltere av den stolte tradisjonen, noe som understreker hvordan *agrikultur* med samtlige underkategorier ble forstått som en form for kulturell kapital (Bourdieu 1984: fig. 5, 99-168; Rees 1987:482-483; Thommen 2012:79-84). Innenfor dette prosjektets rammer innebærer *hortikultur* ikke bare begrepets moderne betydning. Det betyr at *hortikultur* er en prosess hvor idé møter praksis i en historisk kontekst, og individenes praksis avhenger av deres kulturelle fellesskaps forståelse av både det landskapet de tilpasser og de rom de tilpasser dem til (kap 4.1.). Dette betyr også at de materielle sporene etter romersk-pompeiansk *hortikultur* omfatter alle enkeltelementene som gir uttrykk for å være hentet fra det omkringliggende landskap, tilpasset rom gjennom pompeianernes praksis – kultivert som avbildet, flora som fjell (kap 4.2.).

4.1. NATUREN – EN OMGIVELSE DEFINERT AV ROMERENS BEHOV

Hvilken forståelse ga romerske borgere uttrykk for å ha av det omkringliggende landskapet?

[...] nature is ideology. Nature, understood in this way, is a (more-or-less) systematic scheme of ideas, held by particular social, political, cultural, and other groups. Without human beings on earth, the idea of nature would not exist at all. What we define as nature is a human intellectual construct (Wolschke-Bulmahn 1997:6).

Inndeling av omgivelser i landskap, i likhet med omtaler av omgivelser som natur, er og har alltid vært ideologi (app. 1). Med andre ord var naturen allerede tilpasset til romerske ideer da pompeianerne i romersk tid praktiserte hortikultur. Brukte man begreper som natur og landskap i romersk tid?

Mange definisjoner og oppfatninger av natur preget den romerske diskursen. Dette vitner om hvilken fundamental rolle naturen ble gitt av det romerske fellesskapet, og særlig to oppfatninger dominerer. Den fysiske verden slik den eksisterer uten sivilisasjonens inngripen, både landskap, fjell og daler, og dessuten selve kosmos, med alle sine fenomener, krefter og mytologiske aspekter (Heinonen 2000:61). Det er omdiskutert hvorvidt den romerske etymologien inkluderte noe landskapsbegrep, eller noe som kan vitne om en romersk idé om landskap (Bergmann 1991:65; Dyson 2003:103-104). I det vi ville omtale som det romerske landskapet var all mening avhengig av dets bestanddeler, menneskeskapte og naturskapte objekter forent: “[...] each part has its *topos*, or physical envelope, and it is the relation of one *topos* to another that creates a *choros*, or area” (Bergmann 1991:65). Romerne brukte flertallsformen *topia* om det vi forstår som *ett* landskap fordi de konkrete og meningsfylte bestanddelene skapte helheten (Bergmann 1991:65). Å flytte fokus fra rom til stedene i det for å forstå hvilken konkret mening rommet bærer på, argumenterer mange for også i dag (Cresswell 2004:11-12; Merrifield 1993:516-517).

Cicero (107-43 f.Kr.) fortalte at mannen var tildelt ansvaret som naturens gartner (Cic. *Nat. D.* 2.99). Plinius d.e. sin *Naturalis Historia* er omtalt som historien om forholdet mellom menneske og natur (Beagon 1992:55-57). Utsagnene må forstås i lys av et allment romersk skille mellom den farefulle og dermed unyttige natur, og den natur som var i harmoni med mennesket ved å tilby sine ressurser (Beagon 1996:295-307; Thommen 2012:76-78; Wallace-Hadrill 1990:85). Naturen ble dessuten guddommeliggjort, gjerne personifisert som *Natura*, og befolket med guder og andre mytologiske vesen (Beagon 1992:26-54; 1996:285; Jones 2011:103-106). Hva gjelder *topia*, kan visse temaer vise hvordan romerne allikevel hadde noen spesifikke begreper som vi i dag – med forståelse om at romerne ikke selv gjorde det – kan omtale som landskap. Tre landskap var så typiske for diktningen at de betegnet hver sin

litterære sjanger. Jordbrukslandskapet ble behandlet i læredikt. Det sakroidylliske landskapet som huset helligdommer tilbød fredelig beitemark og satte standarden for bukolisk diktning. Den rå og utilgjengelige villmarken var med sine enorme fjell og ugjennomtrengelige skoger sannsynligvis bare kjent for romerne gjennom jakt og sjangrene tragedie og elegi (Dyson 2003:79-81, 105; Jones 2011:17-28; Leach 1988:197-260; Skoie 2006:301). Denne tendensen fra den romerske diskursen forsterkes av hvordan slike landskap kan identifiseres som sjangere også i pompeiansk veggmaleri, hvor sakroidylliske eller bukoliske landskap var gjennomgående (Leach 1988:197-260; Peters 1963:191-193).

Alt dette gjenspeiler hvordan romerne kategoriserte naturen etter hvilke konkrete ressurser og utfordringer den tilbød mennesket. Hvordan borgeren valgte å forholde seg til den, ser ut til å avhenge av hans forhold til den stoiske etikken som preget tiden (Beagon 1992:94-95; 1996:285; Thommen 2012:76-77). Plinius d.e. gir ikke uttrykk for å forstå det som at rasjonalitet gjorde mennesket overlegent, men heller var et verktøy som måtte brukes i samsvar med de primære behovene man hadde i naturen (Beagon 1996:307). Diskursen preges av antroposentriskhet, romerne ser ikke ut til å ha definert landskapselementer som ikke hadde noen relevans for dem, og vi har mye til felles med dem på dette punktet (Purcell 1996b:183). Samtidig antyder den romerske diskursen at vår moderne natur-kultur-dikotomi ville ha blitt oppfattet som langt mindre statisk, slik det ser ut til at romerne hadde et svært bevisst avhengighetsforhold til naturen (Descola og Pálson 1996; Lefebvre 1991:128-129; Soja 1996:60-61).

4.2. NATURENS *TOPOS* SOM HORTIKULTURELLE BESTANDELER

Fra et romersk perspektiv blir det tydelig at hortikultur omhandlet hvilket landskapselement, *topos*, pompeianerne valgte å hente inn i sine hjem, *domus*, som der ble en markør av verdi, etikk og følgelig identitet. Plinius d.e. brukte begrepet perversjon da han sammenlignet forholdet mellom menneske og natur i sin samtid med den tidlige republikken, hvor en eiendom på to hektar var mer enn nok for den romerske borgeren. Om Keiser Neros (37-68 e.Kr.) frigitte slaver, skrev han at selv de ville aldri nøyd seg med grøntarealer, *spati viridariis*, på denne størrelsen – de hadde fiskedammer som var større enn som så (Plin. *HN* 18.7). Slike utsagn, som kan spores hos mange forfattere, indikerer at den romerske forståelsen av etisk oppførsel bør kunne identifiseres i sporene etter hortikultur (kap. 7).

Først må vi fokusere på eventuelle mønstre for hvilke landskapselementer som ble benyttet i hortikultur. Linda Farrars typologisering av og diskusjon rundt det materialet som er funnet i grøntarealer over hele Romerriket supplerer Jashemskis lignende oversikt fra Pompeii

(Farrar 1998; Jashemski 1979:25-140). Særlig Farrars kategorier inkluderer innredning som viser hvordan natur og sivilisasjon påvirket hverandre, slik grøntarealene ikke bare invaderte hjemmet, men hjemmet også strakk seg ut i grøntarealene med sine statuer, byggverk og møbler. Men – disse kategoriserer hva de romerske og romersk-pompeianske grøntarealene gjerne inneholdt, ikke hva som i utgangspunktet gjorde dem til grøntarealer. Å identifisere sistnevnte vil kreve å gjenkjenne landskapselementene og gi dem en funksjon som i dette prosjektet samler dem under betegnelsen *hortikulturelle bestanddeler*. Den romerske forståelseshorisonten indikerer en naturforståelse der hortikultur dreiet seg om å ivareta, kontrollere, imitere og perfektionere naturen. Det underliggende prinsippet var å opprettholde en harmoni mellom menneske og natur, og vitner om en naturforståelse som gjør det lettere i dag å forstå hvorfor en forskjell mellom naturlig og kunstig ikke var et tema i diskursen (Beagon 1992:57, 80; Grimal 1943:213-376; Heinonen 2000:59; Henderson 2004:1-27; Pagán 2006:17; Pavlovskis 1973:7-8).

Kategoriene tar sammen med to definisjoner hensyn til både hva som organiserte landskapet, harde elementer som fjellgrunn og vann, og myke elementer som tidvis påvirker, flora. Romerne forstod dessuten fauna og mytologiske vesener som noe som befolke landskapet, og dermed var med på å produsere dets mening (Farrar 1998:97-125; von Stackelberg 2009:37, 41, 86). Såkalte harde landskapselementer bør sees i sammenheng med særlig tre teknikker typiske for romersk hortikultur: Å manipulere sjøen ved å bygge, ofte også dyrke, plattformer utover den opprinnelige kystlinjen; å konstruere kanaler, elver, fosser, dammer og lignende på steder hvor vann opprinnelig ikke var; og til sist å konstruere høyder, bakker, sletter og terrasser der landskapet opprinnelig hadde en annen form (Purcell 1987:191-194). Hovedårsaken til slike tilpasninger antas å være visuelle preferanser kjent fra *villae*, med vekt på idealiseringen av utsikt (Lefèvre 1977:524; Purcell 1987:194). Slik fremstår flora og harde landskapselementer, fauna og mytologiske figurer som de fire definerende kategorier for hortikulturelle bestanddeler – fra både et arkeologisk, kunsthistorisk, naturvitenskapelig og filologisk perspektiv. Den romerske diskursen antyder at borgerne forstod hver av dem som definerende *topos* som sammen skapte de *topia* vi i dag oppfatter som romerske landskap.

4.3. HORTIKULTURELLE BESTANDDELER – TIL STEDE I DOMUS

I lys av ideen om at mennesket forstår andre mennesker i forhold til seg selv, er det på tide å minne om hvordan hortikultur kunne føre til kollisjoner mellom individets praksis og det øvrige samfunnets forventninger. *Sensus communis*, sunn fornuft (app. 1), legger grunnlaget

for sosiale konvensjoner og dermed hvordan pompeianerne for eksempel forventet at hortikultur skulle praktiseres. Vi har hittil introdusert for det som fremstår som etablerte sannheter i det romerske fellesskapets forståelse av hortikultur, natur og *domus*. Vi kan imidlertid ikke anta at alle romerske borgere hadde det samme nivået av kunnskap og dømmekraft (app. 1). Med mindre det var ment som en provokasjon, blir vi slik klar over at den romeren som av en meget individuell eller intellektuell grunn skulle finne på å plante den nevnte syressen (kap. 1) rett utenfor sitt inngangsparti, høyst sannsynlig ville bli forstått på en annen måte enn han forstod sin egen handling.

Det kan påstås at vi på grunn av vår avstand i tid ikke har mulighet til å forstå de tre romersk-pompeianske husholdene hvis *domus* og hortikultur blir studert i følgende kapitler for å teste prosjektets problemstilling. Til gjengjeld har diskursen, som allerede var satt ord på gjennom tekst, fått flere bein å stå på gjennom stemmene arkeologien har gitt til de som praktiserte heller enn å teoretisere (Olsen 1997). Stemmer har blitt gitt til romerske borgere både i Roma og i provinser som Pompeii. Selv om tanken om det arkeologiske materialets språkliggheit er debattert – det får kun sagt det vi lar det si – kan vi lese visse verdier og sosiale mønster fra det tankemønsteret som har ledet til dets egenart (Barrett 2000:24, 26). Med den romersk-pompeianske forståelseshorizonten som slik nå åpnet seg, er vi klare til å komme konkret materiale i møte med en bedre forståelse av de kulturuttrykkene som bestemte hortikulturens betydning i romersk-pompeianske *domus*.

Det finnes ingen vitenskapelig metode som kan hjelpe oss å forstå hvordan pompeianerne i romersk tid erfarte og forstod hverandre og hverandres hortikultur. Det finnes allikevel metodiske teoretiske hjelpemidler som *både* kan hjelpe oss å identifisere uttrykk for forståelse gjennom denotasjoner og konnotasjoner, og sette vår egen forståelse av disse omgivelsene i perspektiv. I lys av ideene dette prosjektet er tuftet på og resultatene de har ledet til hittil, kan teoriene om sosialt rom være til hjelp (app. 1). Det sosiale rommets fysiske natur er i stand til å påvirke og begrense menneskets aktiviteter. Dets mentale natur gjør dets mening avhengig av dets kulturelle kontekst – i bruk blir det et sosialt rom, et produkt av samfunnet (se bl.a. Barrett 2000:27; Foucault 1986:22-24; Lefebvre 1991:30-34, 38-39; Merrifield 1993; Soja 1996:66-68, 74-82; Tilley 1994:15). Samtidig ville et samfunn uten sosialt rom miste sitt eksistensgrunnlag – det ville være en idé som ikke ble praktisert, et sosialt fellesskap uten materiell kultur og sosial identitet (Laurence 1997:8; Lefebvre 1991:30-34, 54; Soja 1996:72).

Henri Lefebvre utviklet en analytisk modell for å identifisere mening i sosialt rom som tredimensjonal, på bakgrunn av at det sosiale rommet blir forstått på like mange måter som

det har brukere (Lefebvre 1991:11-14). Siden har tankene blitt videreført og tilspisset ved å fremheve forskerens konsekvenser for betydningen, under konseptet romlighetens trialektikk (eng. *the trialectics of spatiality*) (Soja 1996:53-82). Hvordan rom i sin helhet blir forstått, avhenger av dets hver for seg fysiske, mentale og sosiale betydning. En kan si at rommet slik er under konstant produksjon fordi ny mening tilkommer med hver bruker (Lefebvre 1991:15). Modellen legger til rette for å analysere både arkeologisk og utfyllende kildemateriale etter romersk-pompeiansk hortikultur på samtlige kilders premisser, med de nødvendige vurderingene som må gjøres i hver meningsfylte dimensjon. I forbindelse med denne tredimensjonale tenkningens anvendelighet i domusforskning, understrekes viktigheten av tverrfaglighet og kildekritikk. Den diskursen vi kjenner fra skriftlige kilder og den materielle kulturen vi gir stemmer til som arkeologer bærer begge viktige vitnesbyrd om den romerske og romersk-pompeianske forståelseshorizonten. Forskeren må tilnærme seg dem med selvrefleksjon, kontekstuell og kulturteoretisk forståelse (Allison 2001:183; Laurence 1997; Wallace-Hadrill 1994:4-8; Zanker 1998:10).

4.4. OPPSUMMERING – MOT EN METODE FOR Å FORSTÅ

Dette prosjektet søker en forståelse av den romerske hortikulturens rolle når huseieren manifesterte og kommuniserte sin identitet for det romersk-pompeianske fellesskapet. Den trialektiske modellen setter den nødvendige rammen for en metode. De hortikulturelle bestanddelene og deres individuelle mening kan identifiseres gjennom dekonstruksjon (app. 1). Deretter kan deres konkrete mening leses ut av deres kontekstualitet. Hvordan gir den pompeianske huseieren uttrykk for å ha forstått og forholdt seg til;

1. de fysiske grensene som allerede var definert i den romerske forståelseshorizonten, og som slik satte rammer for hans hortikultur?

2. de mentale grensene som allerede var definert i den romerske forståelseshorizonten, og som dermed ladet de hortikulturelle bestanddelene han inkluderte i sitt domus med denotasjoner og konnotasjoner?

3. at sosiale konvensjoner og forståelseshorisonter ville påvirke både av hvem, hvor og hvordan han ville bli identifisert av det øvrige romersk-pompeianske samfunnet?

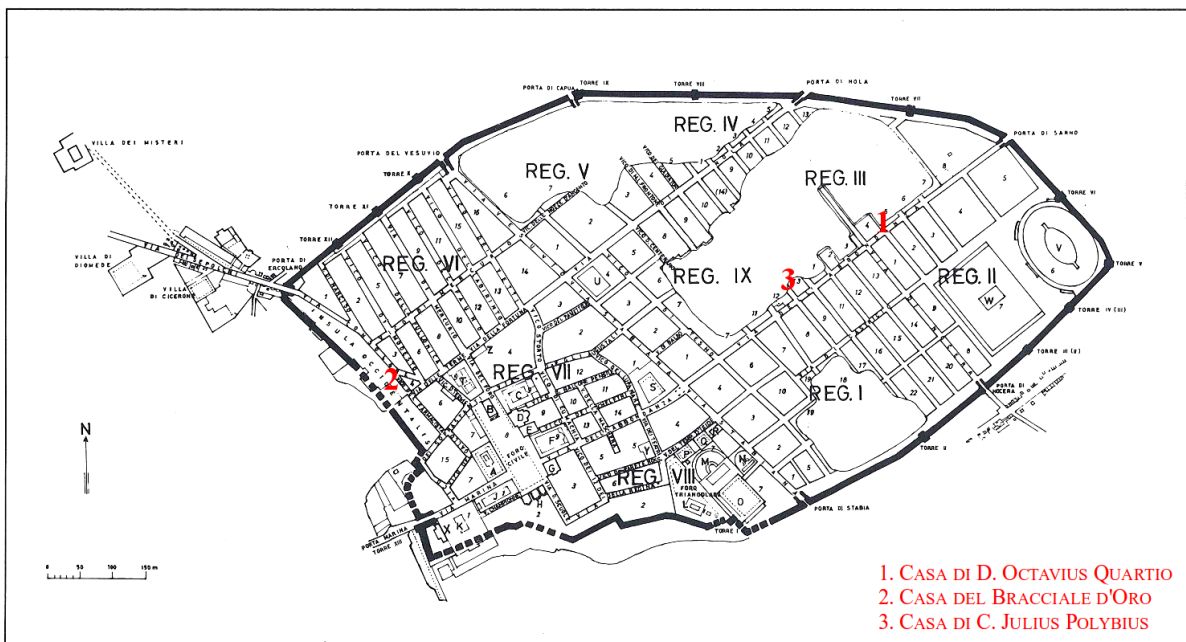
Det er disse tre arbeidsspørsmålene som skal stilles når dette prosjektets innfallsvinkel til hortikultur skal testes på et utvalg av *domus* fra det romerske Pompeii.

DEL 2

I FREMMEDE LANDSKAP

Figur 3: Pompeii, den romerske provinsbyen som ble begravet da vulkanen Vesuv våknet til live i august år 79 e.Kr (Jashemski 1979: fig. 2).

Figur 4: Plan over Pompeii. Prosjektets tre studieobjekter er markert i rødt (Jashemski 1993: Plan 1).

5. AD FONTES – TESTMATERIALE

[...] Roman uses of the raw materials of what we would call ‘gardening’ or ‘garden art’ are much stranger than we might imagine, partly because they are so tightly bound up with the question of the nature of the house. The starting points may be familiar – market gardening, or evocations of nature as a contrast to civilization – but what the Romans did with them can perhaps hardly be called ‘gardening’ in the modern sense (Purcell 1996a:149).

5.1. MATERIALETS NATUR OG NATURENS MATERIALE

Pompeii's *domus* er i dag synlig preget av en lang historie som ble akutt avbrutt i år 79 e.Kr. (Cooley og Cooley 2004:27; Jashemski 1993:16-19). Byen ble gjenopplaget i 1748, og er preget av å være en av de første arkeologiske kontekstene hvor systematiske utgravninger ble benyttet – allerede fra 1861. Forskningslitteraturen gjenspeiler 150 år med metodisk, teoretisk og empirisk utvikling (OCD:1214-1215). Forskere som beveger seg innenfor bymurene må forberede seg på en rekke utfordringer (Ling 1990). Erfaringer som har hatt sin innvirkning på prosjektet inkluderer enorme arkiver med håndskrevne italienske dagboknotater fra tidlig 1900-tall, gjenstander uten proveniens, grøntarealer som er rekonstruert slik at publikumseffekten er prioritert foran historisk korrekthet, og følgene av at kulturminner på italiensk grunn er ofre av den økonomiske krisen i Italia (se bl.a. ANSA 2011; Dragani 2010). Like viktig er diskusjonene rundt at de fleste overetasjene i Pompeii er tapte (Allison 2004:32-33, 117-122; Anguissola 2010:45). Vi kan ikke gjøre stort mer enn å reflektere over at vi ikke bare ser den byen og de *domus* som en gang var, men også faghistoriens og verdenssamfunnets spor. Heldigvis er store mengder empiri gjort tilgjengelig gjennom referanseverker som har vært viktige for dette prosjektet når utgravningspublikasjoner ikke har strukket til (Baldassarre 1981; PPM; Eschebach 1993; Jashemski 1979, 1993; Jashemski og Meyer 2002; Pesando og Guidobaldi 2006).

Figur 5: Avstøpninger av røtter *in situ*, peristylium (CC), Casa di Polibio (Jashemski 1981a: fig. 10).

Å definere hva borgerne i det romerske Pompeii forstod som hortikulturelle bestanddeler er risikabelt. Det har tatt en halv problemstilling og tre kapitler å finne frem til fire overgripende kategorier som tilsynelatende gir uttrykk for den romersk-pompeianske forståelseshorisonten. Ved å inkludere de hortikulturelle bestanddeler som også henter om

hortikultur praktisert i veggmaleri kunne et potensielt enormt studiemateriale tas med, fra realistiske imitasjoner av voksende planter til svært stiliserte plante- og dyremotiver typiske for veggmaleri, særlig i pompeiansk 3. og 4. stil (Francissen 1987; Jashemski 1993:313-404). I dette prosjektet settes skillet, så langt det lar seg sette, i grenselandet mellom smak og mote (app. 1). ”Smaksbegrepet sikter utvilsomt også til en *erkjennelsesmåte*” (Gadamer 2010:62). Det er logisk å anta at typiske temaer og stiliserte framstillinger – som moter – hadde lavere symbolsk verdi fordi de ikke vakte oppsikt. Slik utgår stiliserte motiver selv om de også har sin opprinnelse i den romerske naturforståelsen. Fokus vil ligge på realistiske avbildninger og mulige personlige uttrykk for smak. Både på flora med røtter og på landskapsimitasjoner, og på fauna og mytologiske vesener i den grad de utfyller harde og myke landskapselementer (kap. 4.2).

De organiske hortikulturelle bestanddelenes natur byr på visse utfordringer: hulrom etter røtter, konturer av plantemønster, forkullede frukter, frø og dyr. De tre sistnevnte indikerer oftere kosthold enn hortikulturen på stedet. Avstøpninger av røtter (fig. 5), med samme metode som avstøpningene av menneskeofrene fra år 79 e.Kr., kan indikere veksttyper, men kan kun forstås som veiledende (Francissen 1987:120-121; Jashemski 1981a, 1994). Arkeobotaniske spesialister er forsiktige med å definere hva som var plantet i grøntarealene. Analyser utfordres av hvordan hagejorden bryter ned pollen og sporer, selv i en kontekst skjermet for tidens tann. I noen tilfeller har de kunnet utfylle organisk materiale nok til å styrke en mistanke om spesifikke vekster (Dimbleby 2002; Fish 1994; Grüger 2002; Jashemski 1981a).

Med disse forbeholdene er tre romersk-pompeianske *domus* valgt ut for å teste prosjektet på hortikulturens rolle i romerske borgeres manifestering og kommunisering av sin egen identitet. Prosjektet er ikke en kvantitativ studie, og de tre *domus* må derfor heller ikke forstås som representative for det romersk-pompeianske. Hvert *domus* må i forskningen ha blitt akseptert som å tilhøre pompeianere som tok i mot kolleger så vel som familievenner. Selvfølgelig har valget vært avhengig av at samtlige *domus* er utgravde og publiserte, med dokumentasjon og tolkninger som belyser eiendommens forekomst av hortikultur.

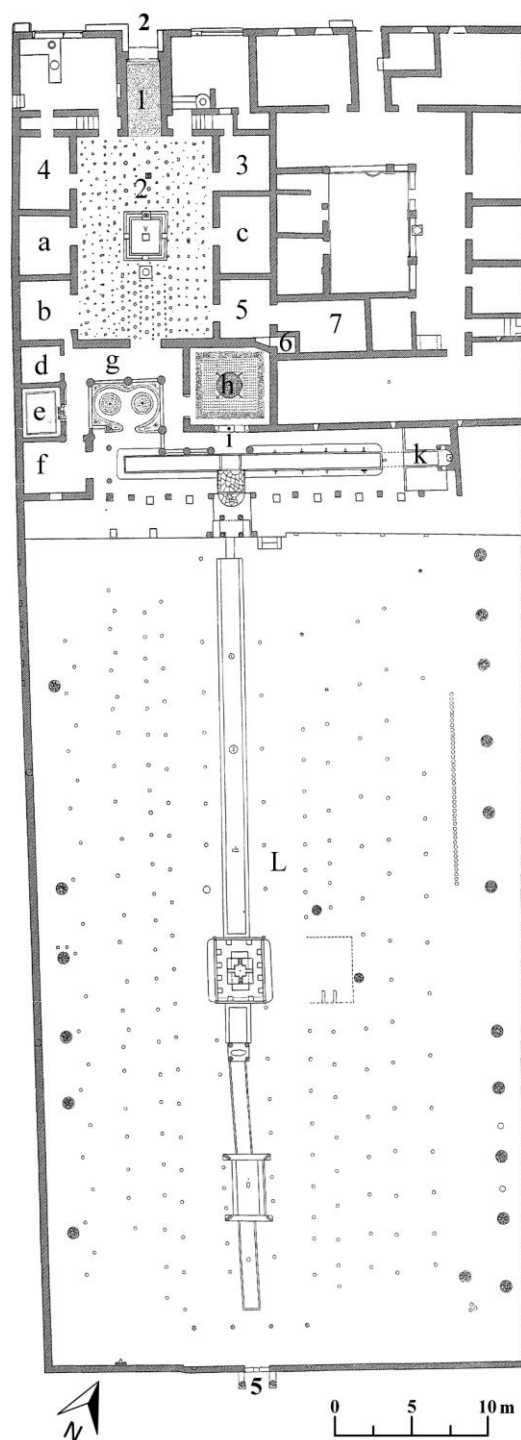
5.2. CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

Casa di D. Octavius Quartio (II 2, 2) fordelte seg over to plan som opptok nesten hele insula 2 i den sørøstlige region II (fig. 4, 6). Som *domus* er det preget av å være plassert i skillet mellom den opprinnelig samnittiske bebyggelsen og en utvidelse mot øst på slutten av 300-tallet f.Kr. (Descœudres 2007:12-13). Det har to innganger, 2 langs Via dell'Abbondanza i

nord og 5 langs Via di Castricio i sør. To kommersielle virksomheter var direkte forbundet med *atrium* (2) (Eschebach 1993:88-89; Pesando og Guidobaldi 2006:138-140). Huset ble gravd ut mellom 1916 og 1921, og har siden blitt undersøkt, restaurert og reparert i flere omganger (Eschebach 1993:88; Jashemski 1993:78; Pesando og Guidobaldi 2006:138; Price og Van Buren 1935; Spinazzola 1953:367-434). Grøntarealenes beplantning har blitt rekonstruert, delvis korrekt og delvis fritt (Ciarallo 2001:46; Jashemski 1993:79-83).

Husholdets sosiale tilhørighet er omdiskutert. Utgravningslederen Vittorio Spinazzola mente eieren var en terracottaprodusent ved navn D. Octavius Quartio, men Matteo della Cortes epigrafiske studier overbeviste flere om at eieren var en tiburtinskættet prest, M. Loreius Tiburtinus (Clarke 1991:196-197; Eschebach 1993:89; Price og Van Buren 1935:151; Spinazzola 1953:369; von Stackelberg 2009:113-115). Enkelte tolker sporene etter kommersiell virksomhet som tegn på dalende sosial status (Eschebach 1993:88-89; Ricotti 1987). Flere forstår tendensene som planlagte og understreker prioriteringen av grønntarealer (Price og Van Buren 1935:152; Zanker 1998:145-156). Grønntarealene har allerede vært studert for deres posisjon på eiendommen, basert på en forståelse av det romerske grønntarealet som et tydelig avgrenset rom (von Stackelberg 2009:101-125). Denne avhandlingen benytter anledningen til å teste om en kontekstuell tilnærming fra en tilsynelatende mer romersk forståelseshorisont kan gi nye perspektiver.

Figur 6: Plantegning, Casa di D. Octavius Quartio, situasjon i grønntarealer markert (etter Spinazzola 1953).

5.2.1. UTFORMING OG HORTIKULTURELLE BESTANDDELER

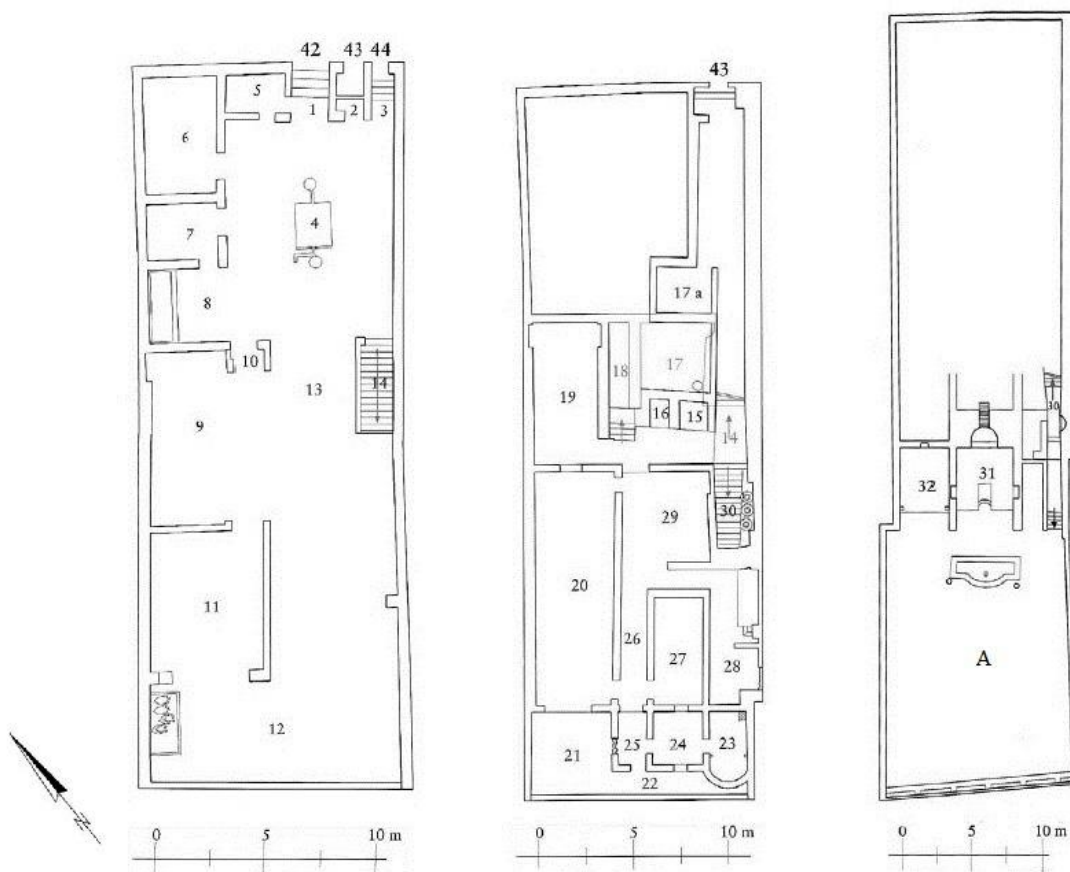
Casa di D. Octavius Quartio er karakterisert av atrium/peristylmodellen (Brothers 1996:43-49): Fra inngang **2** i nord trådte man inn gjennom *vestibulum* (1), til *atrium* (2) med påfølgende beplantet *peristylum* (g), komplimentert av en portikoterrasse (i) med *biclinium* (k) og et grøntareal (L) med utgang **5** i sør. Overetasjens plantegning er forsøkt rekonstruert (Spinazzola 1953: fig. 429). Det innlemmes i Zankers eksempler på *domus* som er karakterisert av en villaimiterende stil (Zanker 1979:460-523). Dekorasjon og løsfunn antyder at rom for både kommersiell aktivitet (3,4), lagring (3,4), servicearealer (5,6,7), representasjon og fornøyelse (a, b, c) konsentreres rundt *atrium* (2), mens *peristylum* (g) utelukkende er omkranset av rom som antyder representasjon og fornøyelse (b, d, e, f, h) (Spinazzola 1953:367-434).

De to såkalte *oecus*, (f) og (h), er med en liten margin de største av rommene som omkranser kjernene på eiendommen. De har dessuten hvert sitt vindu med utsikt mot grøntarealet (L). *Oecus* (h) er forstått som eiendommens mest fornemme representasjonsrom (Eschebach 1993:88; Spinazzola 1953:387). Den moderne oppfatningen av overgangen fra *peristylum* (g) til portikoterrassen (i) markeres av at søylene erstattes med enklere pilarer. I sentrum av sistnevnte og videre ned gjennom grøntareal (L) var det bygget en kanal som var dekorert med forskjellige grupper av statuer og fontener (Marchis og Scalva 2002:28-33; Spinazzola 1953:396-409). Det svakt hellende grøntarealet (62x32 m) er kjent som en av de største i Pompeii (Jashemski 1993:82-83; Spinazzola 1953:408-413; Zanker 1998:145). To steder på eiendommen vitner permanente spisemøblementet om at måltider gjerne ble inntatt utendørs: *Biclinium* (k) i kanalens østre ende sentreres rundt en nisjeformet *aedicula* (Jashemski 1993:78-82; Richardson 1988; Spinazzola 1953:401-404); og rester etter et *triclinium* ble funnet sentralt i østre del av grøntarealet (L) (Jashemski 1993:82-83; Spinazzola 1953:408-413). Forekomster og tolkninger av hortikulturelle bestanddeler reflekterer hvordan huset ble utgravd på begynnelsen av 1900-tallet (app. 3).

5.3. CASA DEL BRACCIALE D'ORO

Casa del Bracciale d'oro (VI.17 (*Ins. Occ.*), 42) ligger langs Vicolo del Farmacista, rett nord for hvor gaten møter Via delle Terme i region VI (fig. 4, 7). Dette *domus* lå i insula 17, en del av den såkalte *insula occidentalis*, et tverregionalt belte som ble bygget med Pompeiis østre bymur som fundament, og som svært ofte omtales for sine forekomster av såkalte *ville urbane*. Der var *domus* utformet med hensyn til det skrånende terrenget, med indikasjoner om en livsstil som etterligner villakulturen på grunn av en så ekstrovert orientering mot det omkringliggende landskapet som omgivelsene tillot (PPM: VI: 44; Ciardiello 2009:431-433;

Eschebach 1993:239; Mielsch 1987; Pesando og Guidobaldi 2006:207; Zanker 1998:142-145). Husets tre innganger ledet inn til to av tre etasjer: **42** til sentrum av *atrium* (4), **44** til sørøstre hjørne av samme rom, og **43** direkte ned til mellometasjen. Nederste etasje var mer isolert (Eschebach 1993:239). Husets inngangsparti og fremste rom ble oppdaget og delvis undersøkt allerede i 1758-1763, men først utgravd på 1960- og 70-tallet (Ciardiello 2006; Ciardiello 2009). Grøntarealet (A) (ca. 12.4x17.5 m) ble gravd ut og undersøkt med arkeobotaniske metoder i 1982-1983 (fig. 8; Grüger 2002:190-213; Jashemski 1993:166-167). Enkelte kollapsede områder er i dag rekonstruert, veggmaleriene fra (31) og (32) er konserververt og utstilt i nasjonalmuseet i Napoli.

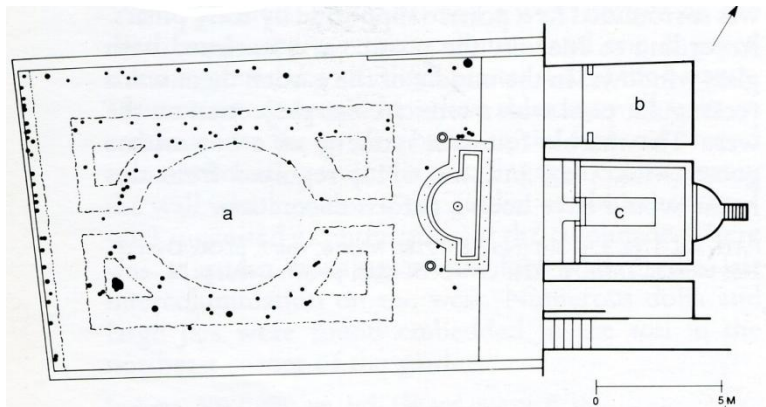
Figur 7: Plantegning, Casa del Bracciale d'oro (etter Ciardiello 2009: fig. 1-3).

Eiendommen er ikke usedvanlig stor verken for *insula occidentalis* eller Pompeii, men både form og løsfunn vitner om at beboerne må ha vært velstående i keisertid (Ciardiello 2009:443-444; King 2002:445). Antagelsene er særlig basert på gullarmbåndet huset er oppkalt etter, det private badeanlegget og flere tilfeller av veggdekorasjon (Eschebach 1993:239; Lagi De Caro 1988; Moormann 1995).

5.3.1. UTFORMING OG HORTIKULTURELLE BESTANDDELER

Huset, som er bygget på toppen av bymuren etter at den ble tatt ut av funksjon i siste århundre f.Kr., er sannsynligvis bygget i byens romerske periode (Tybout 2007:409-411). Som *domus* har det kun én sentral kjerne, *atrium* (4), omkranset av noen mindre rom forbundet med lagring (2, 8) og representasjon (5, 6, 7) som dessuten ledet ut til en gruppe av større sammenkoblede rom forstått som særdeles egnet for mottakelser (9, 10, 11, 12, 13). Fra *atrium* (4) ledet en trapp (14) ned til samme område i den midtre etasjen som trappen fra inngang 43.

Etasjen huset Casa del Bracciale d'oros servicearealer (15, 16, 17a, 17b, 18, 28), flere rikt utsmykkede rom egnet for både representasjon og mer tilbaketrukket fornøyelse (19, 20, 26, 27), og et privat badeanlegg (21, 22, 23, 24, 25). Direkte fra trapp (14) ledet dessuten en ny trapp (30) ned til

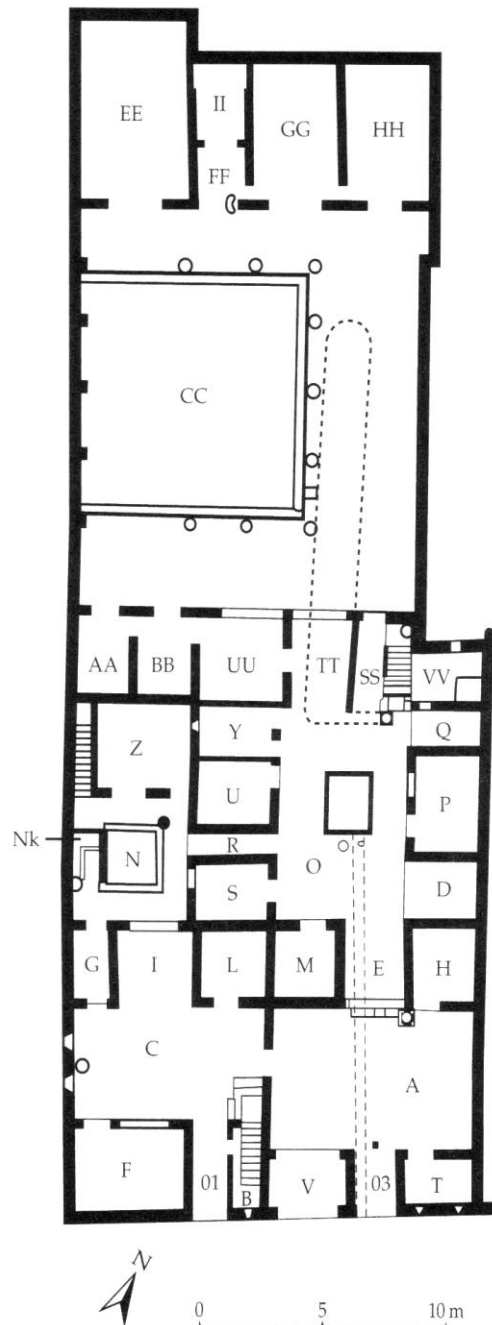
Figur 8: Plantegning av situasjonen i grøntareal (A). Rom (a) samsvarer med (A), (b) med (31), (c) med (32) (Jashemski 1993: Plan 58).

eiendommens fjerneste område med grøntareal (A) og to små fornøylesrom (31, 32) (Ciardiello 2009; Eschebach 1993:239).

Casa del Bracciale d'oros to terrasser (12, 22) hadde utsikt mot Napoli-bukten og slapp inn dagslys gjennom store vinduer plassert langs akser innover i flere av husets dypere rom (11, 19, 20, 21, 24, 27) (PPM: VI: 44; Ciardiello 2009:433-434; Eschebach 1993:239). *Triclinium* (19) og (20) utmerker seg ved å kun være tilgjengelige gjennom husets serviceareal, men var samtidig to av husets største og rikest dekorerte rom, med utsikt, vegger i pompeiansk 4. stil og påkostede mosaikkgulv (PPM: VI: 44, 62-100; Ciardiello 2009:434). Ressurser og finesser som er prioritert på husets nederste nivå, med dets grøntareal og *triclinium*, er dessuten merkverdige. Veggmaleriene med de såkalte hagemaleriene i *triclinium* (31) og *oecus* (32) utmerker på både en pompeiansk og romersk skala (fig. 16-21; Ciardiello 2009:436-439; Jashemski 1993:166-167; PPM: VI:117-138; Richardson 1988). De aller fleste hortikulturelle bestanddeler befant seg på husets nederste nivå, hvor organisk materiale er nøye dokumentert av Jashemski (app. 3).

5.4. CASA DI POLIBIO

Casa di Polibio (IX 13, 1-3) ligger langs Via dell'Abbondanza i Pompeiis sentrale region 9 (fig. 4, 9). Med sine to etasjer opptok det nærmere en fjerdedel av insulaen (Eschebach 1993:449; Zevi 1996:73). Huset har tre innganger: Inngang 1 leder inn til *atrium* (C) og 2 til en *taberna* forbundet med *atrium* (A), men 3 regnes som hovedinngangen på grunn av dens plassering og aksene denne skaper gjennom og forbi sistnevnte *atrium* (De Franciscis 1988:15-27; Eschebach 1993:449; Spinazzola 1953:217). Selv om fasaden og de fremste rommene ble undersøkt i 1912, satte det resterende utgravningsprosjektet i gang først i 1966. Innen 1978 var huset restaurert, og i dag er diverse materialer som illustrerer det levende *domus* med på å gi Pompeiis turister et inntrykk av hvordan det en gang kan ha vært (De Franciscis 1988:16; Spinazzola 1953:315-334; Zevi 1996:73). Jashemski ledet dessuten arkeobotaniske undersøkelser og utgravninger av grøntarealet i *peristylum* (CC) i 1972-73 (fig. 10; Jashemski 1993:249-251; Lippi 2001). Som følge av epigrafiske forvirringer, er husets eierskap omdiskutert, men ser i siste fase ut til å ha tilhørt en politiker ved navn C. Julius Polybius, muligens ivaretatt av den frigitte slaven C. Julius Philippus (De Franciscis 1988:30-33; Eschebach 1993:449; Giordano 1974-1975; Zevi 1996:73).

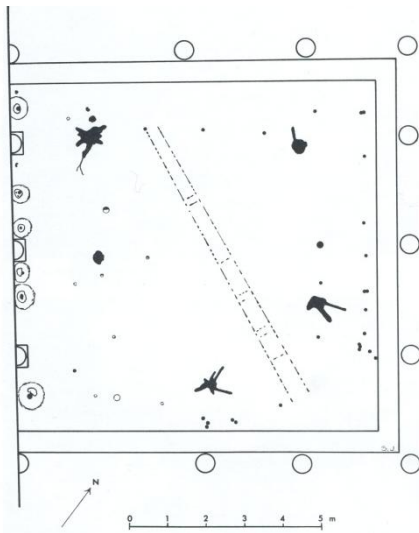

Figur 9: Plantegning, Casa di Polibio (etter Allison 2004: fig. A.1; De Franciscis 1988: fig. 1).

5.4.1. UTFORMING OG HORTIKULTURELLE BESTANDDELER

Casa di Polibio er et godt eksempel på en såkalt atrium/peristylmodell, slik det opprinnelig var sammensatt av *atrium* (C) og (O), etterfulgt av *peristylum* (CC) (Brothers 1996:43-49; Pesando 1997:27-166). Senere ble huset slått sammen med et mindre nabohus hvis *atrium* (A) og serviceareal (N) lå parallelt med (C) og (O) i vest. Utformingen kan først og fremst

forklares av at huset var blant Pompeiis eldste, plassert i et område som hadde vært bebyggt og bebodd siden sannsynligvis tid, på 400-tallet f.Kr. (Descœudres 2007:12-13). De Franciscis

Figur 10: Plantegning av situasjonen i grøntarealet i *peristylum* (CC) (Jashemski 1981a: fig. 9).

foreslo husets andre etasje i en plantegning (De Franciscis 1988: fig. 2). Både *atrium* (C) og omkransende rom (H, T, V) er, i likhet med *atrium* (A) og omkransende rom (F, I, L), antatt å ha vært brukt til lagring og kommersiell aktivitet. Dette ledet til antagelsen om at husholdet først og fremst bebodde rommene som begynner med *atrium* (O), supplert av *atrium* (A) som venterom (De Franciscis 1988:18-21; Leach 1993:23). Husets kjerne var preget av restaureringer etter skadene fra jordskjelvet i 62 e.Kr. Noen av rommene ser ut til å ha blitt brukt til oppbevaring (D, P, Q) selv om flere var egnet for både familien og gjester (L, M, S, TT, U, UU, Y). Rommene rundt *peristylum* (CC), med dets grøntareal, var de mest egnede for mottakelser (AA, BB, EE, FF, GG, HH, II).

Serviceareal (N) hadde både en form for *impluvium* og åpent tak. Dagslysets verdi understrekes av at nesten samtlige av rommene som omkranser det var utstyrt med vinduer (3, I, S, Z). Flere av veggmaleriene bærer dessuten preg av at de inntil svært sent i Pompeiis levetid var ment for fornøyelse (PPM: X: 184-356; De Franciscis 1988; Eschebach 1993:449-450).

Tablinum (TT) er med på å indikere at eiendommen lenge kan ha tilhørt en politiker. Av de tre *domus* som studeres i avhandlingen, er det dette som bærer mest preg av å ha vært under nevnte restaureringsprosess. Til tross for at dette medfører enkelte vanskeligheter for tolkningen, blir det samtidig enklere å forstå prioriteringer av rom og dermed sosial praksis i husets siste bruksfase. De største og rikest dekorerte rommene befant seg alle rundt *peristylum* (CC), det mest forseggjorte av alle var *triclinium* (EE) (De Franciscis 1988:21-30). Både *tablinum* (TT) og tilhørende *cubiculum* (UU) hadde utsikt mot *peristylum* (CC) med dets konsentrasjon av hortikultur (app. 3).

6. GRENSELØS HORTIKULTUR

[...] *the important thing to grasp is the goals that the owner or architect wanted to achieve, not whether he really succeeded in doing so (Schürmann 2002:50).*

Sypresseksempelet (kap. 1.1) illustrerer både hvilke fysiske og mentale grenser som eksisterte for hortikultur innen den romerske forståelseshorisonen. Plinius d.e. beskriver det som en skikk at en sypress ble plassert utenfor inngangsdøren i et sørgende husholds *domus* (Plin *HN*. 16.140). Å plassere det der av andre grunner, for eksempel som et uttrykk for mote, kunne dermed markere et brudd med tradisjon så vel som med sunn fornuft og smak – det kunne føre til misforståelser eller provokasjon. Avhengighetsforholdet mellom idé og praksis understreker at det allerede under letingen etter fysiske grenser for hortikultur må tas forbehold om mentale grenser. Ifølge romlighetens trialektikk (kap. 4.3-4) må vi med dette bevege oss inn i to av tre av det sosiale rommets meningsbærende dimensjoner; den fysiske og den mentale. I pompeianernes veksling mellom utforming av det fysiske rom, romlig praksis (eng. *spatial practice*), og utforming av sin forståelse av dette rommet, representasjoner av rom (eng. *representations of space*) eller forestilt rom, blir begge instansers betydning vedlikeholdt og utviklet av hverandre (Knott 2005:36; Laurence 1997:14; Lefebvre 1991:33; Soja 1996:65-68). Slik er den materielle kulturen som synliggjøres i romlig praksis både standardiserende for, og samtidig et resultat av, erfaring og refleksjon (Soja 1996:66).

Romlig praksis ga en romersk-pompeiansk huseier makt til å kontrollere mønstre for bevegelse og dermed husholdets og dets gjesters sosialisering innad i *domus* (kap. 3.2). Slike grenser kan identifiseres ved å dechiffrere det faktiske rommet og kartlegge mønstre som avdekker samfunnets grunnleggende ideer om rommet. Slik vi allerede kjenner mentale premisser i dagens samfunn, kan vi forstå bruksmønstre i en privatbolig enkelt ved å gjenkjenne steder for eksempel for soving og matlaging (Lefebvre 1991:38; Soja 1996:66). Å forstå fremmede romersk-pompeianske bruksmønstre ville allikevel kreve en større kvantitativ studie. Wallace-Hadrill har nettopp kartlagt slike i det romerske Pompeii ved hjelp av informasjon hentet fra både arkeologiske og skriftlige kilder, og etablert et bruksmønster for det pompeianske *domus* (Wallace-Hadrill 1994:6). Med dette har han også vist hvordan kildetyperne kombinert kan gi oss en forståelse av hvilken mening huseieren kunne risikere å kommunisere, slik mentale grenser trekkes der vegger og dører ikke nødvendigvis gjør det. De romerske forestillingene om rommet ladet pompeianeren med fordommer; ikke forhastede

og negative, men en forforståelse av det rommet han trådte inn i, ladet av den historiske virkeligheten han befant seg i (Gadamer 2010:302-328). Representasjoner av rom er slik en konseptualisering av forforståelser om rom (Soja 1996:66-67). Dette prosjektet tar utgangspunkt i oppfatningen om at romerske huseiere deltok aktivt i utformingen av sine *domus*, med forbehold om forholdet mellom bevisste og ubevisste handlinger (Dixon 1992:27; Leach 2004:19; Thaagaard Loft 2004:21-24).

6.1. NATURLIGE OG PRAKTISKE BEGRENSNINGER FOR HORTIKULTUR

Ved å kartlegge de fysiske grensene romlig praksis satte for hortikultur i *domus* kan vi begynne å forstå hvordan hortikulturelle bestanddeler var avhengige av at huseieren også lot naturressurser slippe til. Planters kultivasjon avhenger av sesonger, naturressurser og teknikk – tilgang til vann, dagslys, jord og luft (von Stackelberg 2009:35-41). Jord, vann og landskapsarkitektur satte fysiske rammer for romersk hortikultur, såkalte harde landskapselementer, mens organisk materiale var mer fleksible, myke landskapselementer (Renn et al. 2002; von Stackelberg 2009:37, 41). Noen oppfatninger om *domus* er det viktig å reflektere over i denne sammenhengen.

Et generelt ideal var å utnytte potensialet i dagslys og regnvann. Helt frem til augusteisk tid var *impluvium* med tilknyttede cisterner den viktigste kilden til rent vann. Grøntarealer var perifert plassert og ment for nyttevekster (Marchis og Scalva 2002; Wallace-Hadrill 1997:231-234). I de siste tre århundrene f.Kr. ser man en tendens til hellenisering av *domus* i Pompeii, blant annet gjennom adopteringen av *peristylum*. De ble ofte tilføyet ved å innramme grønntarealer, og slik mener flere at *peristylum* medførte fundamentale endringer i *domus*' bruksmønster (Brothers 1996:48-49; Dickmann 1997:123-124, 136; 1999:301-321; Farrar 1998:16; Wallace-Hadrill 1997:239). Det pompeianske *peristylum* var karakterisert av et grønntareal omkranset av en søylehall som ble en rikere kilde til naturressursene inne i *domus* (Dickmann 1997:136; Farrar 1998:17; Jashemski 1979:15-22; 1981b:3-4; Wallace-Hadrill 1997:240). Grønntarealer måtte ikke lenger oppsøkes, de ble deler av sentrale gangveier i samsvar med nye bevegelsesmønster (Dickmann 1997:136; von Stackelberg 2009:21-23).

Disse premissene satte fysiske og mentale rammer for både hortikultur og sosiale aktiviteter i Pompeiis førromerske fase da de ikke forholdt seg til romerske idealer på samme måte som de ville gjøre når de var under romersk overherredømme. En ytterligere faktor er helromersk: akveduktbyggingen. Selv når det etter vår forståelse av den praktiske romerske mentaliteten ville være viktig å føre vann inn i serviceareal, viser undersøkelser at

akvedukt vannet ble prioritert til vanninstallasjoner i og hydrering av *peristylum* (Farrar 1998:22-23; Jashemski 1979:43-48, 51-54). Slik fikk pompeianerne handlefriheten til å manipulere naturen ved å kultivere sine grøntarealer med stadig mer avanserte teknikker (Farrar 1998:187).

6.1.1. CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

Romlig praksis forteller at naturressurser fikk slippe til i fire omgivelser. I *atrium* (2) ble *compluvium* på et tidspunkt utvidet slik at mer lys kom til (von Stackelberg 2009:104). Dets *impluvium* med omkransede plantebed vitner om en mindre vanlig romlig praksis i pompeianske *atrium* (fig. 11 og 12). Sannsynligvis var det et uttrykk for smak, slik eksemplene er såpass få at de fremdeles ville vekke oppsikt (app. 1; Farrar 1998:19, 69-70; Jashemski 1975:45; 1993:22, 125).

Figur 11: *Impluvium* omkranset av plantebed, *atrium* (2), Casa di D. Octavius Quartio (foto: forfatteren).

Figur 12: *Impluvium* med innebygd plantebed, Villa di Poppaea, Oplontis (foto: forfatteren).

Peristylum (g) var mer typisk utformet, sollys og regnvann la til rette for å dyrke jorden som var hentet inn i grøntarealet. Pilarene indikerer at portikoterrassen (i) kun var dekket av en *pergula* som vanligvis var kledd av vegetasjon (Farrar 1998:36; Spinazzola 1953:418). En gresstripe skal ha omkranset kanalen på terrassen (Spinazzola 1953:394-397). Grøntarealet (L) er naturlig utstyrt med jord, daglys, luft og vann. Fra augusteisk tid var huset tilkoblet akveduktene: Vann ble ledet i rør inn gjennom gulvet i *vestibulum* (1), til *atrium* (2) sitt *impluvium*, under servicearealet (6), før det rant ut i kanalanlegget (Marchis og Scalva 2002:29). Det er ikke dokumentert hydreringssystemer i *peristylum* (g) eller grøntarealet (L).

6.1.2. CASA DEL BRACCIALE D'ORO

Casa del Bracciale d'oro og dets nabolag er preget av at byggherrene føyde seg mer etter bymurene og det naturlig skrånende terrenget enn tradisjoner og sosiale konvensjoner. Dette

minner om hvordan arkeologiske studier gir stemmer til de som ikke hadde makt ved å føre ordet til pennen, men allikevel påvirket samfunnet (Mathiesen 1982). Husets eneste *atrium* (4) er, som typisk for Pompeii, plassert nær husets hovedinngang på gatenivå. Grøntareal (A) har en mer tradisjonell form, men ikke tradisjonelt innhold, og var plassert på bakkenivå på husets nederste plan. Slik er dagslys og regnvann kun tilgjengelig på disse to stedene selv om *atrium* (4) sitt *impluvium* oppfylte dens praktiske funksjon ved å bli brukt til å fylle husets cisterne. Cisternen antas riktignok å ha vært kilden til det mindre kanalanlegget i grøntarealet (A) (Eschebach 1993:239). Når det gjelder landskapselementene de hortikulturelle bestanddeler består av, er det interessant hvordan romlig praksis antyder en grunnleggende vilje til å vende huset ut mot landskapet i vest. Ikke bare for å få dagslys inn, men også sikt ut – selv om dette karakteriserer en verdi hos flere enn dette husholdet. Som en konsekvens stiller prioriteringen strenge premisser til hortikultur.

6.1.3. CASA DI POLIBIO

Casa di Polibio bærer i sin helhet preg av å favorisere tradisjon med sine tilfeller av vedlikeholdte vegger i pompeiansk 1. stil og et tilsynelatende fungerende *tablinum* i 79 e.Kr. Selv om det bestod av fem sentra, ble dagslys og regnvann kun gjort tilgjengelig i *atrium* (O), serviceareal (N) og *peristylum* (GG) ved utbruddet. Potensialet til hortikultur ser kun ut til å ha blitt utnyttet i sistnevnte (PPM: X: 338; Eschebach 1993:449; Leach 1993). Huset fikk sin vanntilførsel gjennom et cisternesystem som opprinner i *atrium* (O) sitt *impluvium*. Eiendommen antas dermed å ikke ha vært forbundet med akveduktene, i det minste ikke i det jordskjelvrammede Pompeii (Maiuri 1948:91-94). Utgravningene av grøntarealet avdekket ingen systemer for hydrering, hvis kultivasjon dermed må ha vært avhengig av regnvann (Jashemski 1981a).

6.2. I VILLNISET MED HAGESAKS – EN DEKONSTRUKSJON AV HORTIKULTUR

Hvilke individuelle betydninger og bibetydninger de hortikulturelle bestanddelene på eiendommen bar på og trigget, kommer ofte til uttrykk gjennom allusjoner til steder og sanser. Slik hver bestanddel i utgangspunktet fikk sin mening fra tankemønstre og ordskiftet som reflekterer den romersk-pompeianske forståelseshorisonten, kan Sojas anbefaling om å dechiffrere rom forenes med prinsippene i dekonstruksjon som analytisk metode. Ved å studere deres individuelle mening kontekstuellet kan vi få innsikt i hvordan huseieren forholdt seg til de grensene som var satt av romlig praksis og forestillinger om rom, og i prioriteringer som reflekterer hans verdier og smak – hans identitet (Gadamer 2010:61; Jenkins 2008; Soja

1996:62-63, 66; Tilley 1994:15-16). Vekslingen mellom romlig praksis og representasjoner av rom blir uunngåelig (Laurence 1997:14).

Teknikkene, kravene de hortikulturelle bestanddelene selv stiller, betydningene de bærer på, og måtene de fungerer sammen på, kan lede oss mot en klarere forståelse (Landgren 2004:149-150). Hvordan og med hvilken hensikt har huseierne inkludert, ekskludert, imitert og alludert til romersk natur? I hvilken grad utnyttes de forholdene som allerede ligger til rette for å praktisere hortikultur? Kan vi finne tegn på tøyning eller overskridelser av de fysiske eller mentale grensene *domus* satte som kontekst? Med dekonstruksjon som metode struktureres denne delen av analysen kategorisk, i tråd med flora, landskapselementer, fauna og mytologiske vesener. På grunn av de mange omtalene av flora i overlevert romersk litteratur, er kjente bibetydninger kartlagt i appendiks 4.

6.2.1. CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

På grunn av deres plantemønster i grøntarealet (L), må orientplatanene antas å ha fungert som grensemarkører sammen med murene, kanskje til og med som støyskjermer (von Stackelberg 2009:112). De to som ser ut til å være plantet i tilknytning til marmortriklinit minner om hvordan treet ble importert av romerne for sin skyggeeffekt (app. 4). Antagelsen om røtter fra vinranker på portikoterrassen (i) og i grøntarealet (L) forsterkes av indikasjonene i plantemønsteret. Selv om vitikultur kjennetegner romersk landbruk, kledde vinranker ofte *pergulae* på eiendommer (Ciarallo 2001:46; Jashemski 1993:82-83; Jashemski et al. 2002:171-174; Spinazzola 1953:408-413). Plasseringen, mengden og tettheten av eventuelle vinranker kan indikere en dobbeltfunksjon i Casa di D. Octavius Quartio: God kultivasjon av vinranker var en grunnverdi forbundet med stor prestisje som samtidig bar konnotasjoner til vinguden Bacchus (app. 4). Plantemønsteret og mengden til de mulige frukttrærne antyder en fruktproduksjon større enn den husholdet kan ha konsumert alene, selv med forbehold om fruktsesonger.

Forståelsen av beplantning på permanent jorddekte flater i *atrium* (2), *peristylum* (g) og i grøntarealet (L) kan kun undersøkes ved å fokusere på teknikk, plassering og kontekst. Bedenes størrelse og dybde, og manglende indikasjoner i jordkonturer, gjør det sannsynlig at vekster med korte røtter har vært plantet rundt det nevnte *impluvium* (Plin. *HN.* 19.60). Plinius d.y. beskriver hvordan sprutende fontener ble utnyttet til å vanne planter i umiddelbar nærhet (Plin. *Ep.* 5.6, 20). Slik kan eventuelle bed langs kanalanlegget i grøntarealet (L) også ha blitt vannet. De detaljerte tegningene fra grøntarealet i *peristylum* (g) er forstått som konturer etter

to runde bed og et smalere bed langs kantene, atskilt med en sti tilgjengelig fra portikoterrassen (i) i sør (Jashemski 1993:78).

Kjemperørene som er identifisert i veggmaleriene i *cubiculum* (d) er fremstilt enkeltvis og svært like hverandre både når det gjelder dimensjoner og den nærmest idealiserte loddrette skikkelsen. De kunne indikere imitert kultivasjon, men konteksten de er plantet i, og konnotasjonene de var ladet med, kan antyde deres mulige funksjon som symboler på elveguden Sarnus (app. 4). Et uidentifisert tre er avbildet med hva som karakteriserer som hellige træs egenskaper sannsynliggjør religiøse konnotasjoner (Peters 1963:185). Sokkelplantene, som er realistisk avbildet i fem rom (a, b, c, d og i), ser først og fremst ut til å være et uttrykk for smak (kap. 2.2). En kvantitativ studie for å identifisere plantevekstene ville kunne fortelle oss mye om deres betydning på konkrete steder i pompeianske kontekster. Alle karakteriseres av et formelt plantemønster under kontrollerte forhold.

Hva angår landskapsimitasjon, må det stilles spørsmål ved om *atrium* (2) sitt *impluvium* har blitt tilegnet egenskaper som fra et romersk perspektiv kunne minne om naturlige dammer. I så fall må det ha tøyet grensene for hva man gjennom sine fordommer forventet å finne i et *atrium* (Farrar 1998:43, 69-70; Jashemski 1975:45). Eiendommens kanalanlegg var sammensatt av mange former for å manipulere vann, og var kanskje et uttrykk for usedvanlig teknologisk dyktighet (Farrar 1998:72-74; Purcell 1987:192-193; von Stackelberg 2009:40). At kanalanlegg kunne bli forstått som elver, er synlig i den republikanske dikteren Varros beskrivelse av en elv han selv eier – merk hans ordbruk – bygget av stein og utstyrt med broer (Varro, *Rust.* 2.5.9-10). Selv om vi ikke vet hvorvidt husholdet også forstod anlegget som elv eller *euripus*, var det ladet av elvekonnotasjoner (Farrar 1998:85-87; Purcell 1987:191-194).

Med dets falske vannutløp og rustikke *nymphaeum* alluderte det nisjeformede *aedicula* bak *biclinium* (k) til nymfenes tilholdssteder, grotter med vannkilder (Farrar 1998:43; Jashemski 1979:41-43; Spinazzola 1953:402). Fra portikoterrassen (i) rant vann ut i grøntarealet (L) gjennom nok et *nymphaeum*, videre til en type trappetrinnsfontene som i romersk tid skal ha blitt forbundet med fossefall (Farrar 1998:89-91; Spinazzola 1953:406-411). Den siste detaljen i vannstrukturen var det fordypede bassenget hvor hulrom i veggen og skygge fra *pergula* indikerer at bassenget var utformet til å huse fisker (von Stackelberg 2009:106). Kanalanlegget var med sin sentrale plassering og sin ressursutnyttelse en viktig markør av huseierens tilsynelatende luksuriøse verdier (Hales 2003:125). Prioriteringen blir markant når man oppdager at den enorme vanntilførselens praktiske betydning må ha vært sekundær.

I tråd med teorier om imitasjon av faste landskapselementer må den imiterte utsikten fra rom (a), (b) og (d) nevnes (fig. 13): Alle trærne står alene, og har tilfeldige trekk som ikke antyder menneskelig regulerte vekstforhold. Motivet kan støtte hypotesen om at optiske illusjoner i veggmalier ble utnyttet for å etterligne en ønsket utsikt. Et stadig mer populært tema for slik falsk utsikt var landskap, enten påvirket eller upåvirket av sivilisasjon, som flere omtaler som maleriske *topoi* (Bergmann 1991:49-51; Lefèvre 1977:524; Peters 1963:191-193). Måten de gjennomgående fikk oppmerksomhet, både i latinske skildringer og i både

Figur 13: Veggmaleri med imitert utsikt mot ekstraurbant landskap, et motiv som ikke opptrer sjelden i pompeiansk veggmaleri, sannsynligvis et uttrykk for smak. Her fra *cubiculum* (a), Casa di D. Octavius Quartio (PPM: III: fig. 4).

filologers og arkeologiske studier, gir oss grunn til å tro at de ble lagt merke til. Dette er det mest utfordrende eksempelet på skiller som er vanskelige å sette mellom smak og mote, men grunnet oppmerksomheten de har fått både i hjemmeverdenen og fremmedverdenen, velger jeg å forstå de som et uttrykk for smak (app. 1). Det samme gjelder små sakrale landskapsmotiver i *cubiculum*

(d) som setter konkret stemning fra et sakroidyllisk landskap. Omtalen av det store jaktmotivet i grøntarealet (L) som *parádeisos*, ville alludere persiske jaktanlegg fordi også de ble innrammet av mur og trær (Farrar 1998:9-10). Dette må sees i sammenheng med hvordan ville og tamme dyr fra fjerne og nære landskap setter sitt preg på Casa di D. Octavius Quartio – de kan forklare hvorfor vi har å gjøre med imitasjoner heller enn levninger. Samtlige scener viser jaktmotiver, men ingen menneskelig jeger. Det eneste unntaket er halvguden Hercules. Med mindre annet nevnes omtales fremstillinger fra portikoterrassen (i).

Den ville haren var et populært jaktobjekt som gjenkjennes både som amorinens mål i *cubiculum* (a) og gjennom den livaktige skulpturen som tematiserte hundens rolle i jakten (King 2002:410-414, 430-432; Toynbee 1973:102-124, 105). Oksen som blir jaget av eksotiske rovdyr er med på å underbygge argumentet for at scenen langs portikoterrassen (i) spiller på husets nærhet til det pompeianske amfiteatret. Men, at romerne forstod dyrekampene som en måte å dominere den ville natur, skal ikke tas for gitt (OCD:1586). Ikke

heller det at flere av dyrene ville være mer typiske for nevnte *parádeisoi* enn for amfiteater og italiske landskap selv om både hjort og villsvin var vanlige jaktobjekter (King 2002:417-419, 443-445). I *cubiculum* (d) blir villsvinene jaktet på av amoriner. Gasellene blir jaget av løver både som skulptur og i veggmalerier, til og med i *triclinium* (c), noe som kan forvirre forståelsen av gasellens rolle i jaktscenen på portikoterrassen (i). Tre ville og eksotiske rovdyr er blant jegerne, hvorav leoparden ofte ble assosiert med Bacchus (King 2002:440-441; Toynbee 1973:82-86). Jaktscenene på alle andre steder enn på portikoterrassens (i) veggmalerier ser ut til å preges av hva pompeianerne i tråd med romersk naturforståelse ville forstå som realistiske: Løven jager en gasell på samme måte som amorinene jager harer og villsvin.

Romerne forklarte naturen og naturfenomener religiøst, og befolkningen med guder og mytologiske vesener (kap. 4.1-2). Forholdet mellom en vellykket hverdag og religiøs praksis var tett, og kan forstås som deres måte å forholde seg aktivt til naturen. Å ofre til Diana kunne gi lykke på jakten, Venus' beskyttelse kunne holde ødeleggende krefter unna, å feire Bacchus kunne ha en god effekt på vinavlingen (Jashemski 1979:123-133). Her er Dianas tilstedeværelse i malerier og i det lille tempelet på portikoterrassen (i) mest påfallende. Veggmaleriet fremstiller myten der hun straffer jegeren Aktaion for å ha spionert på henne mens hun bader i en liten kulp (PPM: III: 100-101). Kontekstens øvrige jaktscener er påfallende, og kan formidle tilbedelse, samtidig som de kommuniserer en påminnelse om konsekvensen av å trosse den hellige naturen og dens guddommer. Dessuten bærer en gruppe figurer konnotasjoner til Bacchus, guden for vin og beruselse (OCD:479). Deres plasseringer må sees i sammenheng med vinrankenes nærhet. Hyrdenes gud, Faunus, er fremstilt i en byste *cubiculum* (d). Slik vitner alle hortikulturelle bestanddeler om et religiøst tema i rommet. Til sist må Herkules nevnes, halvguden som ble forbundet med jordbruksgudinnen Ceres, men var generelt viktig for Pompeii (Jashemski 1979:121-123). Motivet minner først og fremst om at halvguden overvant en rekke rovdyr, men også om at han gjorde dette for å bevise sin guddommelighet. Var det et hint?

6.2.2. CASA DEL BRACCIALE D'ORO

Antagelsene om formelt plantede buksbomhekker må vurderes i lys av to kultiveringsteknikker. Blant andre Plinius d.e. skrev at den importerte hekkveksten kunne trimmes vertikalt eller horisontalt; til å forestille ønskede figurer, eller for separering av stier (Landgren 2004:40-42). Plasseringene i et definert og formelt inndelt plantebed antyder at sistnevnte var tilfellet i grøntarealet (A) (Se for eksempel plan 58 i Jashemski 1993:166;

Landgren 2004:109). Jashemski foreslår at vinranker var plantet i tilknytning til *pergula*-konstruksjonen og klatrende langs vest- og nordmuren. Det er uvisst hvorvidt sørmuren ville være lik, siden denne delen av grøntarealet (A) var for skadet til å foreta arkeobotaniske undersøkelser (Jashemski 1993:167). Den strenge symmetrien ville indikere et stilbrudd så tydelig at det bør antas at også denne veggen var kledd av vinranker (Jashemski 1993:166-167). De fire uthevede, noe senkede, triangelformede bed var spesielt egnede for å samle opp regnvann, noe som har gitt grunn til å anta en mer krevende beplantning (Jashemski 1993:166-167). Dette kan være til hjelp for å indikere hva slags tre rotavstøpningen i det sørvestlige bedet stammet fra, men ingen antagelser er publisert. Pollen- og sporeanalyser indikerer flere plantefamilier som trolig ikke har vokst i det nærmeste landskapet, og peker dermed mot blomstrende planter (Grüger 2002:190-213).

De fem plantene som er identifisert i veggmaleriene i *triclinium* (31) er også identifisert i *oecus* (32). Alle, med unntak av daddelpalmen, var kjent som villplanter for pompeianerne. Samtidig var både daddelpalmer, laurbær, laurbærkrossved og oleander ofte kultivert i Romerriket generelt (Jashemski et al. 2002:89, 120, 132-133, 140-142, 167-168; Landgren 2004:24). Dessuten var alle unntatt oleander, som symboliserte døden, ladet av tradisjonelle romerske verdier: Jordbærtreet som symbol på den mytiske romerske gullalderen, de øvrige som seierssymboler (app. 4). At samtlige planter er i full blomst, selv om romersk litteratur vitner om at man var klar over og opptatt av sesongenes rolle i kultivasjon av plantene, er en problemstilling som også har vært nevnt i forbindelse med Livias *villa* (se kap 2). Teknikk og plantemønster som dominerer bildet viser blomstrende planter om hverandre i et uformelt mønster, med allusjoner til både kultiverte og ukultiverte landskap.

I *oecus* (32) er samtlige planter, prestekravene og orientplatan inkludert, framstilt i et lignende, uformelt mønster og med samme vekst- og blomstringsforhold (PPM: VI: 118-127). Plantet om hverandre i forgrunnen finner man ville og kultiverte planter: Prestekrager, gullkraver, roser, madonnaliljer og opiumvalmuer. Interessant i denne sammenhengen er også at dette er de eneste identifiserte valmuene i hele Pompeii. Med forbehold om at det fremdeles må gjøres botaniske kartlegginger av floraen i byens veggmalerier, kan dette være et sterkt uttrykk for smak og identitet (Jashemski et al. 2002:122, 139, 158-160). De siste to identifiserte vekstene i Casa del Bracciale d'oro befinner seg i *oecus* (32) sin sokkel. Med samme plantemønster og egenskaper som øvrige sokkelplanter i Pompeii, fremstår de som en del av det større landskapet, men samtidig atskilt ved hjelp av et påmalt gjerde. De to typene, iris og bregner, var både ville og kultiverte planter i og nær byen, men utover dette vet man

lite om hvordan de ble forstått (Jashemski et al. 2002:116, 142-143). Sokkelplantene i *triclinium* (6) og *cubiculum* (7) er uidentifiserte. Det sammen gjelder trærne som kan skimtes i imiterte utsikter (7, 19).

Triclinium (31) har også tilfeller av landskapsimitasjon, slik nisjen er forstått som en grotte dekorert i en naturlig stil, med lettbearbeidelig vulkansk stein (PPM VI: 129-130; Ciardiello 2009:437; Eschebach 1993:239; Farrar 1998:43). Den korte kanalen og bassenget det løper ut i, kan i konteksten minne om en kulp. At vannløpet og 29 fonteneutløp dominerte bassenget, viser hvordan detaljene først og fremst bar konnotasjoner til våtmark. Sammen med de blåmalte innerveggene stemmer trappetrinnene og fontenen overens med oppfatningen om at slike utforminger var inspirert av og derfor skulle alludere fossefall og naturfenomener forbundet med kilder ute i landskapet (Farrar 1998:85-93). Hittil har det kommet frem hvordan huseieren har spilt på planter som både trivdes i uberørt natur og i kultiverte landskap. Indikasjoner i plantemønstre viser at det ikke er satt klare grenser mellom de planter som definitivt ikke ble kultivert, og de planter som definitivt kun hørte hjemme i kultiverte landskap i området. Bortsett fra omtalte utsikter gjennom vinduer og imiterte vinduer, er det ikke dokumentert mer enn ett annet rom med landskapsmotiver i Casa del Bracciale d'oro, *triclinium* (11): Et sakroidyllisk jordbrukslandskap (PPM: VI: 60-61).

Samtlige av de syv fugleartene som er til stede i veggmaleriene i *triclinium* (31) var ville. Tendenser i sesongfremstillinger følges opp av at trekkfugler som middelhavssteinskvett er avbildet i nærhet eller direkte tilknytning til flora i sommerblomst. Flere av fuglene er dog avbildet i vegetasjonen de foretrekker, slik for eksempel pirolene og måltrosten sitter i jordbærtreet, fuglene som ville finnes i skoger og kratt i høst- og vinterhalvåret (Dell'Orto og Varone 1990:237). Blant vegetasjonen i *oecus* (32) flyr og sitter 15 forskjellige fuglearter. Selv om hovedvekten av disse fuglene var ville, er det også her en urealistisk helhet av realistisk avbildede fugler. Spurv og låvesvale er i selskap med kuhegre, en vill art som ikke ville befinne seg verken i Pompeii eller omkringliggende landskap. Sammen med tamme og ville fugler man antar befant seg i landskapet hele året, flyr og sitter de blant kultiverte og ukultiverte planter som sammen blomstrer uavhengig av sesong (Watson 2002:362-363, 382). Det er heller ikke mulig å forklare forekomstene fra fjern og nær ved hjelp av fjern og nær plassering i bildeperspektivet, slik for eksempel den ville, eksotiske sultanhønen og greske hønen er de to fuglene som spaserer nærmest gjerdet. Hva gjelder den lille fuglen som flyr blant sokkelplantene i *triclinium* (6), kan den være nok en allusjon til et kultivert landskap. Den eneste øvrige faunaen som er avbildet i huset er små scener med oxen i et

jordbrukslandskap i *triclinium* (19) og dådyret med amorinene i *triclinium* (6), sistnevnte minner nok en gang om fusjoner mellom mytologiske figurer og lokal fauna.

Bacchus, satyrene og menadene sin tilstedeværelse i *triclinium* (20) minner oss om at ikke bare gudene som befolket den ville naturen og beskyttet vinrankene, men også den Bacchus som bar konnotasjoner til drukkenskap og seksualitet ble tilbudt (OCD:1361). Sannsynligheten for at det var denne siden ved Bacchus det ble alludert til øker ved at rommets utsmykning og størrelse var egnet for større middagsselskaper (PPM: VI: 74-100). Det følget som kan gjenkjennes i *oecus* (32) er dog i mer ukultiverte omgivelser, kanskje deres egen hjemmeverden.

6.2.3. CASA DI POLIBIO

Plasseringen til de mulige buksbomsrøttene, jevnt langs tre av grøntarealets grenser i *peristylum* (GG), forsterker en mulig hekkfunksjon. Fikentreet var en populær og allsidig matkilde og derfor en høyt verdsatte plante både religiøst og praktisk i Campania (Jashemski 1979:133-134). Pinjetreet ble forstått som mer eksklusivt. Deres enslige forekomster kan slik antas å være til husholdets eget forbruk, i likhet med de mulige frukttrærne. Som fiken og pinje, var de anvendelige både som mat og medisin, men som vanlig i romersk litteratur, vitner lite om at frukttrær hadde noen spesiell symbolsk betydning (app. 4). I fruktsesongene hadde husholdet god tilgang til egenprodusert mat. De klare indikasjonene på to oliventrær vekker oppmerksomhet for deres uvanlige kontekst. Samtidig var treet et symbol for det romerske fellesskapet (app. 4). Hvis det stemmer at sitrontrær var plantet langs vestmuren, kan de ha hatt en dobbel funksjon. Trærne bar frukt året igjennom, først og fremst benyttet som medisin, men er også plantet i en kontekst som antyder at de fikk klatre oppover vestmuren og danne en tredimensjonal effekt gjenkjennelig fra de såkalte hagemaleriene (Macaulay-Lewis 2006c:211-213). Jashemski nevner omtaler av et tapt, usett hagemaleri som skal ha fylt den samme muren (Jashemski 1993:369).

Hagemalerier er allikevel identifisert i to rom: Det første i et mindre rom som åpner seg mot *atrium* (O) i øst, det andre består av to forholdsvis like motiver i hver sin ende av den innfelte sovebenken i *cubiculum* (II) (fig. 22, 23). Førstnevnte avbilder ingen flora. Sistnevnte er preget av tett vegetasjon formet av poppel, sypryss og laurbærkrossved. Også her oppdager man at trær fra forskjellige landskap vokser om hverandre. Poplene som vokser vilt i området, er i selskap med laurbærkrossved, som både vokste vilt og ble kultivert, og med syprysser, som kun ble kultivert. Plantemønsteret vitner om en viss symmetri og dermed om en vilje til å kontrollere en plante som vanligvis ikke ble kontrollert. Til sist må det igjen bemerkes at

huset har en merkelig forekomst av rom med de populære sokkelplantene. I *dieta* (HH) er de dessuten identifiserte, også her som iris. Selv om huset verken har merkbart potensial til eller forekomster av harde landskapselementer, utmerker to rom seg for landskapsmotiver. *Peristylum* (GG) er preget gjennomgående av mindre vignetter med sakrale landskap som motiv. De må ha vært med på å sette en viss stemning som pompeianerne assosierte med åpne, bebodde landskap. Husets største lukkede rom, *dieta* (EE), utmerker seg dessuten med større avbildninger av scener fra sakroidylliske landskap fulle av referanser til dramatiske myter, blant andre gudenes hevn mot Dirce (PPM X: 256-261; Leach 1986).

Til tross for manglende kilder til skilpaddenes funksjon utover forbindelsen med Venus, til å bli spist og være egnet for medisinske formål, er skilpaddelevningene forstått som restene etter et kjæledyr (Bodson 2002:332-334; OCD:120). Veggmaleriscenene viser all øvrig fauna i sine naturlige habitat – etter romerske definisjoner. *Topia* varierer: Amorinen som rir geita på en del av de større landskapsmaleriene i *dieta* (EE) minner om geiters tilknytning til Pan. De steilende hestene er de eneste mulige påminnelsene om et ekstraurbant landskap i *cubiculum* (M), og henter mer om hesten som et bruksdyr. Gasellene i *peristylum* (CC) gresser i fredelige omgivelser selv om de først var kjent for pompeianerne gjennom *venationes* (OCD:1586). Rommet preges gjennomgående av at ville og tamme dyr møtes i fredelige situasjoner som kan tolkes i to retninger – som malplasserte kontekster, eller som situasjoner hvor vill og kultivert natur møtes. Kyllingene som drikker av fontenen i det nevnte hagemaleriet skal være en kopi av et hellenistisk malerisk *topos* hvor duer gjorde det samme og symboliserte sjeler som drakk av ungdomskilden (fig. 23; Farrar 1998:87). I de to hagemaleriene i *cubiculum* (II) er kun tre av ti fugler identifiserte, noe som gjør det utfordrende å forstå helheten (fig. 22). De tre er villfugler. Fuglene som flyr blant sokkelplantene i *dieta* (HH) er heller ikke identifiserte. Framstillingen av Bacchus og hans følge gjennom teatermasker i stilleben i *peristylum* (CC), eksemplifiserer nok en kontekst hvor en gud med sterke forbindelser til naturen ikke nødvendigvis er plassert i en kontekst som kommuniserer denne forståelsen. Her er sannsynligheten størst for at det er den greske teaterkulturen som har fått plass (OCD:479).

6.3. HORTIKULTURENS SYKLUS – I TAKT MED HVERDAGENS SYKLUS?

Eleanor Leach gir et godt eksempel på kontekstens medvirkning i å bestemme gjenstanders betydning ved å understreke pompeianske veggmaleriers rolle i det sosiale livet i *domus* (Leach 2004:18-54; Nyland 2003:52). Det er gjennom kjennskap til sted som meningsbærende element at vi forstår hvordan organiseringen av det fysiske rommet og det

sosiale rommet henger sammen. Steder er gjenstand for bevegelser, og sted blir produsert som følge av at aktivitet *finner sted* i rom. Hvordan aktiviteter inngår i rom reflekterer stedets egen verdi (Foucault 1986:23; Merrifield 1993:519-522). Det samme må gjelde for hortikultur, på vegne av husholdet, og siden i en svært sosial dimensjon, på vegne av hva de ville formidle til sine gjester (kap. 8).

Dette innebærer også at vi sent i analysene av romlig praksis og representasjoner av rom må foregripe et aspekt ved den tredje dimensjonen som ga *domus* med dets hortikultur mening som sosialt rom – det levde rom, betegnet som rommets representasjoner (eng. *spaces of representation*) (Soja 1996:67). Det romerske *domus* som levd rom har de siste tiårene vært et hett diskusjonstema (se videre Allison 2001). Forskningen preges av en rekke metodologiske og teoretiske uenigheter. Hvilket materiale forteller best om livet i huset? Hvilken effekt har skriftlige kilder – ladet av ideologi og idealisme – på det arkeologiske materialets evne til å snakke for seg selv? Ikke minst problematiseres teoretisk definerte modellens begrensende effekt: Access-analyse og modellen for akser fra offentlig til privat har hver for seg blitt anklaget for å være for positivistiske eller for kulturrelativistiske (Allison 2001:185, 194, 198; Hillier og Hanson 1984; Parkins 1997; Wallace-Hadrill 1994). Den moderne diskursen rundt det romerske *domus* understreker hvor utfordrende det er å få en sterkere forståelse av livet som ble levd, enten det er fra agentenes, arkitekturens, dekorasjonens, løsmaterialets eller en teoretisk skoles perspektiv. En slik studie krever kunnskap og forbehold om disse perspektivenes egenart – og refleksjon over at livet i *domus* var under forandring fra morgen til kveld, fra årstid til årstid, fra det 400 år gamle Pompeii ble romersk til det ble utslettet knapt 150 år senere (Anguissola 2010:13-14, 425-426; Zanker 1998:11). Hvilken betydning hadde sammensetningen av hortikulturelle bestanddeler i husholdets hverdag, hvilken verdi fikk de på utvalgte steder på *domus*?

6.3.1. CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

DAGLIGE GJØREMÅL OG OVERFORBRUK

Akkurat som *atrium* var husets fysiske sentrum, var det også husets aktivitetssentrum. Dagslys og ly fra vær og vind la til rette for å arbeide med husholdets daglige gjøremål, veving som matlaging (Farrar 1998:190). At Casa di D. Octavius Quartios *atrium* (2) var utstyrt med et *impluvium* som bar konnotasjoner til en naturlig dam – en ren vannkilde – og samtidig var fattig dekorert sammenlignet med typisk veggdekorasjon i *atrium*, gir inntrykk av en grunnverdi. Rommet omtales i flere studier som *hage* (for eksempel von Stackelberg 2009:104). Husets romlige praksis leder til antagelsen om at servicearealene ble forsynt med

vann ved at husholdet brukte nettopp *impluvium* som kilde. Tilfellet blir spesielt interessant i sammenheng med antagelser om husets stil som villaimiterende, slik for eksempel dikteren Statius (første århundre e.Kr.) skildret en *villa* hvor naturen ble tatt innendørs ved å bygge huset på begge sider av elven Anio (Stat. *Silv.* 2-4, 24-26).

Mange nevner, men beveger seg ikke videre inn på, lagringsrom og servicearealer (se bl.a. Leach 2004:1-54; Wallace-Hadrill 1994:39-42). Servicearealer var som regel ikke dekorerte eller besøkt av huseiere og gjester, og blir derfor oftest studert separat (se f.eks. George 1997). Hva gjelder hortikultur må kultiverte arealer, hvis primære funksjon var praktisk, allikevel vurderes, som her for eksempel frukt dyrkingen i grøntarealet (L). Mangelen på stier, og intet annet sosialt samlingssted enn omtalte foreldede *triclinium*, fremhever hvor mye plass som ble prioritert av husholdet til å dyrke frem frukt. Mengden gjør det logisk å anta at frukten var ment for et større antall mennesker enn husholdet, kanskje ble overskuddet solgt i husets tilknyttede *caupona* eller *taberna*. I denne sammenhengen skal det heller ikke glemmes at grøntarealer i seg selv ble oppfattet som svært gode for den romerske helsen – gjennom hagearbeid, mosjon og de hortikulturelle bestanddelenes positive effekt på forurenset byluft. Disse faktorene kan alle gjenkjennes i grøntarealet (L) og kunne legges til rette for det ultimate *otium* for husholdet, både for kropp og sjel (von Stackelberg 2009:94-96).

ROM FOR Å VANDRE FRA ET NATURLIG TOPOS TIL ET ANNET

Både *atrium*, *peristylum* og korridorer var gangveier som måtte benyttes for å forflytte seg fra rom til rom, fra en aktivitet til en annen (Leach 2004:21-40, 53-54). Som følge av klyngene av rom som omkranser *atrium* (2) og *peristylum* (g), og prioriteringen av hortikultur i dem, innser vi hvilken aktiv rolle de spilte i husholdets rytmer – naturen måtte ikke oppsøkes i Casa di D. Octavius Quartio, den var til stede allerede da man trådte over hoveddørens terskel i nord, og fulgte husholdet hele veien til bakdøren i sør. Om man ikke oppsøkte *impluvium* eller grøntarealet (L), og til tross for barrieren mellom gangvei og grøntareal i *peristylum* (g), unngikk man ikke sanseintrykkene fra rennende vann og duftende blomster. Som det skal vise seg, ble det heller et poeng å søke seg vekk fra naturen.

Gangveiene rundt kanalanlegget er helt fra inngangen til portikoterrassen (i) til enden av grøntarealet (L) i sør, forstått som et kontinuerende *ambulatio*, slik vinrankene oppløser de fysiske grensene mellom terrassen (i) og grøntarealet (L). Samtidig bemerker flere at gangveien på terrassen er smalere enn normalt for *ambulatio* (von Stackelberg 2009:105; Zanker 1998:105). Prioritering av blomsterbed ville forminske plassen ytterligere, og kan

vitne om at imiterte planter er et trekk som prioriterer gangvei fremfor levende vekster. Spaserturene ville være fulle av visuelle uttrykk for en stemning fra fremmede landskap som var skilt tematisk – beskyttet av Diana og Bacchus.

FROKOST I DET GRØNNE – UAVHENGIG AV ÅRSTID

Biclinium (k) karakteriseres som et vannbiklinium slik kanalen fungerte som et flytende bord (Farrar 1998; von Stackelberg 2009:104-105). I bakkant var sokkelplantene og det nevnte grottealluderende *nymphaeum* (Spinazzola 1953:402). Slike spiseplasser var populære i romersk tid (Kuttner 2003:114-115; Ricotti 1987). Tilknyttet *ambulatio*, skyggelagt av to mulige orientplataner og omringet av frukttrær, ble også marmortrikliniet i grøntarealet (L) et spisested i naturskjønne omgivelser. Om ikke i like ville omgivelser som *biclinium* (k) med sine omflakkende vilddyr og Dianas selskap, så i det minste i et landlig jordbrukslandskap i Bacchus' selskap. Nevnte *triclinium* sin funksjon ble erstattet av *biclinium* (k) som en følge av renoveringsarbeidet etter jordskjelvet i år 62 (von Stackelberg 2009:106). Begge spiseinnretninger var uansett omkranset av enten virkelig eller imitert vegetasjon, og med sine plasseringer på eiendommen var de lite egnet til bruk i årets kaldere måneder (Leach 2004:46). Ettersom de fleste frukttrær og vinranker ville miste bladene utenfor sommerhalvåret, ville ikke bruken av disse plantene gi følelsen av å spise i fruktbare omgivelser (Landgren 2004:124).

I tre (a, b, c) av fem rom som omkranser *atrium* (2) har det vist seg at sokkelplanter og landskapsmotiver var stemningssettende. Disse er de tre mest dekorerte rommene rundt *atrium* (2) (Spinazzola 1953:375). Mangelen på spesifikk utforming myntet på sove- eller spisebenker gjorde de tre rommene fleksible når det kom til den sosiale praksis de la til rette for. Sokkelplantene er avbildet i rom hvor det i utgangspunktet er vanskelig å kultivere planter. I *cubiculum* (a) og *triclinium* (c) er veggmaleriene dessuten preget av imitert utsikt mot et mer uberørt landskap. Slik kunne eieren ha ønsket å skape illusjoner om at rommene var fjernere fra bylandskapet og nærmere et sakroidyllisk landskap, sterkere definert av de små vignettene med amoriner og dyr i (a) og (b). Imitasjoner av utsikt forekommer ikke i *cubiculum* (b), men rommet var direkte forbundet med det godt opplyste *peristylum* (g). Dets sokkelplanter skilte seg dessuten fra de øvrige i huset ettersom påmalte fugler flyr blant plantene. Dette gir sterkere grunn til å anta at sokkelplantene imiterer en utendørssetting.

Vi skal dessuten huske at husets utforming vitner om at *atrium* var den mest skånede kjernen i vintersesongen, og at aktivitetsnivået var høyest nettopp der (Leach 2004:42). Sokkelplantene ga mulighet til å spise og slappe av omgitt av blomstrende planter året

gjennom, og forsterker tesen om en verdi tilknyttet avslapning i hortikulturelle omgivelser. Den samme situasjonen kan gjelde for sokkelplantene i *cubiculum* (d). At et av de uidentifiserte trærne er i tydelig fokus bak et tempel med en byste av skogguden Faunus og et mulig hellig tre, ville i så fall supplere de mange små vignettene og medaljongene med sakrale landskapsmotiver som preger rommet. Slik utmerker rommet seg i dets større kontekst, det samme gjør Diana-tempelet på portikoterrassen (i). Begge ville i så fall vitne om tilbedelse i hva som kunne forstås som en naturforherligende setting.

6.3.2. CASA DEL BRACCIALE D'ORO

DEN HEMMELIGE HAGEN – GRENSELØST ROM FOR REKREASJON

Grøntarealet (A) har vist seg å være dominert av formelle plantemønstre og sannsynligvis også vekster som primært hadde en ornamental funksjon. Dette ga også rom for å vandre – i hva vi i dag forstår som et strengt menneskelig regulert landskap. De antatte vinrankene må ha dekket veggene fullstendig, men mistet sine blader på vinteren og etterlot seg en naken mur (Landgren 2004:124). Som åpne rom med direkte utsikt mot de ovenfor beskrevne omgivelsene, var *triclinium* (31) og *oecus* (32) videre omgitt av vegetasjon som følge av hagemaleriene. De var alle best egnet for bruk i sommerhalvåret (Leach 2004:46). I (31), som permanent *triclinium* under en delvis virkelig og delvis imitert *pergula*, overskred rommet dets fysiske grenser. Ord som henviser til landskapsimitasjon er brukt for å beskrive konteksten, som kan ha alludert en grotte, et vannfall, kanskje en lund (Ciardiello 2009:437; Eschebach 1993:239; Farrar 1998:43, 57-58; Wallace-Hadrill 1998:10). Grotter og lunder har vist seg å være vanlige allusjoner i slike kontekster (Reeder 2001:35-44, 75-83). Forskerne baserer denne ordbruken på romerske begreper og beskrivelser, noe som styrker antagelsen om at dette var vanlig fra en romersk-pompeiansk forståelseshorisont. Det lille bassenget i grøntarealet (A), markerte ikke bare enden på *pergula*, men også grensen for aktiviteten som fant sted. Slik fremstår rommet som en paviljong omkranset av vegetasjon (PPM: VI: 131-137). Situasjon ligner *dieta* (32), hvor det imiterte gjerdet drar en grense mellom menneske og landskap.

Nettopp slike kontekster er blant årsakene til at de såkalte hagemaleriene er forstått som avbildninger av kultiverte landskap, fremhevet for deres potensial til å skape en illusjon av grenseløshet og evighet (Landgren 2004:122-127; von Stackelberg 2009:55). Men dette etablerte standpunktet innen forskningstradisjonen må i høy grad revurderes (kap. 6.2.2). En vesentlig mengde av vegetasjonen som er avbildet ville aldri bli plantet i romerske grøntarealer. Selv om dette kunne vært et argument for at hagemaleriet heller var en måte å la

husholdets aktiviteter finne sted i ukultiverte omgivelser, ville heller ikke et slikt argument være holdbart. Midt blant, både i spenning og harmoni, vokser ville og kultiverte planter fra forskjellige landskap (Landgren 2004:193). Man kunne la diskusjonen stoppe her, som den for eksempel gjør ved Livias *villa* i Prima Porta (se kap 2. og 6.2.), og påpeke at en fantasitilstand er fremstilt uten rot i virkelighet (se f.eks. Hales 2003:159). Dermed må vi undersøke resultatene i lys av romerske ideer om det ideelle og moralsk høyt aktede forholdet mellom menneske og natur (kap. 7). Hele denne etasjen uttrykker to svært sterke verdier – luksuriøs rekreasjon, men i en omgivelse preget av harmoni mellom menneske og natur. Tilbake til sokkelplantene, som kun omkranser to andre rom, oppdager man straks at de finner sted i rom for lignende aktiviteter, men egnet for andre årstider. Plassert rundt husets aktivitetssentrum, *atrium* (4), oppdager man i *triclinium* (6) og *cubiculum* (7), i likhet med i Casa di D. Octavius Quartio, et vinterlig og mer moderat alternativ til rekreasjon omkranset av vegetasjon.

HVORFOR PRAKTISERE HORTIKULTUR NÅR MAN KAN BESKUE TOPIA?

På mange måter kan man mene at hortikulturell praksis i Casa del Bracciale d'oro stopper med dette. Dette *domus*, i godt selskap i nabolaget, kan allikevel sies å ha forholdt seg til naturen på et mer grunnleggende plan – romlig praksis vitner om en utnyttelse av den naturlige elevasjonen som har medført tre tilpassede etasjer (kap. 5 og 6). Ved å utnytte nettopp disse forholdene har de ikke bare kunnet bruke dagslyset fra vest til å utforme rekker av store vinduer som lysbrønner, de har også gitt rom for direkte utsikt fra en vesentlig mengde rom tilknyttet familiens fornøyelse og velvære. *Triclinium* (19), det bakerste av dem alle, hadde dessuten den nevnte, imiterte utsikten langs nord- og sørveggene. Slik ser det ut til at man fra svært mange rom brukt til store og små spisearrangementer, soving, til og med badeaktiviter, så verdien av å nyte utsikt mot det virkelige omkringliggende landskap – det som man gjennom hortikultur vanligvis hentet inn og gjorde til sitt eget. Vi forstår at naturen var visuelt tilgjengelig i et stort antall rom i huset, men alltid på en armlengdes avstand.

6.3.3. CASA DI POLIBIO

VI MÅ DYRKE VÅR EGEN HAGE

Det har vist seg at så godt som hele flaten i *peristylum* (CC) sitt grøntareal ble utnyttet til å dyrke først og fremst nyttevekster. Fordelingen gjør det logisk å anta at de bidro til husholdets kosthold. Arbeidsplassen er samtidig preget av en rekke dobbeltbetydninger som kan ha spilt en rolle i forbindelse med *peristylum* (CC) sine sosiale funksjoner. Plantene og aktivitetene kunne vel så gjerne ha en symbolsk som praktisk betydning, et uttrykk for romerske

grunnverdier og identifisering med den romerske livsstilen. På grunn av det åpne *tablinum* (TT), med sitt store vindu vendt ut mot *peristylum* (CC), til og med et tilknyttet *cubiculum* (UU) med vindu samme vei, kunne hortikulturen betraktes fra flere hold. Spesielt interessant er hvordan de aktiviteter som ville foregå parallelt med *salutatio* ville danne et bakteppe for *paterfamilias* (kap. 8). *Peristylum* (CC) var også en gangvei og et aktivitetssentrum. Man måtte gjennom rommet og ble utsatt for eventuelle sanseintrykk på vei til de aktiviteter som måtte finne sted i husets mest forseggjorte rom som alle omkranset *peristylum* (CC). På de tre veggene som omkranset gangveiene i sør, øst og nord, er en rekke landskapsmotiver og scener med på å sette en sakroidyllisk stemning med særlig fokus på jordbruk. Deres plassering høyt oppe på veggene var med på å gjøre dem synlige uansett hvor mange mennesker som beveget seg i *peristylum* på en gang. En slik plassering er oppfattet som svært vanlig i de sentrale rommene i *domus* (Leach 2004:21-40).

TRADISJONEN BEGRENSER HORTIKULTUREN – OG FØLELSLIVET

At husets eneste grøntareal ligger der hvor det ikke er rom for å spise eller sove gjør mengden, plasseringen og forekomsten av sokkelplanter i hele syv forskjellige rom ytterligere interessant. Forekomstene i spesielt det visuelt tilknyttede (UU), men også de fysisk tilknyttede (AA) og (HH), bærer et mulig preg av å legge til rette for aktiviteter i naturlige omgivelser i forlengelse av grøntarealet i *peristylum* (CC). Øvrige fem rom reiser spørsmål tilknyttet husets historiske rominndeling og -prioritering. Det er allerede en problemstilling når og hvordan hovedaksen ble komplimentert med det som antas å ha vært en mindre bolig satt sammen av kjernene rundt *atrium* (C) og serviceareal (N) (De Franciscis 1988). En annen sentral problemstilling reises rundt romlig praksis i de siste tiårene før utbruddet som viser at huset var under omfattende oppussing (Allison 2004:192, 196; De Franciscis 1988). Samtlige rom som omkranset eller på et tidspunkt kunne ha omkranset (N), med fysisk og visuell tilgang, var dekorert i tredje til fjerde stil med sokkelplanter. Hvis de to separate husene var blitt slått sammen etter dekorasjonen, kan den dominerende mengden sokkelplanter i dette området forklare hvordan dets tidligere hushold hadde forholdt seg til at det ikke var funnet plass til et grøntareal. Det blir i så fall spesielt interessant at serviceareal (N) huser et lararium, hvis sokkel har påmalte planter, fordi grøntarealer gjerne var steder for å praktisere religion (Fröhlich 1991; Jashemski 1979:115-120; PPM: X: 339). Hvis sokkelplantene var et ledd i oppussingsprosessen til det utvidede huset, kan det vise svært interessant utnyttelse av situasjonen.

Av alle rom i samtlige tre *domus*, er *cubiculum* (II) det eneste hvor soving kan identifiseres. Da er det også svært interessant at den permanente sovebenken var komplettert av hagemalerier i hver sin ende, med samme spillet mellom kultivert og ukultivert som diskutert i forbindelse med Casa del Bracciale d'oro. Når man dessuten tar dikteren Ovids (43 f.Kr.-18 e.Kr.) skildringer av romeres dyrking av forbudte følelser i *Ars Amatoria* i betraktning, på naturlige gjemmesteder i Romas parker, kan man vurdere om slike stemninger var ønsket rekonstruert i sovealkoven (Ov. *Ars am.*). Vi får i så fall innblikk i en svært personlig verdi. Selv om den høye forekomsten sokkelplanter kan ha vært med på å balansere valgmulighetene på samme måte som i de to tidligere diskuterte *domus*, er Casa di Polibio først og fremst preget av at hortikultur på ingen måte får testet fysiske grenser. Det er tydelig at dette *domus* skiller seg ut i sin samtid, hvor stadig større fokus på dekorativ hortikultur dominerer både arkeologiske og skriftlige kilder. Vi må vurdere om huset, som er antatt å ha tilhørt et hushold med politiske ambisjoner og som kan føre sine røtter tilbake til den opprinnelige samnittiske eliten, bevisst har fokusert på tradisjoner, også når de har tilpasset seg den romerske kulturen med forfedrenes skikker, *mos maiorum* (De Franciscis 1988:15; Eschebach 1993:449).

6.4. FORELØPIGE REFLEKSJONER – GRESENS VISKES YTTERLIGERE UT

Særlig fire uttrykk for romersk-pompeiansk forståelse av natur, hortikultur og verdier har blitt synlige. For det første viser en rekke eksempler, først og fremst i Casa di D. Octavius Quartio og Casa del Bracciale d'oro, en verdi av å prege både sentrale og usentrale steder i rom med en illusjon av fusjon mellom kultur og natur, ved hjelp av forskjellige former for maleri, utsikt og harde landskapselementer. Vi kan spørre oss om disse pompeianerne så verdien av å sidestille mange forskjellige *topia* på ett sted, et eksempel på hva Foucault omtalte som *heterotopia*; et rom fylt med særdeles mange roms mening (Foucault 1986:25). For det andre viser noen eksempler, i de samme to *domus*, en verdi av å la naturen overskride de fysiske grensene mennesket setter i sitt hjem gjennom romlig praksis, ved hjelp av vegetasjon og vann. For det tredje hinter eksempler fra samtlige tre hus om en vilje til å overskride tidens grenser, naturens syklus, ved å dyrke en verdi hvor det var mulig å la husholdet gå sin gang i naturnære, fruktbare omgivelser året rundt, takket være hortikultur fremstilt i veggmalier og imitert utsikt. Samtidig kan to av trærne i Casa di Polibio ha blitt forstått som overgangsmarkører som minnet om naturens temporalitet, slik det blomstrende mandeltreet symboliserte vårens komme og modne fiken symboliserte høstens inntog (app. 4). Til sist vitner individuelle eksempler, først og fremst i Casa di D. Octavius Quartio, om favorisering

av den teknologiske framveksten i tidlig keisertid, og problemstillinger som ble reist av den. Balansegangen ble vanskeligere når teknologisk fremvekst la til rette for et overforbruk av naturressursene, og stadig rikere romere så den praktiske verdien både i teknologiske finesser og i naturens spiskammer. Hvordan de generelle og individuelle tendensene som har latt seg avdekke i dette kapitlet imøtekommer samtidens idealer, er svært viktig for å forstå husholdenes identitet i det romersk-pompeianske samfunnet.

7. MEKTIGE MORALISTER OG REAGERENDE GARTNERE

The Roman sources are a play of ideals, rather than the embodiment of the truth. This does not mean that the literary sources are somehow irrelevant because they are ideological. Precisely the opposite, since they clearly provide us with an insight into the preconceptions held by the elite and the way in which they tried to understand and come to terms with their society (Grahame 2000:96).

I denne utfyllende analysen belyses de tre *domus'* dimensjon som mentale rom ytterligere når det gjelder forholdet mellom borgerideal, identitet og hortikulturell praksis, mellom makt og motmakt. Det er nødvendig å utforske *utopien*, ideen om rommet og stedet som alle har, men som samtidig reguleres av den maktavende eliten (Foucault 1986:24; Soja 1996:67). Å vurdere hvordan virkeligheten forholder seg til idealtilstanden belyser representasjoner av roms urtilstand. Ciceros beskrivelser av virkelige *domus* reflekterer like mye de han erfarte og beskrev som fordommene om og forventningene han i utgangspunktet hadde til *domus* generelt (Gadamer 2010:314-322; Lefebvre 1991:41; Soja 1996:67). Sammenhengen mellom *domus'* tilfeller av hortikultur og stoiske idealer er tydelig i forfatterens ordbruk i tidlig keisertid. Selv om epikureiske meningsmotstandere gir inntrykk av å ha sett lite behov for å forsvare en mer luksuriøs hortikultur, avdekker et analytisk dypdykk i diskursen mye informasjon om holdninger til begge retningers praksis. Mellom linjene ligger det moralske imperativet som preget augusteisk og påfølgende identitetspolitikk (Dixon 1992:21-23; Galinsky 2005:8-9; Revell 2007). Seneca d.y. (første århundre e.Kr.) førte tradisjonen inn i en ny generasjon gjennom å følge i fotsporene til sin far, "(...) who presented gardens as expressions of luxuria that indicated flaws in the moral calibre of their owners" (von Stackelberg 2009:93).

Forholdet mellom identitet og moral må vektlegges i denne delen av analysen ettersom etikk fremheves som en fundamental faktor når mennesker identifiserer seg selv fordi moralske handlinger er vitale for vår selvforståelse (Narvarez og Lapsley 2009). Samfunnet gis et grunnleggende ansvar – fordi man ikke handler i isolasjon, men i en kulturelt definert kontekst hvor menneskene aktivt forholder seg til sosiale konvensjoner og normer (se f.eks. Edwards 1993; Narvarez og Lapsley 2009:253; Power 2004:52). Denne faktoren kaster lys over forholdet mellom idé og praksis, mellom idealisme og virkelighet, på hvordan den romerske eliten utnyttet sin makt til å definere representasjoner av rom gjennom det talte og skrevne ord (Mathiesen 1982; Soja 1996:67). I sine omtaler av privatpersoners hortikultur lot de det moralske imperativet definere hvorvidt vedkommende var en god romersk borger, fordi

huseieren inkluderte hortikultur i det samme sosiale rommet som han kommuniserte sin identitet. Individuelle valg kan reflektere hans posisjon som motmakt. Denne delen av analysen setter fokus på materielle uttrykk for individenes forståelse av og respons på sosiale normer (Mathiesen 1982). Ingen kunne unngå fellesskapets oppfatning.

7.1. HORTIKULTUR SOM VEKKER MORALSK OPPMERKSOMHET

Mange har bemerket moraliseringer ved omtaler av romerens interaksjon med naturen fra senrepublikk til et godt stykke ut i tidlig keisertid, gjort av særlig Cicero, Columella (første århundre e.Kr.), Plinius d.e., Sallust (ca. 86-35 f.Kr.), Seneca d.e. (ca. 50 f.Kr.-40 e.Kr.), Seneca d.y. og Vergil (se bl.a. Beagon 1996:303, 308; Corcoran 1971-1972:xviii; Dominik 2009:114-127; Frass 2006:200-202; Haarhoff 1958; Heinonen 2000:171-176; Landgren 2004:193-194; Marchetti 1991; Pagán 2006:121-122; Thommen 2012:78). Gjennom *Quaestiones naturales* er ikke Seneca nådig i sin kritikk av menneskets luksuriøse og umoralske bruk av naturressursene. Han trekker blant annet frem hvordan vann innen hans tid hadde blitt en handelsvare som naturen selv skjenket så gavmildt til alle levende vesener (Sen. *Q Nat.* 4, 13.1-2). Filologene gjenkjente og aksepterte tidlig at en av diskursens grunnpilarer var å moralisere overfor de som våget å føre en uromersk livsstil, hvor man hentet mer ut av naturen enn den tillot (Pavlovskis 1973:2-3).

Det er avgjørende for den kontekstuelle forståelsen av hortikultur i *domus* å se eksemplene fra hortikultur som en del av en større moralproblematikk. Makteliten forsøkte å kontrollere romerske borgeres romlige praksis gjennom idealene (Marchetti 1991:11-14). På denne måten fortsatte idealiseringen av et moderat forhold til både livsstil og til natur gjennom midten av det første århundre e.Kr. En økende interesse og respekt for det teknologiske hamskiftet som skulle definere det romerske fellesskapets ressurstilgang og livsstil parallelt med økonomisk vekst i tidlig keisertid, må ha utfordret de tradisjonelle verdiene. Dette gjenspeiler hvordan de såkalte sølvalderdikterne, generasjonen som speiler diskursen utover i det første århundre e.Kr., sjonglerer eldgamle verdier med den teknologien som ble forherliget i flavisk tid i et forsøk på å tilpasse de moralske grensene i forholdet mellom menneske og natur (Bergmann 1991:58; Leach 2004:156-176; Pavlovskis 1973:27, 43). Forfattere som Plinius d.e. – en del av den romerske eliten hvor luksus var vanlig, men samtidig forkjempere for en form for primitiv livsstil – må ha forholdt seg til en kompleks naturforståelse mens de skrev (Marchetti 1991:11). Forherligelsen av en primitiv livsstil var så tydelig i den romerske diskursen at den ansett som et litterært topos (Beagon 1996:285, 303). Ettersom kritikken blir krassere og krassere, kan vi forstå det som et tegn på hvordan

borgerne, gjennom sin posisjon som motmakt, ikke uten videre lot sine ideer og fordommer bli påvirket. Både den romlige praksis som er gjenkjent i *domus* og *villa* og den stadig skarpere kritikken fra forfatterne antyder at elitens makt i representasjoner av rom ble stadig mer svekket (Mathiesen 1982:115-126; Soja 1996:67). Denne som kalles diskursens dimensjon, ble i det sosiale rommet som utgjorde den romerske eiendommen stadig mer påvirket nedenfra. Vi skal med dette utgangspunktet undersøke hvorvidt og hvordan de tre romersk-pompeianske *domus* var en del av bevegelsen som var med på å definere diskursen og representasjoner av rom nedenfra. Hvor mye lot de seg styre av maktelitens moralisering og definering av ideell hortikultur? Hva sier dette om deres identifisering med det romerske fellesskapet?

7.1.1. *TOPIA* SOM OPPTAR FOR MYE Plass I ROM

Aller mest i Casa di D. Octavius Quartio, men også i Casa del Bracciale d'oro, har vi kunnet kartlegge landskapsimitasjon i en større skala, først og fremst av grotte- og av elveløpsalluderende konstruksjoner. I lys av både manipulasjon og imitasjon av landskap blir det tydelig at stedene var med på å manifestere og formidle to huseieres hortikultur på kollisjonskurs med idealene, med det utopiske *domus* (Foucault 1986:24; Soja 1996:79).

I Casa di D. Octavius Quartio antyder ressursprioriteringer, teknologi, sentral plassering og plassutnyttelse at verdiene først og fremst er lagt i elveløpet, at kanalanlegget var der for kanalanleggets skyld (kap. 6), ikke for primære menneskelige behov, som kunne talt en sterk morals sak. Oppmerksomheten vendes derfor mot hva som kan rettferdiggjøre det enorme vannforbruket som ble prioritert til fordel for sansefremkallende fossefall og sannsynligvis oppbevaring av levende fisk. Purcell nevner hvordan den samtidige diskursen gir uttrykk for forståelsen av en slik type konstruksjon som tyrannisk (Purcell 1987:192-193). Columella (*Rust.* 8.16.6) kommuniserte en avsmak mot fiskedammer, som et slags nødvendig onde, samtidig som arkeologiske kilder viser at de ble mer populære. Et stykke ut i første århundre er diskursen preget av at fiskehold fremstår som en dyd, og minner om at etisk problematikk er langt mer komplisert enn en enkeltforfatters forhold til sin kulturelle kontekst (Steiner 1954:87-88). Vi kan anta at det ble mindre provoserende nærmere Pompeiis ødeleggelse. I tillegg til anlegget ble vannkilder gitt en særposisjon ved å imiteres og inkluderes i *atrium* (2). En følelse av nærhet til naturen kan absolutt ha vært en mulighet slik dets *impluvium* fremstår som en naturlig og ren ressurs, naturen plassert på det stedet man forstod som det mest sentrale i *domus*. En utopisk balanse mellom menneske og natur er mer påfallende her enn noe annet sted på eiendommen.

Casa del Bracciale d'oro sitt *nymphaeum* ble unektelig tillagt stor verdi gjennom raffinerte detaljer og sentral plassering. Den grotteimiterende stilen minner oss først og fremst om romernes tendens til å forme grotter i et landskap hvor grotter hørte til, deretter om grottenes betydning for de tidligste forfedrene som et *domus secundum naturam*: Et hus hvis romlige praksis reflekterer moralsk karakter, sett fra et samtidig romersk perspektiv (Farrar 1998:61; Purcell 1996a:146, 148). Slik forholdet mellom idé og praksis la til rette for at *domus'* størrelse og utstyring skulle reflektere eierens sosiale posisjon, var mer luksuriøse tendenser akseptert hvis de tjente huseierens offentlige formål – også når det gjaldt hortikultur (Pagán 2006:121-122). Forfattere med forskjellig sosial bakgrunn vektlegger dette, noe som vitner om at det må ha vært definerende for både romlig og sosial praksis (Dwyer 1991:32-33). At anlegget ikke fremstår som overdimensjonert på eiendommen, kunne stilne kritiske røster.

7.1.2. HORTIKULTURELT TANKEGODS FRA EN UTOPISK GULLALDER

I samtlige tre *domus* har det vist seg at plassering og praksis antyder et potensial til gjennom hele året å kunne la aktiviteter finne sted i omgivelser som alluderte til et fjernere, mer naturlig landskap enn bylandskapet. Områder dekket av *pergulae* og spiseanretninger innrammet av vegetasjon var egnet for *ambulatio* og måltider på varme sommerdager og sannsynligvis også kalde vinterdager (kap. 6). Selv om vi i dag kanskje ikke umiddelbart ville assosiere denne verdien med faktorer ved det moralske imperativ i den romerske samtiden, skal man ikke lete lenge før man gjenkjenner en romlig praksis som ble promotert som utopisk. Både hage- og landskapsmalerier som ble introdusert i slutten av republikansk tid og er forstått som svært ladet av den augusteiske ideologien, var med på å fremme fornyelsen av forfedrenes skikker og ønsket om en tilbakevendende gullalder (von Stackelberg 2009:33). Samtidig ble både *pergulae* og *triclinia* ladet med luksuskonnotasjoner gjennom forfatternes kritikk (Farrar 1998:190; Littlewood 1987; Ricotti 1987).

Man kan trekke paralleller til motsetningsparet *otium et negotium*: Mer enn en omgivelse for *negotium* – selv om dette også var standarden for de fleste av rommene – bærer stedene tydelig preg av *otium*. *Otium* konseptualiserte og idealiserte en dannelsesprosess som krevde at en søkte seg vekk fra det moralsk tærende og sosialt utmattende bylivet gjennom rekreasjon og studier i mer tilbaketrukne omgivelser i landlige *villae* (OCD:809-810). Konseptet skinner gjennom på de stedene hvor hortikultur fikk legge til rette for de samme aktivitetene i *domus* som i *villa*. Romerske borgere kunne forstå imitert natur som å ha samme effekt som virkelig natur (se for eksempel kap. 2; Pavlovskis 1973:29). I lys av liminalitet,

kan det foreslås alle disse hortikulturelle stedene som imiterer et mindre sivilisert og mer naturlig landskap som moralske grensemarkører (von Stackelberg 2009:53-54). Når pompeianerne trådte inn i rommene de var plassert i, trådte de lenger vekk fra byrommet, og kan ha forstått seg selv som flyttet fra en fysisk og moralsk tærende til en fysisk og moralsk rensende omgivelse. Samtidig kunne stedene bli forstått som å trekke luksuskultur og latskap inn i byen. Dessuten er de nevnt i forbindelse med det fremvoksende behovet for å kontrollere naturen i større og større grad gjennom teknologi (se bl.a. Grimal 1943:213-376; Heinonen 2000; Pavlovskis 1973:7). Graden av kontroll som er tatt bør kunne gi oss en forståelse av eierens etiske verdier, i tillegg til at *hvilke* aktiviteter som ble lagt *hvor* ville spille en viktig rolle.

7.1.3. HAGEMALERIENE – HARMONI MELLOM MENNESKE OG NATUR?

Av alle eksempler i de tre *domus* som undersøkes i dette prosjektet, fremstår først og fremst *oecus* (32) men også *triclinium* (31) i Casa del Bracciale d'oro som de stedene hvor de idealiserte, harmoniske og balanserte forholdet mellom mennesket og natur er aller mest påfallende. Planter vokser fritt – de er riktignok imitert som følge av et menneskelig behov, men ikke utnyttet i strid med naturen. Forholdet mellom kunstig og naturlig fremstår ikke som et tema i diskursen, illusjon og imitasjon kunne være like godt som naturen selv – hensikt fremfor metode (Pavlovskis 1973:33). Forbi gjerdene oppstår nesten en diplomatisk arena for et spill mellom menneske og natur, der de møter hverandre på halvveien og gir og tar på akkord med hverandre. Den mulige idealtilstanden (se kap 6.3) kan slik også tolkes som et ideelt forhold mellom menneske og natur. Behovet for å kontrollere eller perversere naturen kommer ikke til uttrykk fordi de teknikkene romerne brukte for å kultivere og manipulere ikke er til stede i dem. Å oppholde seg her kunne tvinge frem både assosiasjoner og illusjoner, slik Plinius d.y. skrev om *dietae* med lignende veggmalerier: “There you can lie and imagine you are in a wood but without the risk of rain” (Plin. *Ep.* 5.6.38). Grenser blir overskredet og utvisket på samme måte som romerske *villae* ofte er beskrevet av både romerske forfattere, moderne filologer og arkeologer. Man kan ikke si hvor naturen slutter og det kunstige begynner, bortsett fra at sivilisasjonen tones ned til fordel for naturen (se f.eks. Hales 2003:151; Pavlovskis 1973:5). At man befant seg på elitens moralske mark, er påfallende.

7.1.4. CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

ARBEID ELLER LUKSUS?

Det har allerede kommet frem at grøntarealet (L) meget sannsynlig hadde et langt større utbytte enn husholdet behøvde (kap. 6). Raden av 44 amforaer langs nordøstre kant, sett i

sammenheng med husets tilknyttede *popina* og *caupona*, gjør det sannsynlig å anta at overskuddet ble solgt (Jashemski 1993:83). Hele konteksten reiser en moralsk problemstilling. Den mest sentrale og prioriterte hortikulturen var preget av luksus, men øvrige soner ga rom for arbeid og kultivasjon som symboliserte romerske grunnverdier. Samtidig ville orientplatanen i følge flere forfattere være moralsk suspekt – om de var plantet for skyggens skyld (Landgren 2004:22). Vi må sette vår egen oppfattelse av majestetiske trær i perspektiv: Grøntarealet er i dag rekonstruert med sypresser, for størrelsens skyld. Von Stackelberg kritiserer vår moderne oppfatning av at trær på slike steder bør holdes små, slik at de ikke forstyrrer arkitekturen de er plantet i tilknytning til. Ved å vise til fresker og mosaikker identifiserer hun en pompeiansk tradisjon for å la trær vokse på egne premisser (von Stackelberg 2009:44). At trær i seg selv økte eiendommens verdi betraktelig, skal man ikke glemme, men deres verdi er mangetydig. Rekkene minner oss om at trær opprinnelig skal ha inspirert utviklingen av søyler, og slik fort kan ha fremkalt assosiasjoner til en *porticus* i en *villa* eller offentlig kontekst (Bergmann 2002:115-118; Purcell 1996a:144; von Stackelberg 2009:35, 42-43). Columella skrev at *vetustissimi auctorem*, forfedrenes lærdom, hadde lært romerne å plante hekk heller enn å bygge mur rundt eiendommen fordi muren blir ødelagt av vær og vind (Columella, *Rust.* 11.3.1).

En tomt som var for stor for eierens behov og håndteringsevne, ville være svært moralsk suspekt innen det romerske fellesskapets forståelseshorisont (Pagán 2006:121-122). Å selge egenprodusert frukt og vin ville muligens kunne kompensere og kanskje til og med unnskyldte de luksuriøse tendensene. For også dårlig utnyttelse av et slikt areal ville være moralsk suspekt (Pagán 2006:9). Det hersker en hårfin balanse mellom luksuskultur og arbeidsmoral i allusjonene som ble kommunisert gjennom grøntarealet (L), noe en kløktig eier kunne bruke til sin fordel for å unnskyldte de luksuriøse tendensene som så mange forfattere advarte byboeren mot (Steiner 1954:89).

FLØRTEN MED DET VILLE LIVET – ELLER LIVET I VILLA?

Den romerske forståelsen av det guddommelige ved naturen setter en gjennomgående stemning på portikoterrassen (i) ved hjelp av Diana og Aktaion-myten, tilstedeværelsen til Diana generelt og de livaktige, jaktende vilddyrene (kap. 6.2). Slik bruk av mytologiske temaer var svært vanlig for å promotere moral. Temaet kan symbolisere de forførende farende som leder til møter mellom det siviliserte og det ville (von Stackelberg 2009:122). Samtidig skal vi ikke glemme at jaktmotiver var svært vanlige, en del av livet i *villae* som kanskje ikke vekket så mye forundring hos den jevne romer. Temaet befinner seg definitivt i grenseland

mellom smak og mote (app. 1). Høyst sannsynlig står det med ett bein i begge leire. Jaktaktiviteter tillot mennesket å bevege seg langt inn i det landskapet de ikke kunne bearbeide eller hente hjem, og var forbundet med *villae* (Purcell 1987:200). Forent i deres kontekst trigger allikevel en rekke hortikulturelle bestanddeler konnotasjoner som er ladet av den uvennlige, farlige og ville naturen, den som det romerske mennesket ferdes så lite i at de ifølge flere ikke engang ble navngitt eller positivt omtalt i den overleverte litteraturen (Pavlovskis 1973:9-10; Purcell 1996b:183). Det kan vurderes om bestanddelene er for mange og dominerende til å bare være en del av en mote. Benyttet huseieren bevisst disse symbolske avbildningene som en påminnelse om konsekvensene av å bevege seg for langt inn i en del av naturen som ikke var ment for mennesket, eller ville han bare sette en villastemning? En ting er sikkert – den moraliserende tonen på terrassen er av en tydeligere art enn den som forsvinner videre ned i grøntarealet. At huset er så nært Pompeiis amfiteater, belyser en mulig vilje til å kommunisere en tilbedelse av og respekt for Diana som beskytter av den ville natur. Moralske grenser fremstår heller som definert enn overtrampet på dette stedet.

7.1.5. CASA DEL BRACCIALE D'ORO

DEKORATIV PROBLEMATIKK

Det henger en allusjon til en svært kontrollert natur i grøntarealet (A). Lite, kanskje ingenting, synes å være overlatt til tilfeldighetene, og ser enda mindre ut til å ha båret frukter til fordel for husholdets dagligliv. Området hadde fremstått som en svært unyttig kontrast til resten av konteksten om det ikke hadde vært for *otium*. Eventuelt dekorative buksbomhekker ser ut til å ha imitert arkitektur, samtidig som vinrankene som kledde murene må ha gitt inntrykk av å være en mur av vegetasjon. Slik bærer den flere av de samme egenskapene som beskrives i romerske forfatteres skildringer av *villae* for avslapning og luksus (se f.eks. von Stackelberg 2009:35). Det er lite logisk å tro at moralske pekefinger ikke ville reises av utenforstående, men hvorvidt utenforstående ville oppleve grøntarealet er usikkert som følge av dets plassering (kap. 8). Et spørsmål er om de karakteristiske hekkene egner seg i denne sammenhengen – flere forfattere angrep teknikken på grunn av at nettopp denne formen for kunstighet ikke tjente noen naturlige behov, og dermed var stikk i strid med gjeldende etikk (Landgren 2004:193-194). Lite i dette grøntarealet kan formidle måtehold, mangelen på å utnytte arealet til dyrkning av nyttevekster kunne provosere, men kun hvis de som ville dømme eieren på hans *domus* nådde inn.

UT I LANDSKAPET HELLER ENN LANDSKAPET INN?

Et forhold som ikke beskrives konkret, men kan indikeres både i arkeologisk materiale, tekstene og den generelle naturforståelsen, må vurderes i forbindelse med Casa del Bracciale d'oro: Det landskapet, den naturen, som er synlig for, men ikke bearbeidet av, husholdet. Alle vinduene som ledet oppmerksomhet ut mot et virkelig landskap er plassert i to etasjer som er lite preget av landskapsmalerier, imiterte utsikter eller hagemalerier (kap. 6). De ekstroverte villaidealene kan vurderes som å gjelde på vegne av husholdets interesse for å la sitt *domus* vende ut mot naturen (Tybout 2007; Zanker 1979). Kontrasten mellom nærhet til natur på nederste plan og de to øvrige er enorm helt til man tar denne faktoren i betraktning. Var dette et bevisst valg, eller en konsekvens av det potensialet tomtene tilbød? Uansett ville blikkene ledes mot et landskap som kunne kommunisere en holdning til å ville vende seg ut mot landskapet heller enn å imitere det.

7.1.6. CASA DI POLIBIO

NYTTEVEKSTER PÅ UTSTILLING

I lys av moraliserende skildringer og de forhold som har vært diskutert hittil, fremstår grøntarealet innad i Casa di Polibios' *peristylum* (GG) som et svært godt eksempel på å utnytte til fulle den jordflekken man har. Interessant i denne sammenhengen er at samnittiske etterslep møter og inkluderer romerske idealer – grøntarealet er allerede antydning å være sentralt både plasseringsmessig og visuelt sett. En mulig effekt av det omtalte, men ikke dokumenterte, hagemaleriet langs vestmuren ville bli vanskelig å spekulere videre på, rent bortsett fra at frukttrær svært sjeldent er avbildet i slike malerier (Jashemski et al. 2002:147). Antallet kan ikke ha forsynt flere enn husholdet selv, men gjennom deres dominans i grøntarealet ville de kunne kommunisere huseierens identifisering med de romerske idealene, uansett hvilke betydninger fra førromersk tid som kunne være innebygd.

TRADISJONELL ETIKK

Hva som er spesielt interessant med huset er viljen til å inkludere hortikultur, nyttig gjennom kultivasjon og unyttig gjennom illustrasjon, på en måte som ikke utfordrer, men tar forbehold om hva som fremstår som huseierens tradisjonelle og kanskje nedarvede verdier. Praktisering av hortikultur kan ikke ha provosert eventuelle besøkende moralister. Hvis det stemmer at huseieren valgte å ikke koble huset opp mot akveduktene, men heller være selvforsynt, kunne det vitne om en favorisering av den omtalte mer primitive livsstilen (kap. 2). Samtidig trenger ikke dette å ha vært gjort for å sende signaler ut mot besøkende. Det er verdt å merke seg at av de tre husene undersøkt i dette prosjektet, er dette det eneste definert med et såkalt *tablinum*. Grunnet dets prioritering under oppussingen som pågikk i huset, utsikt mot *peristylum* (GG),

og ikke minst den politiske graffitien forbundet med huset, antydte en huseier av politisk rang. Dette er diskutert omgående i forbindelse med prosessen huset var i under utbruddet og de forhold arkeologene forventer i huset til en slik mann (De Franciscis 1988:15-16, 30-32; Leach 1993). Kunne han forsøke å kommunisere en ideologisk samstemt moral spesielt, og selvforståelse generelt, gjennom disse materielle tendensene?

7.2. FORELØPIGE REFLEKSJONER – VIDERE INN I FORSTÅELSESHORISONTEN

Gjennom dette kapitlet har det vært mulig å få et inntrykk av og en sterkere forståelse for den romersk-pompeianske forståelseshorisonen som viser seg at også var preget av de romerske autoritetene i senrepublikken og den tidlige keisertiden. Det kan hevdes at omfanget av det moralske imperativet er for omfattende til at vi skal kunne få en forståelse av hvilke assosiasjoner som kunne framkalles på den jevne pompeianers ferd gjennom disse *domus*. Følgelig ville det kreve en masteroppgave i seg selv å få en mer omfattende idé om hvilke ideer og hvilken etikk som karakteriserte den omtalte diskursens syn på hortikultur i seg selv, men ikke engang dette ville være nok. Vår tilstedeværelse i verden som historiske vesener gjør at vi aldri kan få en fullstendig innsikt i den forståelse som forente en annen kultur enn vår egen – også som arkeologer (Gadamer 2010:338-345; Hodder 2003:7-10; Johnsen og Olsen 1992:421-425). Allikevel har denne analysen gitt et viktig innblikk i de ideene som rørte seg under overflaten, i veggene og mellom linjene, noe som bringer oss et steg nærmere en bedre forståelse av de mulige assosiasjoner som kunne oppstå som følge av forventninger til og fordommer om både *domus* og hortikultur i det romerske Pompeii.

8. ET SPILL FOR GALLERIET

Privacy is about the power to control the degree of knowledge which others may have about oneself (Grahame 1997:145).

Organiseringen av *domus* har vist seg å være et sosialt våpen i det romerske samfunnet, hvor husholdet og det romersk-pompeianske fellesskapet identifiserte seg med hverandre (kap. 3.1-2). Den strategiske pompeianeren kunne utnytte situasjonen. Makten han hadde i kraft av sitt *domus* posisjonerte huseieren som maktelitens motmakt (Grahame 2000:79-81; Jenkins 2008:90-101; Mathiesen 1982:180-182; Soja 1996:68). Det er i denne levende dimensjonen av sosialt rom, rommets representasjoner, at sosial identitet produseres gjennom prosessen som oppstår i vekslingen mellom fellesskapets og individets forståelseshorison. Dette skjer spesielt i møter med meningsfylt materiale (kap. 6.3). Begrepet får i dette kapittelet en romersk-pompeiansk dobbelbetydning – i den grad rom og steder ble brukt til aktiviteter der brukere av *domus* kom utenfra, og ble ledet dit husholdet ønsket (Laurence 1997:14; Lefebvre 1991:31, 39, 42; Soja 1996:67-68, 74). Alt må vurderes i lys av at idealet var et åpent hjem etter den urolige senrepublikken (Hales 2003:37-38). Cicero tiltalte forræderen Catilina for å konspirere bak lukkede dører og skrøt av at hans eget *domus* var synlig for nesten hele Roma (Cic. *Cat.* 1, *Dom.* 100). Idealet er synlig på en svært interessant måte i Pompeii, slik fysiske barrierer som vinduer, gjerder og hekkvekster ga utenforstående langt mer visuell enn fysisk tilgang (Anguissola 2010:236-237, 247; von Stackelberg 2009:54-55, 113). Den sansbare hortikulturen var fleksibel og effektiv i denne prosessen (von Stackelberg 2009:80). Hvilken hortikultur *paterfamilias* gjorde tilgjengelig kan fortelle mye om hvordan han ønsket å bli identifisert – og moralisert (Jenkins 2008; Laurence 1998:8; Soja 1996).

8.1. BARRIERER OG BEVEGELSER FRA DØRTERSKELEN TIL SENGEKANTEN

Forskerne omtaler visse steder i romersk-pompeianske *domus* med en generell enighet om de fysiske og mentale premissene som styrte de sosiale aktivitetene. For det første var de forskjellige stedenes tilgjengelighet og grad av privatliv regulert av maktutøvelse og utnyttelse av midlertidige barrierer (Grahame 1997:143-146, 164; Wallace-Hadrill 1994:38-61; Zanker 1998:10-12). For det andre reflekterer generelle bruksmønstre en organisering av *domus* i sentrale haller omkranset av a) vegggløse og dermed åpne rom, og b) rom med dører, dermed lukkede rom (Allison 2004:64, 71-82, 90-99; Grahame 1997:143-146, 164; Wallace-Hadrill 1997:234, 239; Zanker 1998:9-15); For det tredje vektlegger så godt som alle et eksplisitt eller implisitt hermeneutisk fokus at gjester erfarte disse *domus* forskjellig fordi

deres fordommer avhang av sosial tilhørighet og konvensjoner unike for det romersk-pompeianske samfunnet, og fordi de nådde inn til forskjellige steder. Vi skal flytte oss fra aktivitetene som karakteriserte husholdets dagligliv (kap. 6.3) til deres besøkere ved hjelp av barrierene – oppsummert av Allison (2004:64), men karakteristisk for diskursen generelt – med forbehold om hvilke gjester som fikk krysse dem.

8.1.1. INNGANGSPARTI

Zanker understreker at vi må skille mellom de inntrykkene som skapes ved å passere forbi og ved å ha et ærend i *domus* (Zanker 1998:10). Selve identitetsmarkøren på fasaden var inngangsdøren (Allison 2004:65; Hales 2003:107-109). Døren var åpen mesteparten av dagen, og tilbød fritt innsyn for forbipasserende. Dørens rolle understrekes av prioriteringer av visuelle akser fra gateplan og langt inn i *domus* (Grahame 2000:77-81; Hales 2003:107-109; von Stackelberg 2009:111-120; Zanker 1998:10). Dører som markerer slike akser, ved å være tilknyttet *atrium* som sentrum, omtales som hoveddør, med forbehold om at pompeianerne kunne ha andre ideer om innganger (Allison 2004:65).

CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

Hoveddøren er i dag forstått som inngang 2. Fra Via dell'Abbondanza, en av Pompeiis mest levende gater, hadde forbipasserende et langt innsyn i *domus* (Weilguni og Fridell Anter 2011:60; Zanker 1998:126). Sikten ble ledet mot en dørterskel opphøyet av to trappetrinn, gjennom *vestibulum* (1), sentrum av *atrium* (2), portalen til *peristylum* (g) og inn på portikoterrassen (i), slik at man skimtet vekstene i vestre halvdel av grøntarealet (L) (fig. 14). De forbipasserende fikk utvilsomt inntrykk av at hortikultur var i sentrum av huset, både fysisk og mentalt. Innsynet fra dørstokken ikke er det mest prangende synet på eiendommen (von Stackelberg 2009:112). Kan dette ha vært med vilje? Den forbipasserende ville først legge merke til det naturlige temaet tilknyttet *impluvium* i sentrum av *atrium*, det sterkeste symbolet på harmoni mellom menneske og natur på hele eiendommen, men også på renhet (kap. 6 og 7). Inntrykket av husets renhet ville forsterkes av både *peristylum* og påfølgende grøntareal.

Figur 14: Sikt fra Via dell'Abbondanza gjennom inngang 2 (foto: forfatteren).

Dessuten, hvis vi kan anta at overskuddet av frukt ble solgt i de kommersielle virksomhetene tilknyttet huset, skal man ikke se bort fra at synet hadde en positiv effekt på salget. Sett i det pompeianske bybildet lå eiendommen i et område med mange gartnerier, og salg av frukt og grønt var ikke utypisk i det romerske samfunnet (Frass 2006:55-84). De luksuriøse tendensene er ikke i fokus, og antyder en huseier som var svært bevisst på å kommunisere en god moral og tilhørighet til tradisjonelle romerske verdier.

CASA DEL BRACCIALE D'ORO

Casa del Bracciale d'oro hadde tre innganger fra Vicolo del Farmacista, svært nær hovedfartsåren mellom Porta Ercolano og Pompeiis forum. Inngang 42 var betraktelig bredere enn de to andre og åpnet en visuell akse gjennom sentrum av *atrium* (4). Også her ble synet ledet opp trappetrinn, for så å gi tilsynelatende fri sikt videre inn i *andron* (13) og helt ut på terrassen (12) (fig. 15). Grunnet bevaringsforholdene er det vanskelig å forstå hvilket helhetlig syn som møtte tilfeldig

Figur 15: Sikt fra Vicolo del Farmacista gjennom inngang 44 (Dunn og Dunn 2012).

forbipasserende. Rekonstruksjoner og sammenlignende studier av *insula occidentalis* antyder en fri sikt hele veien gjennom huset og mot Napoli-buktens fruktbare landskap og kyststripe (PPM: VI: 44-45; Ciardiello 2006; Ciardiello 2009; Pesando og Guidobaldi 2006:207; Tybout 2007). Hva gjelder hortikultur er det er ingenting som fra inngangen formidler det husholdet som la ned så mange verdier i og rundt grøntarealet (A).

CASA DI POLIBIO

Husets to innganger vendte inn fra Via dell'Abbondanza. Slik det på et sent tidspunkt ble utvidet ved å inkludere et mindre *domus* i vest, kan man definere to akser inn fra gaten. I alle tolkninger regnes husets hovedinngang uansett som inngang 3. Flere mener at den kommersielle virksomheten som preger området rundt *atrium* (A) vitner om at hovedinngangen i virkeligheten var markert av trappetrinnene som ledet fra *atrium* (A) via *vestibulum* (E) inn i *atrium* (O). Sistnevnte var dermed husets sentrum (De Franciscis 1988:20-21; Leach 1993). Den forbipasserende ville kaste blikket inn langs en akse som inkluderte en trappeoppgang via *fauces* (03) inn i *atrium* (A), nevnte rute gjennom *atrium* (O),

gjennom korridor (SS) og helt inn i *peristylum* (CC) sitt *ambulatio*. I teorien ledet aksene rett inn i et av husets bakerste rom (HH), forutsatt at alle dører langs aksene var åpne (for motsatt synsakse se PPM: X: 207). Heller ikke langs denne aksene kan vi forstå hortikultur som å spille noen utpreget rolle i *domus* som identitetsmarkør mot forbipasserende.

8.1.2. ATRIUM OG OMKRANSENDE ROM

Det er jevnt over akseptert at det pompeianske *domus*' sentrum er den tradisjonelle forhallen; karakterisert som *atrium* av romerske forfattere, og forstått som tilgjengelig for de aller fleste utenforstående (for en annen forståelse se Zanker 1979; 1998:142). Selv om *atrium* sin sosiale og offentlige funksjon ofte er forstått som å reflektere større samfunnsendringer fra keisertid til 79 e.Kr., støttes fremdeles et syn på rommet som identitetsmarkør og som praktisk kjerne i husholdets dagligliv (Allison 2004:146-155; Anguissola 2010:165; Dwyer 1991:27; Grahame 2000:150-153; Hales 2003:4-5; Laurence 1997:13-14; Leach 2004:21; Wallace-Hadrill 1997:238; Zanker 1998:11-12). *Paterfamilias*' gjester befant seg i *atrium* i morgentimene. Muligheten er stor for at det øvrige husholdets morgenrutiner og verktøy må ha vært mer eller mindre synlig for den besøkende (Allison 2004:69, 127-130; Berry 1997:193; Hales 2003:1, 126). Situasjonen kan ha fungert som et bakteppe for *paterfamilias*, hvor man kunne spille på romerske *mores* for å kommunisere sin identitet (Hales 2003:3). Organiseringen av rommet spilte selvfølgelig en rolle for deres synlighet (Allison 2004:146-155; Laurence 1997:13-14). Deretter ble *atrium* igjen besøkt utenfra på kveldstid ved mottakelser. Lukkede og dekorerte rom rundt *atrium* ble gjerne brukt i denne sammenhengen (Allison 2004:131-132; Wallace-Hadrill 1997:238). Selv om det hersker usikkerhet rundt deres rolle i hverdagen, antyder rommene at de ble hyppigere brukt i vintermånedene på grunn av deres skjermede plassering (Allison 2004:80).

CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

Med *atrium* (2) tilbød *paterfamilias* sine gjester de omgivelser de forventet av en borger med offentlige plikter – et stort *atrium* tilgjengelig fra gaten, supplert av benkene på utsiden av inngangsdøren som kunne fungere som venteområde (Hartnett 2008). Flere faktorer gjør det usikkert hvorvidt husholdet arbeidet i *atrium* parallelt. Grøntarealet (L) ville kreve en del arbeid i samme tidsrom. Samtidig vitner vannkilden og tilknyttede servicearealer om at det utvilsomt var en kontinuerlig trafikk gjennom *atrium* (2). Utover dette fikk ikke gjestene på dette punktet noe sterkere inntrykk av eiendommens hortikultur.

Samtlige av rommene som omkranser *atrium* (2) var lukkede rom. Organiseringen av den fremste halvdel av *atrium* (2) og tilknyttede rom viser et område som ble påvirket av

både gjesters bevegelser og arbeidet i de kommersielle virksomhetene tilknyttet huset. Rom (a), (b) og (c) var de mest skjermede og dekorerte rommene, preget av sokkelplanter og sakroidyllisk landskap (kap. 6). Hvorvidt gjestene som ble invitert inn i disse rommene var fjernere bekjenskaper av familien er usikkert, men nære bekjenskaper og familievenner ble invitert dypere inn i *domus* (Grahame 1997:140). *Triclinium* (c) og *cubiculum* (a) var de fremste av de rommene som huseieren og hans familie brukte. Deres dører skapte en synsakse gjennom *impluvium*. *Cubiculum* (b) var et fleksibelt rom som kunne stenges av fra *atrium* (2) og kun være tilgjengelig fra *peristylium* (g). Dette ga brukeren av rommet mer makt og oversikt over de to mest sentrale områdene i *domus*. Rommet kan for dets brede åpning vurderes som *tablinum*. Det er svært interessant at de mest forseggjorte sokkelplantene og den første utsikten mot eiendommens mer luksuriøse hortikultur fantes her. *Cubiculum* (b) tilbød en forhåndsvisning, og en anelse mer forståelse av huseieren. Sommer som vinter ville besøkende i disse rommene uansett oppleve en kontinuitet i inntrykkene fra gaten. Organiseringen av rom, i kombinasjon med praktiseringen av hortikultur, viser hvordan huseieren utnyttet situasjonen til å fremdeles være tilbakeholden hva gjelder de største verdiene og sterkeste identitetsmarkørene på sin eiendom, men la sine besøkende slippe gradvis mer til.

CASA DEL BRACCIALE D'ORO

Vel inne i *atrium* (4) åpnet Casa del Bracciale d'oro seg mer for husholdets gjester. Selv om det ikke inneholdt hortikultur som kunne spille en rolle for husholdets markering av identitet, er det nødvendig å reflektere rundt den romlige praksis som påvirket de sosiale barrierene og bevegelsene i huset. Zanker påpekte at nabohuset, Casa di M. Fabius Rufus, nærmest som et sosialt standpunkt vender seg vekk fra Pompeii og ut mot landskapet som omkranser byen (Zanker 1998:73). Disse *domus* eller *villae urbanae* bærer alle preg av å være tilpasset både *otium* og *negotium* (Pesando og Guidobaldi 2006:207). Når gjestene trådte inn i *atrium* (4), må vi anta at de her som alle andre steder forventet et *atrium* med tilhørende fasiliteter. Situasjonen langs nord- og østveggene var typiske, med rekker av små lukkede og åpne rom. Men – erstatningen av en sekundær kjerne med en gruppe mottakelsesrom mot vest brøt med atriummodellens ideal. Den gradvise overgangen i etasjen viser en elegant organisert overgang fra *domus* til *villa* som lot huseieren utfordre besøkendes forventninger. De to største av de lukkede rommene i denne klyngen, såkalte *triclinium* (6) og *cubiculum* (7), var preget av sokkelplantene (kap. 6 og 7). Under bruk av disse rommene, som la til rette for at huseieren kunne lede gjester til inviterte sammenkomster straks innenfor inngangen, ble de

dermed ikke utsatt for inntrykk som skilte seg stort fra *domus*. At de tidsriktige sokkelplantene er prioritert i disse settingene, kunne som uttrykk for smak utnyttes til å kommunisere huseierens tilhørighet til det pompeianske fellesskapet.

CASA DI POLIBIO

I tråd med etablerte antagelser om den sosiale organiseringen av huset, blir det riktig å krysse *atrium* (A) uten videre betenkelighet og følge gjestene inn i *atrium* (O). Det pågående renovasjonsarbeidet ved utbruddet gjør den sosiale organiseringen av de fire lukkede og tre åpne rom som omkranset *atrium* utfordrende å forstå – et antall vinduer mot *atrium* preger de fleste av de lukkede rommene (PPM X: 198-204). Når gjestene først var inne i *atrium* (O), kunne de beskue en ny setting: Direkte utsikt mot *peristylum* (CC) som følge av plasseringen av et åpent *tablinum* (TT) med et stort vindu vendt mot husets innerste kjerne. Det levende husholdet som bakteppe for *paterfamilias* treffer neppe bedre enn nettopp her. Rommene langs vestsiden ser ut til å ha vært i generelt bedre stand, interessant nok med forekomster av sokkelplanter i flere rom. Med forbehold om det uferdige preget, vitner dette ikke om noen dominerende promotering av identitet ved hjelp av hortikultur.

8.1.3. *PERISTYLIUM* OG OMKRANSENDE ROM

Selv om mange omtaler *peristylum* som et åpen og offentlig område på samme måte som *atrium*, argumenterer autoritetene på forholdet mellom de to kjernene for at førstnevnte var en anelse mer eksklusiv (Dickmann 1997:136; 1999:313-322; Grahame 1997:140; Wallace-Hadrill 1997:239). Teorier om at organiseringen av rom gjenspeiler samfunnsorganisering, støtter påstandene om at *atrium* i tidlig keisertid mistet deler av dets posisjon til fordel for *peristylum*. Skillet mellom det praktiske området rundt *atrium* og fornøyelsesområdet rundt *peristylum* ble mer definert (Allison 2004:154-155; Anguissola 2010:79; Dickmann 1997:136; 1999:301-321; Wallace-Hadrill 1997:239-240; Zanker 1998:11). Det kan påstås at økende fokus på kontrasten mellom *otium* og *negotium* i samfunnet også kom til uttrykk i det levende *domus*. Sosiale konvensjoner ser ut til å ha preget pompeianernes forståelse av egne og andres *peristylum* som steder man brukte og ble inkludert i ved invitasjon. Samtidig viser funn fra Pompeiis siste år at *peristylum* var et viktig arbeidssentrum, primært på grunn av kultivasjon av nyttevekster og det arbeidslyset rommet tilbød (Allison 2004:84-90; Jashemski 1979:101-102). Studier av de dekorerte rommene som omkranser *peristylum* viser en generell tendens til sosialisering gjennom mottakelser (Allison 2004:90-99, 131-132; Wallace-Hadrill 1997:238; Zanker 1998:13).

CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

Med fasilitetene tilbudt rundt Casa di D. Octavius Quartios *atrium* (2), er det sannsynlig at de som trådte inn i *peristylum* (g) var invitert dit. Om *paterfamilias* ønsket å spasere og diskutere i eiendommens *ambulatio*, hadde han valget mellom å lede sin gjest videre ut via *atrium* (2) eller *cubiculum* (b). Gjester ville få et inntrykk av et område som alluderte mer til offentlig arkitektur, forsterket av eventuelle mottakelser i *oecus* (h). Begge stedene tilbød en begrenset fysisk kontakt med hortikultur som følge av fysiske barrierer, men samtidig var det i disse to rommene det enorme grøntarealet med sine praktiske og luksuriøse finesser virkelig begynte å åpne seg for eksterne brukere av huset.

Flere vektlegger at den mest imponerende (eller pompøse) utsikten i hele huset var fra vinduet i *oecus* (h) som rammet inn husholdets Diana-tempel og ga videre sikt ned gjennom kanalanellegget (Clarke 1991:205; Spinazzola 1953:406; von Stackelberg 2009:112). Det gir dessuten tempelet en svært viktig rolle gjennom dets plassering, slik flere romerske tilfeller viser at religiøse konstruksjoner gjerne ble plassert i fokus (Farrar 1998:59). Begge disse elementene var synlige fra *peristylum* (g), men den symbolske verdien må ha vært størst her. Dianas rolle i husholdets formidling av sin egen identitet til mer fornemme gjester og familievenner fremstår som svært sentral.

Hva gjelder bevegelsen rundt i *peristylum* (g) og tilgjengeligheten til de øvrige tilknyttede rommene, er området organisert på en måte som gir brukerne av (b), (d), (e) og (f) påfallende mye makt til å trekke seg tilbake og skjerme seg fra mer offentlige bevegelsesmønstre i *domus*. Så fort man vendte til høyre fra inngangen fra *atrium* (2) ble man klar over at gangveien i denne retningen var en blindvei som forhindret sirkulasjon. Slik antydes en mental barriere, at gjester fra *atrium* ikke ville bevege seg inn i dette området uoppfordret. De religiøse tendensene i *cubiculum* (d) ble slik skjermet, mens Bacchus-pregede *oecus* (f) potensielt kunne tres inn i fra flere kanter og ble dermed mer fleksibelt igjen. De få hortikulturelle bestanddelene som er identifisert tar liten plass, og er heller ikke sentrale. I *oecus* (f) ledes utsikten fra det lille vinduet mot rekken av orientplataner og frukttrær. Med det pietistiske preget og mindre fokus på det luksuriøse, kan man spørre seg om husholdet ikke så verdien av luksus når de trakk seg tilbake.

CASA DI POLIBIO

Peristylum (CC) med sine omkransende lukkede og dekorerte rom, var det mest forseggjorte området på eiendommen. Selv etter jordskjelvet, hvor husets stand viser at disse rommene ble prioritert under renoveringsarbeidet. Selv om *atrium* (O) med sitt *tablinum* (TT) ser ut til å ha kunnet tilby nødvendig rom for offentlige møter og mottak av gjester på dagtid, viser

rommene rundt *peristylum* (CC) hvor de større mottakelsene kunne finne sted. Dominert av et grøntareal prioritert til kultivasjon av tradisjonelle romerske nyttevekster, ville de aktivitetene som fant sted her i morgentimene, kultivasjon som veving, skje i bakgrunnen til *paterfamilias* (von Stackelberg 2009:70-71). Synsaksene inn mot *peristylum* (CC) antyder at dette ble gjort med vilje. Det tradisjonelle *otium*, gjennom *labor*, ble fremhevet ved hjelp av romlig og sosial organisering av Casa di Polibio.

Også her ville gjester få den visuelle, men ikke fysiske tilgangen til en av de mer personlige sidene ved husholdet – åpenbart strengt regulert av hvordan de ønsket å fremstå. Kanskje nettopp derfor var de fire rommene som strekker seg fra øst til vest på eiendommens nordligste punkt, forbundet med hverandre gjennom innvendige dører. Fenomenet kan tilføyes såkalte *termina dieta*, klynger av rom som kunne fungere som mindre enheter, leiligheter skjermet fra utsiden og med en større fleksibilitet hva angår brukernes ønske om intimitet (Anguissola 2010:48, 184, 197). Hva gjelder sosiale barrierer må alkoven, såkalte *cubiculum* (II), ha vært det rommet som tilbød familiemedlemmene størst mulighet til å trekke seg tilbake – igjen vender tankene tilbake mot hagemalerienes allusjoner til den umoralske kjærlighetslitteraturen som ble fordømt av den augusteiske ideologien. Dessuten er det mest tilgjengelige av disse rommene, *dieta* (HH), det hvor sokkelplantene er prioritert.

8.1.4. UTENFOR SENTRUM

CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

Grensen mellom *peristylum* (g) og portikoterrassen (i) er allerede problematisert. Skillene som er definert av arkeologer har vært tekniske, basert på arkitektur og kjente arkitektoniske idealer. Ville husholdet og eksterne brukere med sine forståelseshorisonter oppfatte den samme grensen mellom de to? Bevegelsesmønster og hortikultur var med på å oppløse de fysiske skillene mellom de to områdene (kap. 6). Det delvis maleriske, delvis hortikulturelt skapte *topos* som preger portikoterrassen (i) avgrenser området mentalt. Naturforståelse, moral og livet i *villa* må ha vært nøkkelord som trigget gjestenes assosiasjoner på spasertur eller spisende ved *biclinium* (K) (kap. 6.3 og 7.1.4).

Alle fysiske og mentale ledetråder vil ifølge både den moderne og den romerske forståelseshorisonten i tidlig keisertid antyde at huseieren ledet spaserturen videre ned til gangveien rundt kanalanlegget. Slike vandringer, som gjerne ble gjort i større *villae* eller offentlige bygg, ville med Zankers betegnelse bli gjenskapt i miniatyrform langs eiendommens utvilsomt mest prioriterte innretning – det luksuriøse kanalanlegget (Zanker 1998:145-156). Kontinuerlig omgitt av fruktmarker på den ene siden og vanninstallasjoner på

den andre, kan gjesten ha fått inntrykk av å befinne seg i et moralsk grenseland. Den praktiske, høyverdige romerske agrikulturen står i diametral motsetning til den upraktiske, umoralske, men fysisk velgjørende bruken av vann. Denne dialektiske kommunikasjonen av et hushold som vekslet mellom moral og umoral, nyttig og unyttig, primitiv og luksuriøs, er tydelig. At kanalanlegget har vist seg å dominere det inntrykket gjestene ville få, overskygger at langt større plass ble prioritert til dyrking. Dette spillet med plassering og investering vitner ikke om et hushold som ønsket å sette tradisjonelle romerske verdier i fokus, men som var mer opptatt av å formidle sin teknologiske hybris.

Disse faktorene var slettet ikke så skjermet fra offentligheten som de først kan virke. Eiendommen hadde fra Via di Castricio i sør også inngang 5, hvis funksjon stort sett er undervurdert i studier av Casa di D. Octavius Quartio. Forbipasserende på gaten fikk innsyn direkte og på en perfekt linje gjennom kanalanlegget og dets omkransende spasersti. Hva ønsket *paterfamilias* å kommunisere med dette? Sin egen velstand, synlig for alle på vei til Pompeiis *palaestra* eller amfiteater? Dessuten må vi anta at døren faktisk ble brukt, og legge merke til den store forskjellen mellom inngangspartiene. Fra nord så og trådte utenforstående rett inn i et romersk *domus* med sitt *atrium* og omkransende mottakelsesrom. Fra sør så utenforstående, men trådte sannsynligvis kun inviterte, inn på noe som kan minne om veien til en *villa*. Organiseringen av tomten får fra denne vinkelen huset til å fremstå som en typisk *villa* (Zanker 1998:145).

CASA DEL BRACCIALE D'ORO

Ifølge arkitektoniske elementer og den romerske diskursen, ville en *peristylum* eller en lignende kjerne være karakterisert av søyler og omkransende rom (Allison 2004:64). En slik situasjon finnes ikke i Casa del Bracciale d'oro selv om en rekke andre rom kunne tjene de samme sosiale funksjonene. Huset viser slik hvordan teoretiske modeller og arkitektonisk baserte idealer for sosiale bevegelser i romerske *domus* kan komme til kort. Som følge av planenes organisering og orientering, møtte gjestene andre bevegelsesmønstre og sosiale barrierer i store deler av Casa del Bracciale d'oro. De tre inngangsdørene spilte hver sine roller i dette mønsteret. Gruppen av rom bakerst på gateplan, (9), (11), (12) og (13), er antatt å være benyttet til mottakelser av mer offentlig art (Eschebach 1993:239). Romlig praksis viser uansett at huseieren rett innenfor *atrium* (4) kunne motta en større gruppe gjester til arrangementer med utsikt. Den samme muligheten hadde man i badene og i *triclinium* (19) og (20). De store rommene med permanente festdekorasjoner er utvilsomt preget av utsikten, forsterket av imitert utsikt i *triclinium* (19) (kap. 5 og 6). Orienteringen og organiseringen av

disse rommene kommuniserte et hushold som må ha formidlet en større verdi i å ha utsikt ut fra heller enn sikt inn fra Pompeii.

Hva gjelder situasjonen på nederste plan antyder området plassering den største graden av utilgjengelighet i huset. Grøntarealet (A) hadde ingen spesiell nytte for husholdet, og ga ikke rom for mottakelse av et større antall gjester – (31) og (32) er begge små, særlig i forhold til mottakelsesrom i resten av huset. Prioriteringene og verdiene som er lagt inn vitner derfor sterkt om personlige verdier og smak – sannsynligvis kun synlig for husholdet, deres nærmeste venner og eventuelt svært viktige gjester. Hele anlegget var preget av fornøyelse, tilbød en fullverdig omgivelse for en mindre mottakelse, og kunne nås svært enkelt fra gaten hvis man hadde invitasjon. Inngang **43** leder direkte ned trappen til en gang på midtre nivå som ender på trappeavsatsen som leder ned til grøntareal (A). Familien kunne holde mottakelser i sommersesongen og samtidig unngå bevegelser gjennom det aller meste av huset. Innerst på eiendommen kunne man komme lengst vekk fra sivilisasjonen, og uten å forlate den bli minnet om verdien av den ideelle harmonien mellom menneske og natur.

CASA DI POLIBIO

Den tilføyde avdelingen til Casa di Polibio bærer delvis preg av renovasjon og delvis preg av den selvstendige enheten den en gang var. Hvilken posisjon klyngene av rom rundt *atrium* (C) og (N) hadde, eller var ment å skulle ha som følge av sammenslåingen, er uvisst og sjeldent forsøkt forklart. (N) blir for sin organisering oftest forstått som husets serviceareal i de siste årene, mens (C) deler mange arkitektoniske egenskaper med (A). Slik virker det lite sannsynlig at rommene som er preget av sokkelplanter rundt disse to kjernene var en del av husholdets utadvendte liv.

8.2. FORELØPIGE REFLEKSJONER – MORALSKE KONTURER AV *DOMUS*

CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO – DEN TILPASNINGSDYKTIGES HUS

Det har kommet frem hvordan husholdet svært bevisst må ha vist frem de sidene av sin identitet de ønsket, til de gjestene de ønsket. Jo viktigere gjestene var, jo dypere fikk de se inn i en identitet som ga uttrykk for å verdsette luksus. Samtidig – de som kanskje kan ha fått det øverste privilegium av alle, ble invitert i den eksklusive avdelingen hvor husholdet kunne trekke seg tilbake fra luksus og naturallusjoner. Fra inngangspartiet i nord kunne man fra en av byens mest levende gater beskue et hushold som tilsynelatende var i harmoni med naturen. Fra motsatt side kunne forbipasserende beskue den innovative huseieren. Katharine T. von Stackelberg har gjort mange lignende observasjoner ved hjelp av Access-analyse. De er svært like de observasjonene som er gjort ved å vurdere dette *domus* i lys av typiske forhold som

har kommet frem i den grenen av domusforskning som befatter seg med skriftlige kilder. Dette viser førstnevntes verdi for prehistoriske arkeologer, uten samme kildegrunnlag. Men, hun utfyller Access-analysen ved hjelp av sistnevnte, noe som gjør at hun kan sies å posisjonere seg selv midt i konflikten mellom særlig Grahame og Wallace-Hadrill (von Stackelberg 2009:111-123). Hennes fokus på bevegelse har ledet til en tolkning av temaet på portikoterrassen (i) til å ha en rolle i spillet på eksklusivitet (von Stackelberg 2009:121-122); dette prosjektets etikkfokus tolket det som et ledd i promotering av moral. Blir fortolkeren farget av sitt fokus? Dette prosjektets metodikk kan vise til noen nye forståelser – for eksempel at von Stackelberg ikke blir oppmerksom på sokkelplantenes mulige funksjon i vinterhalvåret.

CASA DEL BRACCIALE D'ORO – DEN HEMMELIGE HAGENS HUS

Allerede plassert i grenseland mellom by og natur, kan dette husholdet ha blitt forstått som å markere en slags avstandtagen fra det utadvendte livet som gjerne kjennetegnet *domus*. Heller enn å vise frem sin identitet, må husholdet nærmest ha fremstått som en del av en mindre egosentrisk tradisjon som ville sette den virkelige naturen i fokus. Det var kun et mindretall som ville bli sluppet til i de små fornøyelsesrommene på nederste plan, hvor en verdifull og estetisk hortikultur viste seg for den besøkende. Samtidig må vi ikke glemme at også dette markerte identitet – å vise manglende interesse for å inkludere seg selv i det pompeianske fellesskapet. Tolkninger av *insula occidentalis* som de romerske kolonialistenes bydel blir stadig mer interessante (Zanker 1998:73-78): Hvis disse husene var bygget av og for veteraner fra den romerske hæren, tok de fysisk og ideologisk avstand fra pompeianerne med vilje?

CASA DI POLIBIO – DEN UDISKRETE DISKRESJONENS HUS

Hortikultur som utstillingsobjekt har blitt mer og mer tydelig i dette huset. Man kan spørre om ikke dens verdi som identitetsmarkør har blitt så bekreftet som det er mulig å bekrefte arkeologiske tolkninger. Plassering, organisering og visuell tilgjengelighet er så påfallende i forbindelse med *peristylum* (CC) som sted for kultivasjon, morgenarbeid og husholdningsaktiviteter at det hele fremstår som et spill for galleriet. Selv om det som ble vist frem var måtehold, var de stedene som befant seg i moralsk grenseland, først og fremst hagemaleriene i *cubiculum* (II), tilgjengelig for de aller færreste.

9. REFLEKSJONER TIL SLUTT – UTI VÅR ROMERSKE HAGE

[...] there are no “conclusions” that are not also “openings” (Soja 1996:9).

Hva kan *egentlig* hortikultur i *domus* fortelle oss om husholdets sosiale identitet i det romerske Pompeii? Ser vi Casa del Bracciale d'oro i det bybildet som også de to andre *domus* inngikk i, blir det for oss svært interessant hvordan dette husholdet, som av de tre fremstår som minst interessert i å formidle tradisjonelle romerske verdier og tilhørighet, også var det som ofte antas å ha huset en representant fra den romerske eliten; en veterans familie. På den motsatte siden av skalaen finner vi det eldste, Casa di Polibio. Det gir uttrykk for å forholde seg mer til det republikanske idealet og den romerske forståelseshorizonten man har kartlagt gjennom uttrykte tankemønstre fra og om republikken i romersk litteratur. Spesielt organiseringen av rom antyder et åpent og ærlig *domus*, hvor eksklusiviteten tilknyttet hortikultur kun virker forbeholdt hvem som fikk se og hvem som fikk røre. Husholdet som befant seg midt i mellom, kronologisk sett, gir uttrykk for å helst skulle promotere så mange verdier som overhodet mulig – Casa di D. Octavius Quartios sosiale organisering reflekterer dog hvem husholdet ønsket å promotere hvilke verdier til. Disse ulikhetene understreker hvordan Pompeii bestod av borgere med forskjellig bakgrunn (kap. 1.2), og at noen må ha vært mer opptatt av å vise eller bevise sin tilhørighet enn andre (Zanker 1998:62).

Sett i sammenheng med ulikhetene fremstår førstnevnte hushold nesten arrogant, selv om det hadde den sterkeste indikatoren på den romerske balansen mellom natur og kultur. Riktignok var den ikke like virkningsfull som identitetsmarkør, slik husholdet i sistnevnte *domus* gjorde. Det mer eller mindre ekstreme behovet for å promotere identitet kan nesten sammenlignes med hvordan nyrike og “gamle penger” skaper klasseskiller innad i den norske overklassen i dag. Hvordan tidsaspektet virker inn på hvilke tradisjoner de tre husholdene forholdt seg til, gjør John Barretts tidvis hensynsløse kritikk av arkeologer han beskriver som sosialteoretisk konsekvente, uten forbehold om teoriens manglende hensyn til tidsaspekter, noe mer forståelig (Barrett 2000:25). Min forståelse kan han forøvrig takke poststrukturalistiske romteoretikere som Edward Soja for.

Helt til slutt, med refleksjonen over studiens resultater, kommer usikkerheten frem i lyset på to nivåer. Selv om vi ikke har kunnet male et helhetlig bilde av de tre *domus'* eiere – det var da heller ikke var meningen – har organiseringen av fysisk, mentalt og levd rom vist seg å gi noen svar som åpner og utvider de fremmede forståelseshorizontene. Hortikulturens rolle i markeringen av de tre husholdenes identitet har synliggjort hvordan personlighet og

selvforståelse kommer til uttrykk gjennom diskursen det arkeologiske materialet vitner om. Gjennom hortikulturelle bestanddeler, deres plassering og prioritering i husholdets dagligliv og sosialisering, har vi kunnet ane konturene av tre *domus* som bestod av reflekterende mennesker. At usikkerhet kan gjenkjennes i behov for å markere identitet, setter de sterke markørene i Casa di D. Octavius Quartio i kontrast til både mangelen på sterke markører i Casa del Bracciale d'oro og det politisk korrekte uttrykket i Casa di Polibio (Jenkins 2008:149-155). Dermed blir det interessant at få av identitetsmarkørene viser til en motmaktutøvelse, ettersom stedene hvor moralske problemstillinger kunne reises oftest var supplert av etiske verdier eller var mer bortgjemte. Dette må sees i sammenheng med hvordan den romerske overmakten ga rom for lokal tradisjon (kap. 3.3): “Jo mer det rådende systemet er inkluderende, desto vanskeligere og viktigere blir spørsmålet om motsigelsen” (Mathiesen 1982:181).

Før vi beveger oss ut gjennom Pompeiis porter: Zanker mener at hortikulturen i *domus* som ble begravet av Vesuv, kun kan forstås som eksempler på det materialistiske verdisynet som preget den romerske forståelseshorisonten i tidlig keisertid (Zanker 1998:200):

It becomes impossible to interpret the gardens and tiny courtyards of Pompeii as touching reflections of the old Italic sense of nature; nor could one conclude from the architecture and painting that the last inhabitants were imbued with religious piety and a deep appreciation for Greek education and culture.

Mener han, som vanligvis har vært en forkjemper for verdien av et dypdykk i den romerske forståelseshorisonten, at hortikulturen i Pompeiis siste tiår ikke også var farget av virkningshistorien (Gadamer 2010:338-345)? Ville han generalisere husholdene i Casa del Bracciale d'oro og Casa di Polibio sine verdier som følge av at Casa di D. Octavius Quartios hushold var i godt selskap da det promoterte sin materialistiske livsstil? Usikkerheten kommer naturligvis hånd i hånd med forskerens nødvendige refleksjon. Tankeprosessene som dette prosjektets resultater fører til gjør at jeg skal unngå å bevege meg inn i en diskusjon med Zanker, for det finnes ingen fasit når man mer enn å bare forklare, må forsøke å forstå: “Og hvordan kan jeg vite at det jeg opplever som ‘sant’ og innsiktsfullt, faktisk er det? Det kan jeg ifølge Gadamer ikke vite noe sikkert om” (Schaanning 2010:18).

En tanke står igjen ved veis ende – hvordan fokus på fremmedgjøring av hjemmeverdenen for å forsøke å trenge inn i den romerske og romersk-pompeianske fremmedverdenens forståelseshorisont, har gjort prosjektet like mye til en refleksjon over hjemmeverdenen. “Nåtidshorisonten er i virkeligheten stadig i ferd med å dannes, for så vidt som vi hele tiden

må sette våre fordommer på prøve. [...] Nåtidshorizonten dannes altså slett ikke uavhengig av fortiden” (Gadamer 2010:344-345). De temaene som nok har fått mest oppmerksomhet i dette prosjektet, er former for hortikultur som erfares og forstås som svært forskjellig fra vår egen. Identifiseringsprosessen og dens virkning blir med andre ord aktuell også i den forskendes fortolkningssituasjon (Jenkins 2008:16-20, 184-199). Når vi trer uti den romerske hagen for å produsere vår forståelse om den blir hagen – mer enn noe annet – et produkt av vår egen tid.

LITTERATUR²

- Allison, Penelope M.
2001 Using the Material and Written Sources: Turn of the Millennium Approaches to Roman Domestic Space. *AJA* 105(2):181-208.
2004 *Pompeian Households: An Analysis of Material Culture*. The Cotsen Institute of Archaeology, Monograph 42. University of California, Los Angeles.
- Anguissola, Anna
2010 *Intimità a Pompei: riservatezza, condivisione e prestigio negli ambienti ad alcova di Pompei*. De Gruyter, Berlin/New York.
- ANSA
2011 Pillar Collapses in Ancient Garden in Pompeii. ANSAmed. Konsultert 22.12.2011.
http://www.ansamed.info/ansamed/en/news/nations/italy/2011/12/22/visualizza_new.html_17444594.html
- Audi, Robert (red.)
1999 *The Cambridge Dictionary of Philosophy (CDP)*. 2. utg. Cambridge University Press, Cambridge.
- Baldassarre, Ida (red.)
1981 *Pompeii 1748-1980: i tempi della documentazione*. Multigrafica, Roma.
- (red.)
1990-2003 *Pompeii: Pitture e mosaici (PPM)*. 10 vol. Istituto della enciclopedia italiana, Roma.
- Balsdon, John P. V. D.
1979 *Romans and Aliens*. Duckworth, London.
- Barrett, John C.
2000 Fields of discourse: Reconstituting a Social Archaeology. I *Interpretive Archaeology: A Reader*, redigert av Julian Thomas, s. 23-32. Leicester University Press, London & New York.
- Barton, Ian M. (red.)
1996 *Roman Domestic Buildings*. University of Exeter Press, Exeter.
- Beagon, Mary
1992 *Roman Nature: The Thought of Pliny the Elder*. Oxford Classical Monographs. Clarendon Press, Oxford.
1996 Nature and Views of her Landscapes in Pliny the Elder. I *Human Landscapes in Classical Antiquity: Environment and Culture*, redigert av Graham Shipley og John Salmon, s. 284-309. Routledge, London & New York.
- Beard, Mary
1998 Imaginary *horti*: Or up the Garden Path. I *Horti Romani*, redigert av Maddalena Cima og Eugenia La Rocca, s. 23-32. BCom. "L'Erma" di Bretschneider, Roma.
- Bergmann, Bettina
1991 Painted Perspectives of a Villa Visit: Landscape as Status and Metaphor. I *Roman Art in the Private Sphere: New Perspectives on the Architecture and Decor of the Domus, Villa, and Insula*, redigert av Elaine K. Gazda, s. 49-70. University of Michigan Press, Michigan.
2002 Art and nature in the villa at Oplontis. I *Pompeian Brothels, Pompeii's Ancient History, Mirrors and Mysteries, Art and Nature at Oplontis, and the Herculaneum 'Basilica'*, redigert av Thomas A.J. McGinn, s. 87-120. vol. 47. JRA suppl. series, Portsmouth, RI.
- Berry, Joanne
1997 Household Artefacts: Towards a Re-interpretation of Roman Domestic Space. I *Domestic Space in the Roman World: Pompeii and Beyond*, redigert av Ray Laurence og Andrew Wallace-Hadrill, s. 183-195. JRA suppl. series, vol. 22, Portsmouth, RI.
- Bodson, Lilian
2002 Amphibians and Reptiles: Evidence from Wall Paintings, Mosaics, Sculpture, Skeletal Remains, and Ancient Authors. I *The Natural History of Pompeii*, redigert av Wilhelmina Feemster Jashemski og Frederick G. Meyer, s. 327-350, 353-356. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bourdieu, Pierre
1984 [1979] *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Oversatt av Richard Nice. Routledge & Kegan Paul, London.

---

² Alle forkortelser av tidsskrifter, serier og lignende følger Deutsches Archäologisches Institut sin standard (http://www.dainst.org/medien/de/richtlinien_abkuerzungen.html)

- Brink, F. H. van den
1972 [1968] *Europas pattedyr: Illustrert håndbok*. Oversatt av Jørgen A. Pedersen. Tiden, Oslo.
- Brothers, A. J.
1996 Urban Housing. I *Roman Domestic Buildings*, redigert av Ian M. Barton, s. 33-63. University of Exeter Press, Exeter.
- Ciarallo, Annamaria
2001 *Gardens of Pompeii*. "L'Erma" di Bretschneider, Roma.
- Ciardiello, Rosaria
2006 La Casa del Bracciale d'Oro (VI, 17, 42 Ins. Occ.). I *Pompei (regiones VI-VII) insula occidentalis*, redigert av Masanori Aoyagi og Umberto Pappalardo, s. 70-256. Valtrend, Napoli.
- Ciardiello, Rosaria
2009 La Casa del Bracciale d'Oro a Pompei. I *Vesuviana: archeologie a confronto: atti del convegno internazionale (Bologna, 14 - 16 gennaio 2008)*, redigert av Antonella Coralini, s. 431-446. Studi e Scavi, nuova serie, vol. 23. Ante Quem, Dipartimento di Archeologia dell'Università di Bologna, Bologna.
- Cima, Maddalena og Eugenio La Rocca (red.)
1998 *Horti Romani*. "L'Erma" di Bretschneider, Roma.
- Clarke, John R.
1991 *The Houses of Roman Italy, 100 B.C.-A.D. 250: Ritual, Space, and Decoration*. University of California Press, Berkeley, Calif.
- Cooley, Alison E. og M. G. L. Cooley
2004 *Pompeii: A Sourcebook*. Routledge, London.
- Corcoran, Thomas H.
1971-1972 Introduction. I *Natural Questions*, redigert av Thomas H. Corcoran, s. vii-xxix. Loeb. 2 vol. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Cresswell, Tim
2004 *Place: A Short Introduction*. Blackwell publishing, Malden, MA.
- Cunliffe, Barry
1981 Roman Gardens in Britain: A Review of the Evidence. I *Ancient Roman Gardens*, redigert av Elisabeth B. MacDougall og Wilhelmina F. Jashemski, s. 95-108. Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture, VII. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C.
- De Caro, Stefano
1987 The Sculptures of the Villa of Poppea at Oplontis: A Preliminary Report. I *Ancient Roman Villa Gardens*, redigert av Elisabeth B. MacDougall, s. 77-133. Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture, X. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C.
- De Franciscis, Alfonso
1988 La Casa di C. Iulius Polybius. *RStPomp* 2:15-36.
- Dell'Orto, Luisa Franchi og Antonio Varone
1990 Catalogo/Catalogue. I *Rediscovering Pompeii*, redigert av Soprintendenza Archeologica di Pompei Ministero per i beni Culturali e Ambientali, s. 128-284. "L'Erma" di Bretschneider, Roma.
- Dench, Emma
2005 *Romulus' Asylum: Roman Identities from the Age of Alexander to the Age of Hadrian*. Oxford University Press, Oxford.
- Derrida, Jacques
2006 *Dekonstruksjon: klassiske tekster i utvalg*. Oversatt av Karin Gundersen. Spartacus, Oslo.
- Descoedres, Jean-Paul
2007 History and Historical Sources. I *The World of Pompeii*, redigert av John J. Dobbins og Pedar W. Foss, s. 9-27. Routledge, New York.
- Descola, Philippe og Gísli Pálson
1996 *Nature and Society: Anthropological Perspectives*. Routledge, London.
- Dickmann, Jens-Arne
1997 The Peristyle and the Transformation of Domestic Space in Hellenistic Pompeii. I *Domestic Space in the Roman World: Pompeii and Beyond*, redigert av Ray Laurence og Andrew Wallace-Hadrill, s. 121-136. *JRA* suppl. series, vol. 22, Portsmouth, RI.
1999 *Domus frequentata: Anspruchsvolles Wohnen im pompejanischen Stadthaus*. vol. 1. 2 vol. Verlag Dr. Friedrich Pfeil, München.
- Dimbleby, Geoffrey William

- 2002 Pollen Analysis of Soil Samples from the A.D. 79 Level: Pompeii, Oplontis, and Boscoreale: Pompeii and Oplontis. I *The Natural History of Pompeii*, redigert av Wilhelmina Feemster Jashemski og Frederick G. Meyer, s. 181-189, 216. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dixon, Suzanne
1992 *The Roman Family*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Dominik, William J.
2009 Vergil's Geopolitics. I *Writing Politics in Imperial Rome*, redigert av William J. Dominik, J. Garthwaite og P. A. Roche, s. 111-132. Brill, Leiden.
- Dragani, Rachelle
2010 Wall of Ancient Pompeii Collapses... Again. Konsultert 01.10.2012.
<http://newsfeed.time.com/2010/12/01/wall-of-ancient-pompeii-collapses-again/>.
- Dunn, Jackie og Bob Dunn
2012 Pompeii in Pictures. Konsultert 20.09.2012.
<http://pompeiiinpictures.com/pompeiiinpictures/index.htm>.
- Dwyer, E.
1991 The Pompeian Atrium House in Theory and Practice. *Gazda* 4:25-48.
- Dyson, Stephen L.
2003 *The Roman Countryside*. Duckworth, London.
- Edwards, Catharine
1993 *The Politics of Immorality in Ancient Rome*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Elkins, John
1993 On the Conceptual Analysis of Gardens. *Journal of Garden History* 13(4):189-198.
- Eschebach, Liselotte
1993 Gebäudeverzeichnis des antiken Pompeji. I *Gebäudeverzeichnis und Stadtplan der antiken Stadt Pompeji*, redigert av Liselotte Eschebach og Jürgen Müller-Trollius, s. 5-499. Böhlau, Köln.
- Evans, Rhiannon
2003 Searching for Paradise: Landscape, Utopia, and Rome. *Arethusa* 36(3):285-307.
- Farrar, Linda
1998 *Ancient Roman Gardens*. Sutton Publishing, Stroud, Gloucestershire.
- Fish, Stanley
1980 *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Fish, Suzanne K.
1994 Archaeological Palynology of Gardens and Fields. I *The Archaeology of Garden and Field*, redigert av Kathryn L. Gleason og Naomi F. Miller, s. 44-69. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Foucault, Michel
1986 [1984] Of Other Spaces. Oversatt av Jay Miskowiec. *Diacritics* 16(1):22-27.
1999 [1971] *Diskursens orden: Tiltredelsesforelesning holdt ved Collège de France 2. desember 1970*. Oversatt av Espen Schaanning. Spartacus, Oslo.
- Francis, Mark og Randolph T. Hester Jr.
1990 The Garden as Idea, Place and Action. I *The Meaning of Gardens: Idea, Place, and Action*, redigert av Mark Francis og Randolph T. Hester Jr., s. 2-19. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Francissen, F.P.M.
1987 A Century of Scientific Research on Plants in Roman Mural Paintings (1879-1979). *RStPomp* 1:111-122.
- Frass, Monika
2006 *Antike römische Gärten: Soziale und wirtschaftliche Funktionen der Horti Romani*. Horn, Wien.
- Fröhlich, Thomas
1991 *Lararien- und Fassadenbilder in den Vesuvstädten: Untersuchungen zur "volkstümlichen" pompeianischen Malerei*. P. von Zabern, Mainz.
- Förtsch, Reinhard
1993 *Archäologischer Kommentar zu den Villenbriefen des jüngeren Plinius*. P. von Zabern, Mainz am Rhein.
- Gadamer, Hans-Georg
2010 [1960] *Sannhet og metode: Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oversatt av Lars Holm-Hansen. Pax, Oslo.
- Galinsky, Karl
1996 *Augustan Culture: An Interpretive Introduction*. Princeton University Press, Princeton, NJ.

- 2005 Introduction. I *The Cambridge Companion to the Age of Augustus*, redigert av Karl Galinsky, s. 1-12. Princeton University Press, Princeton, N.J.
- George, Michele
1997 *Servus and Domus: The Slave in the Roman House*. I *Domestic Space in the Roman World: Pompeii and Beyond*, redigert av Ray Laurence og Andrew Wallace-Hadrill, s. 15-24. *JRA* suppl. series, vol. 22, Portsmouth, R.I.
- Giordano, C.
1974-1975 Iscrizioni graffite e dipinte nella Casa di C. Giulio Polibio. *RendNap* 49:21-28.
- Gleason, Kathryn L.
1990 The Garden Portico of Pompey the Great: An Ancient Public Park Preserved in the Layers of Rome. *Expedition* 32:4-13.
1993 A Garden Excavation in the Oasis Palace of Herod the Great at Jericho. *Landscape Journal* 12:156-167.
- Gleason, Kathryn L. og Naomi F. Miller (red.)
1994a *The Archaeology of Garden and Field*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
1994b Fertilizer in the Identification and Analysis of Cultivated Soil. I *The Archaeology of Garden and Field*, redigert av Kathryn L. Gleason og Naomi F. Miller, s. 25-43. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Godal, Anne Marit (red.)
2012 Store Norske Leksikon (SNL). Konsultert 20.10.2012. <http://snl.no/>.
- Grahame, Mark
1997 Public and Private in the Roman House: Investigating the Social Order of the *Casa del Fauno*. I *Domestic Space in the Roman World: Pompeii and Beyond*, redigert av Ray Laurence og Andrew Wallace-Hadrill, s. 137-164. *JRA* suppl. series, vol. 22, Portsmouth, RI.
1998 Material Culture and Roman Identity: The Spatial Layout of Pompeians Houses and the Problem of Ethnicity. I *Cultural Identity in the Roman Empire*, redigert av Ray Laurence og Joanne Berry, s. 156-178. Routledge, London og New York.
2000 *Reading Space: Social Interaction and Identity in the Houses of Roman Pompeii: A Syntactical Approach to the Analysis and Interpretation of Built Space*. BARIntSer S886.
- Grenier, Jean-Claude
1989 La décoration statuaire du "Serapeum" du "Canope" de la Villa Adriana: Essai de reconstitution et d'interprétation. *MEFRA*:925-1019.
- Griffin, Jasper
2005 Augustan Poetry and Augustanism. I *The Cambridge Companion to the Age of Augustus*, redigert av Karl Galinsky, s. 306-320. Princeton University Press, Princeton, N.J.
- Grimal, Pierre
1943 *Les Jardins Romains à la Fin de la République et aux deux Premiers Siècles de l'Empire: Essai sur le Naturalisme Romain*. E. de Boccard, Paris.
- Grüger, Eberhard
2002 Pollen Analysis of Soil Samples from the A.D. 79 Level: Pompeii, Oplontis, and Boscoreale: Boscoreale, Oplontis, and Pompeii. I *The Natural History of Pompeii*, redigert av Wilhelmina Feemster Jashemski og Frederick G. Meyer, s. 189-216. Cambridge University Press, Cambridge.
- Haarhoff, Theodore Johannes
1958 Virgil's Garden of Flowers and His Philosophy of Nature. *GaR Second Series*:67-82.
- Hales, Shelley
2003 *The Roman House and Social Identity*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hall, Jonathan M.
2002 *Hellenicity: Between Ethnicity and Culture*. University of Chicago Press, Chicago.
- Hartnett, Jeremy
2008 *Si quis hic sederit: Streetside Benches and Urban Society in Pompeii*. *AJA* 112(1):91-119.
- Hatcher, Patrick G.
2002 Wood Associated with the A.D. 79 Eruption: Its Chemical Characterization by Solid-State ¹³C as a Guide to the Degree of Carbonization. I *The Natural History of Pompeii*, redigert av Wilhelmina Feemster Jashemski og Frederick G. Meyer, s. 217-224. Cambridge University Press, Cambridge.
- Heinonen, Sirkka
2000 *Prometheus Revisited: Human Interaction with Nature through Technology in Seneca*. Commentationes Humanorum Litterarum 115. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- Heinrich, Michael, Andrea Pieroni og Paul Bremner
2005 Plants as Medicines. I *The Cultural History of Plants*, redigert av Ghilleen T. Prance og Mark Nesbitt, s. 205-238. Routledge, New York.

- Henderson, John (red.)
2004 *The Roman Book of Gardening*. Routledge, London.
- Hill, Dorothy Kent
1981 Some Sculpture from Roman Domestic Gardens. I *Ancient Roman Gardens*, redigert av Elisabeth B. MacDougall og Wilhelmina F. Jashemski, s. 81-93. *Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture*, VII. *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington, D.C.
- Hillier, Bill og Julienne Hanson
1984 *The Social Logic of Space*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hodder, Ian
2003 *Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology*. 3. utg. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hunt, John Dixon
2000 *Greater Perfections: The Practice of Garden Theory*. Thames & Hudson, London.
- Häuber, Ruth Christine
1991 *Horti Romani: Die Horti Maecenatis und die Horti Lamiani auf dem Esquilin: Geschichte, Topographie, Statuenfunde*. PhD. Köln Universität, Köln.
- Iddeng, Jon W.
2007 Antikk litteratur: Tekst og kontekst. I *Ad fontes: Antikkvitenskap, kildebehandling og metode*, redigert av Jon W. Iddeng, s. 63-84. Unipub forlag, Oslo.
- Jashemski, Wilhelmina F.
1970-1971 Tomb Gardens at Pompeii. *CIJ* 66:97-115.
1975 The Gardens of Pompeii: An Interim Report. *CronPomp* 1:48-81.
1979 *The Gardens of Pompeii: Herculaneum and the Villas Destroyed by Vesuvius*. Caratzas Brothers, New Rochelle, New York.
1981a The Campanian Peristyle Garden. I *Ancient Roman Gardens*, redigert av Elisabeth B. MacDougall og Wilhelmina F. Jashemski, s. 29-46. *Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture*, VII. *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington, D.C.
1981b Introduction. I *Ancient Roman Gardens*, redigert av Elisabeth B. MacDougall og Wilhelmina F. Jashemski, s. 1-6. *Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture*, VII. *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington, D.C.
1993 *The Gardens of Pompeii: Herculaneum and the Villas Destroyed by Vesuvius: Volume II: Appendices*. Caratzas Brothers, New Rochelle, New York.
1994 Archeological Evidence for Plants in Ancient Vesuvian Gardens. I *Garden History: Garden Plants, Species, Forms and Varieties from Pompeii to 1800*, redigert av J.H. Dickson, P.M. Jørgensen og D. Moe, s. 15-18. *Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture*. Rixensart, Ravello.
1995 Roman Gardens in Tunisia: Preliminary Excavations in the House of Bacchus and Ariadne and in the East Temple at Thurburbo Maius. *AJA* 99:559-576.
- Jashemski, Wilhelmina F., Frederick G. Meyer og Massimo Ricciardi
2002 Plants: Evidence from Wall Paintings, Mosaics, Sculpture, Plant Remains, Graffiti, Inscriptions, and Ancient Authors: Catalogue of Plants. I *The Natural History of Pompeii*, redigert av Wilhelmina Feemster Jashemski og Frederick G. Meyer, s. 84-180. Cambridge University Press, Cambridge.
- Jashemski, Wilhelmina F., Eugenia Salza Prina Ricotti og John Foss
1992 Preliminary Excavations in the Gardens of Hadrian's Villa: The Canopus Area and the Piazza d'Oro. *AJA* 96(4):579-597.
- Jashemski, Wilhelmina Feemster og Frederick G. Meyer (red.)
2002 *The Natural History of Pompeii*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Jenkins, Richard
2008 *Social Identity*. Routledge, London.
- Johnsen, Harald og Bjørnar Olsen
1992 Hermeneutics and Archaeology: On the Philosophy of Contextual Archaeology. *Am. Ant.* 57(3):419-436.
- Johnson, Matthew
2006 *Ideas of Landscape*. Blackwell, Oxford.
- Jones, Frederick
2011 *Virgil's Garden: The Nature of Bucolic Space*. Bristol Classical Press, London.
- Kaiser, Eberhard
1996 Römische Gartengestaltung: Der distanzierte Blick in die Außenwelt. *Orbis Terrarum* 2:41-72.

- Kellum, Barbara A.
1994 The Construction of Landscape in Augustan Rome: The Garden Room at the Villa *ad Gallinas*. *ArtB* 76(2):211-224.
- King, Anthony
2002 Mammals: Evidence from Wall Paintings, Sculpture, Mosaics, Faunal Remains, and Ancient Literary Sources. I *The Natural History of Pompeii*, redigert av Wilhelmina Feemster Jashemski og Frederick G. Meyer, s. 401-450. Cambridge University Press, Cambridge.
- Klynne, Alan og Peter Liljenstolpe
2000 Investigating the Gardens of the Villa of Livia. *JRA* 13:221-233.
- Knott, Kim
2005 *The Location Of Religion: A Spatial Analysis*. Equinox, London.
- Kuttner, Ann
1999 Looking Outside Inside: Ancient Roman Garden Rooms. *Studies in the History of Gardens and Designed Landscapes* 19:7-35.
2003 Delight and Danger in the Roman Water Garden: Sperlonga and Tivoli. I *Landscape Design and the Experience of Motion*, redigert av Michel Conan, s. 103-156. *Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture*. vol. 24. *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington, D.C.
- Kyvik, Gro
2002 Hjemmeverdenen, fremmedverdenen og arkeologisk refleksivitet. *Primitive tider*:127-132.
- Lagi De Caro, Adele
1988 Alessandro e Rossane come Ares ed Afrodite in un dipinto della casa «Regio VI, Insula Occidentalis», n. 42. I *Studia Pompeiana e Classica in Honor of W. F. Jashemski*, redigert av Robert I. Curtis, s. 75-88. Caratzas Brothers, New Rochelle, New York.
- Landgren, Lena
1996 The Roman Pleasure Garden: Foundations for Future Studies. *OpRom* 20:41-45.
2004 *Lauro myrto et buxo frequentata: A Study of the Roman Garden Through its Plants*. Department of Archaeology and Ancient History, Lund University, Lund.
- Laurence, Ray
1997 Space and Text. I *Domestic Space in the Roman world: Pompeii and Beyond*, redigert av Ray Laurence og Andrew Wallace-Hadrill, s. 7-14. *JRA suppl. series*, vol. 22, Portsmouth, R.I.
1998 Introduction. I *Cultural Identity in the Roman Empire*, redigert av Ray Laurence og Joanne Berry, s. 1-9. Routledge, London.
- Laurence, Ray og Andrew Wallace-Hadrill (red.)
1997 *Domestic Space in the Roman World: Pompeii and Beyond*. *JRA suppl. series*, vol. 22, Portsmouth, RI.
- Lauter Bufo, Heidi
1975 Zur architektonischen Gartengestaltung in Pompeji und Herculaneum. I *Neue Forschungen in Pompeji*, redigert av Bernard Andreae og Helmut Kyrieleis, s. 169-178, Recklingshausen.
- Leach, Eleanor Winsor
1986 The Punishment of Dirce. A Newly Discovered Painting in the Casa di Giulio Polibio and its Significance within the Visual Tradition. *RM* 93:157-182.
1988 *The Rhetoric of Space: Literary and Artistic Representations of Landscape in Republican and Augustan Rome*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
1993 The Entrance Room in the House of Iulius Polybius and the Nature of the Roman Vestibulum. I *Functional and Spatial Analysis of Wall Painting: Proceedings of the Fifth International Congress on Ancient Wall Painting, Amsterdam, 8-12 September 1992*, redigert av Eric M. Moormann, s. 23-28. Stichting Babesch, Amsterdam.
2004 *The Social Life of Painting in Ancient Rome and on the Bay of Naples*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lefebvre, Henri
1991 [1974] *The Production of Space*. Oversatt av Donald Nicholson-Smith. Blackwell, Oxford.
- Lefèvre, Eckard
1977 Plinius Studien I, römische Baugesinnung und Landschaftsauffassung in den Villenbriefen (2,17; 5,6). *Gymnasium* 84:519-541.
- Lenz, Harald Othmar
1856 *Zoologie der alten Griechen und Römer*. Becker'sche Buchhandlung, Gotha.
1859 *Botanik der alten Griechen und Römer*. Verlag von E. F. Thienemann, Gotha.
- Ling, Roger
1990 A Stranger in Town: Finding the Way in an Ancient City. *GaR Second Series* 37(1):204-214.

- Lippi, Marta Mariotti
2001 Il giardino della Casa. I *La Casa di Giulio Polibio: Studi Interdisciplinari*, redigert av Annamaria Ciarallo og Ernesto De Carolis, s. 71-75. Centro Studi Arti Figurative, Pompei.
- Littlewood, Antony Robert
1987 Ancient Literary Evidence for the Pleasure Gardens of Roman Country Villas. I *Ancient Roman Villa Gardens*, redigert av Elisabeth B. MacDougall, s. 7-30. Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture, X. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C.
- Luschin, Edgar Markus
2008 *Römische Gartenanlagen: Studien zu Gartenkunst und Städtebau in der römischen Antike*. GRIN - Verlag für akademische Texte, München.
- Macaulay-Lewis, Elizabeth
2006a Garden Material. I *The "Horace's Villa" Project, 1997-2003 Report on New Fieldwork and Research*, redigert av Bernard Frischer, Jane Crawford og Monica de Simone, s. 191-196, <http://archive1.village.virginia.edu/spw4s/Horace/HoraceVoll.pdf>.
2006b Planting Pots at Petra: A Preliminary Study of *ollae perforatae* at the Petra Garden Pool Complex and at the 'Great Temple'. *Levant* 38:159-170.
2006c The Role of *ollae perforatae* in Understanding Horticulture, Planting Techniques, Garden Design, and Plant Trade in the Roman World. *The Archaeology of Crop Fields and Gardens*:207-219.
- MacDougall, Elisabeth B. (red.)
1987 *Ancient Roman Villa Gardens*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C.
- MacDougall, Elisabeth B. og Wilhelmina F. Jashemski (red.)
1981 *Ancient Roman Gardens*. Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture, VII, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C.
- Maiuri, Amedeo
1948 *Gli studi pompeiani nel I^o centenario degli scavi*. Accademia Nazionale dei Lincei, Roma.
- Marchetti, Sandra Citroni
1991 *Plinio il Vecchio e la tradizione del moralismo romano*. Biblioteca di Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici 9. Giardini, Pisa.
- Marchis, Vittorio og Giuse Scalva
2002 The Engine Lost: Hydraulic Technologies in Pompeii. I *Homo Faber: Studies on Nature, Technology, and Science at the Time of Pompeii*, redigert av Jürgen Renn, Giuseppe Castagnetti, Lindy Divarci og Simone Rieger, s. 25-33. "L'Erma" di Bretschneider, Roma.
- Mathiesen, Thomas
1982 *Makt og motmakt*. Pax, Oslo.
- Mattingly, David J.
2011 *Imperialism, Power, and Identity: Experiencing the Roman Empire*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.
- Mau, August
1882 *Geschichte der decorativen Wandmalerei in Pompeji*. G. Reimer, Berlin.
- Merrifield, Andrew
1993 Place and Space: A Lefebvrian Reconciliation. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series* 18(4):516-531.
- Michel, Dorothea
1980 Pompejanische Gartenmalereien. I *Tainia: Festschrift für Roland Hampe*, redigert av Harald Mielsch, s. 373-404. Hampe, Mainz am Rhein.
- Mielsch, Harald
1987 *Die römische Villa: Architektur und Lebensform*. Beck's Archäologische Bibliothek, München.
- Miller, Naomi F.
2011 Archaeobotanical Methodology: Results of an Archaeobotany Questionnaire. *SAA Archaeological Record* 11(4):8-10.
- Minter, Sue
2005 Fragrant Plants. I *The Cultural History of Plants*, redigert av Ghilleen T. Prance og Mark Nesbitt, s. 239-258. Routledge, New York.
- Moormann, Eric M.
1995 Giardini ed altre pitture nella Casa del frutteto e nella Casa del Bracciale d'oro a Pompei. *MededRom* 54:214-228.
- Narvarez, Darcia og Daniel K. Lapsley

- 2009 Moral Identity, Moral Functioning and the Development of Moral Character. *The Psychology of Learning and Motivation* 50:237-274.
- Neumann, Iver B.
2001 *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Nicolai, Jürgen, Detlef Singer, Konrad Wothe og Olav Hogstad
1990 *Fugler: 317 arter i farger*. Oversatt av Olav Hogstad. J.W. Cappelen forlag A/S, Oslo.
- Nyland, Astrid J.
2003 Å gjenfortelle en ukjent historie med kjente kategorier. *Primitive tider*:47-59.
- Olsen, Bjørnar
1997 *Fra ting til tekst: Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Pagán, Victoria Emma
2006 *Rome and the Literature of Gardens*. Duckworth, London.
- Pailler, Jean-Marie
1987 Montmaurin: A Garden Villa. I *Ancient Roman Villa Gardens*, redigert av Elisabeth B. MacDougall, s. 205-222. Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture, X, Washington D.C.
- Parkins, Helen
1997 Review: Andrew Wallace-Hadrill, Houses and Society in Pompeii and Herculaneum. Bryn Mawr Classical Review. Konsultert 14.05.2012. <http://bmcr.brynmawr.edu/1997/97.02.14.html>.
- Pavlovskis, Zoja
1973 *Man in an Artificial Landscape: The Marvels of Civilization in Imperial Roman Literature*. Mnemosyne 25. Lugduni Batavorum E. J. Brill MCMLXXIII, Leiden.
- Pesando, Fabrizio
1997 *Domus: Edilizia privata e società pompeiana fra III e I secolo a.C.* "L'Erma" di Bretschneider, Roma.
- Pesando, Fabrizio og Maria Paola Guidobaldi
2006 *Pompei, Oplontis, Ercolano, Stabiae*. Guida Archeologica Laterza, Roma.
- Peters, Wilhelmus Johannes Theodorus
1963 *Landscape in Romano-Campanian Mural Painting*. Gorcum, Assen.
- Pohenin, Oleg og Anthony Huxley
1978 [1965] *Middelhavsfloa*. Oversatt av Per Sunding. NKI-forlaget, Stabekk.
- Power, F. Clark
2004 Moral Self in Community. I *Moral Development, Self, and Identity*, redigert av Daniel K. Lapsley og Darcia Narváez, s. 47-64. Lawrence Erlbaum, Mahwah, N.J.
- Price, Thomas D. og Albert William Van Buren
1935 The House of Marcus Loreius Tiburtinus at Pompeii. *MemAmAc* 12:151-153.
- Purcell, Nicolas
1987 Town in Country and Country in Town. I *Ancient Roman Villa Gardens*, redigert av Elisabeth B. MacDougall, s. 185-203. Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture, X, Washington D.C.
1996a The Roman Garden as a Domestic Building. I *Roman Domestic Buildings*, redigert av Ian M. Barton, s. 121-151. University of Exeter Press, Exeter.
1996b Rome and the Management of Water: Environment, Culture and Power. I *Human Landscapes in Classical Antiquity: Environment and Culture*, redigert av Graham Shipley og John Salmon, s. 180-212. Routledge, London & New York.
2001 Dialectical Gardening. *JRA* 14:546-556.
- Raeder, Joachim
1983 *Die statuarische Ausstattung der Villa Hadriana bei Tivoli*. Europäische Hochschulschriften XXXVIII, 4. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Reeder, Jane Clark
2001 *The Villa of Livia Ad Gallinas Albas: A Study in the Augustan Villa and Garden*. Centre for Old World Archaeology and Art, Brown University, Providence, RI.
- Rees, Sian
1987 Agriculture and Horticulture. I *The Roman World*, redigert av John Wachter, s. 481-503. vol. 2. Routledge and Kegan Paul, London & New York.
- Renn, Jürgen, Giuseppe Castagnetti, Lindy Divarci og Simone Rieger (red.)
2002 *Homo Faber: Studies on Nature, Technology, and Science at the Time of Pompeii*. "L'Erma" di Bretschneider, Roma.
- Revell, Louise
2007 *Ways of Being Roman: Discourses of Identity in the Roman West*. Oxbow books, Oxford.

- Richardson, Lawrence
1988 Water Triclinia and Biclinia in Pompeii. I *Studia Pompeiana e Classica in Honor of W. F. Jashemski*, redigert av Robert I. Curtis, s. 305-315. Caratzas Brothers, New Rochelle, New York.
- Ricotti, Eugenia Salza Prina
1987 The Importance of Water in Roman Garden Triclinia. I *Ancient Roman Villa Gardens* redigert av Elisabeth B. MacDougall, s. 135-169. *Dumbarton Oaks Colloquium on the History of Landscape Architecture*, X. *Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, Washington, D.C.
- Robinson, Mark
2008 Evidence for Garden Cultivation and the Use of Bedding-out Plants in the Peristyle Garden of the House of the Greek Epigrams (V. I. 18i) at Pompeii. *OpRom* (31-32):155-159.
- Schaanning, Espen
2010 Introduksjon. I *Sannhet og metode: grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*, Hans-Georg Gadamer, s. 9-19. Oversatt av Lars Holm-Hansen. Pax, Oslo.
- Schefold, Karl og Deutsches Archäologisches Institut
1957 *Die Wände Pompejis: Topographisches Verzeichnis der Bildmotive*. DeGruyter, Berlin.
- Schürmann, Astrid
2002 Pneumatics on Stage in Pompeii: Ancient Devices and Their Social Context. I *Homo Faber: Studies on Nature, Technology, and Science at the Time of Pompeii*, redigert av Jürgen Renn, Giuseppe Castagnetti, Lindy Divarci og Simone Rieger, s. 35-55. "L'Erma" di Bretschneider, Roma.
- Schörner, Günther
2005 *Romanisierung - Romanisation: Theoretische Modelle und praktische Fallbeispiele*. BARIntSer 1427.
- Semple, Ellen Churchill
1929 Ancient Mediterranean Pleasure Gardens. *Geographical Review* 19(3):420-443.
- Shipley, Graham
1996 Ancient History and Landscape Histories. I *Human Landscapes in Classical Antiquity: Environment and Culture*, redigert av Graham Shipley og John Salmon, s. 1-15. Routledge, London & New York.
- Sjklovskij, Viktor B.
1991 Kunsten som grep. I *Moderne litteraturteori: En antologi*, redigert av Atle Kittang, s. 11-25. Universitetsforlaget, Oslo.
- Skoie, Mathilde
2006 City and Countryside in Virgil's Eclogues. I *City, Countryside and the Spatial Organization of Value in Classical Antiquity*, redigert av Ineke Sluiter og Ralph M. Rosen, s. 297-325. *Mnemosyne* 279. Brill, Leiden.
- Soja, Edward W.
1996 *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Blackwell, Cambridge, MA.
- Spawforth, Antony og Simon Hornblower (red.)
2003 *The Oxford Classical Dictionary (OCD)*. 3. utg. Oxford University Press, Oxford.
- Spencer, Diana
2006 Horace's Garden Thoughts: Rural Retreats and the Urban Imagination. I *City, Countryside and the Spatial Organization of Value in Classical Antiquity*, redigert av Ineke Sluiter og Ralph M. Rosen, s. 239-274. *Mnemosyne* 279. Brill, Leiden.
- Spinazzola, Vittorio
1953 *Pompei alla luce degli scavi nuovi di Via dell'Abbondanza: Anni 1910-1923*. La Libreria dello Stato, Roma.
- Steiner, Grundy
1954 Columella and Martial on Living in the Country. *CIJ* 50(2):85-90.
- Talamo, Emilia
1998 Gli *Horti* di Sallustio a Porta Collina. I *Horti Romani*, redigert av Maddalena Cima og Eugenia La Rocca, s. 113-169. BCom. "L'Erma" di Bretschneider, Roma.
- Thaagaard Loft, Grith
2004 Villa Landscapes in Pompeian Wall Painting: A different Approach. *AnalRom* XXIX:7-27.
- Thommen, Lukas
2012 *An Environmental History of Ancient Greece and Rome*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tilley, Christopher
1994 *A Phenomenology of Landscape: Places, Paths and Monuments*. Explorations in Anthropology. Berg, Oxford.

- Toynbee, Jocelyn Mary Catherine
1973 *Animals in Roman Life and Art*. Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Tybout, Rolf A.
2007 Rooms with a View: Residences Built on Terraces Along the Edge of Pompeii (Regions VI, VII and VIII). I *The World of Pompeii*, redigert av John J. Dobbins og Pedar W. Foss, s. 407-420. Routledge, New York.
- Vedel, Helge
1977 *Trær og busker ved Middelhavet*. J. W. Cappelens forlag A/S, Oslo.
- Vidén, Gunhild
2007 Vad skrev författaren egentligen? Om texttradition och textkritik. I *Ad fontes: Antikkvitenskap, kildebehandling og metode*, redigert av Jon W. Iddeng, s. 85-94. Unipub forlag, Oslo.
- Vogel, Andreas
1995 Obstgarten in den germanischen Provinzen. I *Ernährung in römischer Zeit*, redigert av Frank Dittewig, Stafen Nitsche og Andreas Vogel, s. 58-62. Ars Replika, Astheim.
- Voltaire, Francois Marie Arouet
1997 [1759] *Candide*. Penguin Popular Classics. Penguin Books, London.
- von Stackelberg, Katharine T.
2009 *The Roman Garden: Space, Sense, and Society*. Routledge, London.
- Wallace-Hadrill, Andrew
1990 Pliny the Elder and Man's Unnatural History. *Gar Second Series* 37(1):80-96.
1994 *Houses and Society in Pompeii and Herculaneum*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
1997 Rethinking the Roman Atrium House. I *Domestic Space in the Roman World: Pompeii and Beyond*, redigert av Ray Laurence og Andrew Wallace-Hadrill, s. 219-240. *JRA* suppl. series, Portsmouth, RI.
1998 *Horti* and Hellenization. I *Horti Romani*, redigert av Maddalena Cima og Eugenia La Rocca, s. 1-12. BCom. "L'Erma" di Bretschneider, Roma.
2007 The Development of the Campanian House. I *The World of Pompeii*, redigert av John J. Dobbins og Pedar W. Foss, s. 279-291. Routledge, New York.
2008 *Rome's Cultural Revolution*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Watson, George E.
2002 Birds: Evidence from Wall Paintings, Mosaics, Sculpture, Skeletal Remains, and Ancient Authors. I *The Natural History of Pompeii*, redigert av Wilhelmina Feemster Jashemski og Frederick G. Meyer, s. 357-400. Cambridge University Press, Cambridge.
- Webster, Jane
2001 Creolizing the Roman Provinces. *AJA* 105(2):209-225.
- Weilguni, Marina og Karin Fridell Anter
2011 *Streets, Spaces and Places: Three Pompeian Movement Axes Analysed*. BoreasUpps. Uppsala Universitet, Uppsala.
- Wolschke-Bulmahn, Joachim
1997 Introduction. I *Nature and Ideology: Natural Garden Design in the Twentieth Century*, redigert av Joachim Wolschke-Bulmahn, s. 1-9. Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, D.C.
- Zanker, Paul
1979 Die Villa als Vorbild des späten pompejanischen Wohngeschmacks. *JdI* 94:460-523.
1998 [1995] *Pompeii: Public and Private Life*. Oversatt av Deborah Schneider. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Zevi, Fausto
1996 La casa di Giulio Polibio. I *Pompei: Abitare sotto il Vesuvio*, redigert av Mariarosaria Borriello, Antonio d'Ambrosio, Stefano De Caro og Pietro Giovanni Guzzo, s. 73-85. Ferrara Arte, Ferrara.
- Ødegård, Knut
2007 Arkeologiske kilder, utgravninger og landskap. I *Ad Fontes: Antikkvitenskap, kildebehandling og metode*, redigert av Jon W. Iddeng, s. 173-188. Unipub forlag, Oslo.

ANTIkker KILDER – UTGAVER OG OVERSETTELSER³

Cicero (Marcus Tullius)

[1923] *Orations: Pro Archia. Post Reditum in Senatu. Post Reditum ad Quirites. De Domo Sua. De Haruspicum Responsis. Pro Plancio* (Cic. Dom.). Oversatt og redigert av N. H. Watts. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

[1933] *On the Nature of the Gods: Academics* (Cic. Nat. D.). Oversatt og redigert av Harris Rackham. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

[1976] *Orations: In Catilinam 1-4. Pro Murena. Pro Sulla. Pro Flacco* (Cic. Cat.). Oversatt og redigert av C. Macdonald. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Columella

[1941] *On Agriculture and Trees: In Ten Volumes* (Columella, rust.). Oversatt og redigert av Harrison Boyd Ash, Edward Seymour Forster og Edward H. Heffner. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Ovid

[2006] *Ars Amatoria – kunsten å elske* (Ov. Ars am.). Oversatt av Thea Selliaas Thorsen. Gyldendal, Oslo.

Plinius d.y.

[1968] *Letters and Panegyricus: In Two Volumes* (Plin. Ep.). Oversatt og redigert av Betty Radice. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Plinius d.e.

[1938] *Natural History: In Ten Volumes* (Plin HN). Oversatt og redigert av D.E. Eichholz, W.H.S. Jones og Harris Rackham. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Seneca d.y.

[1972] *Natural Questions: Volume 2* (Sen. Q Nat.). Oversatt og redigert av Thomas H. Corcoran. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Statius

[2003] *Silvae* (Stat. Silv.). Oversatt og redigert av D.R. Shackleton Bailey. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Varro

[1935] *On Agriculture* (Varro, Rust.). Oversatt og redigert av Harrison Boyd Ash og William Davis Hooper. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Vitruvius

[1931] *On Architecture: In Two Volumes* (Vitr. De arch.). Oversatt og redigert av Frank Granger. The Loeb Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

---

³ Navn og forkortelser følger listen over forkortelser i *Oxford Classical Dictionary*, 3. utg. Ved direkte siteringer på og oversettelser av latin i oppgaveteksten er de hentet fra den latinske utgaven i gjeldende referanse, ved direkte siteringer på engelsk er de hentet fra gjeldende referanses oversettelse.

APPENDIKS 1 – BEGREPER OG ANTIKKE BETEGNELSER

BEGREPER

Dekonstruksjon	Analytisk metode: Plukker studieobjektet fra hverandre for å vise frem betydninger og bibetydninger dets bestanddeler ellers skjuler (se bl.a. Derrida 2006; Fish 1980).
Diskurs	Omdiskutert begrep. Diskurs betyr å holde en (sam)tale, og viderefører ideen om at en diskurs er et system av språklige virkemidler som definerer og defineres av den sosiale og kulturelle konteksten talen gjøres i. Å analysere en eller flere diskurser gir oss et vesentlig innblikk i uttrykk for forståelse innenfor den sosiale situasjonen diskursen omfavner (Foucault 1999; Neumann 2001).
Dømmekraft	Omdiskutert begrep og fenomen, spesielt kjent gjennom verker av Immanuel Kant og Pierre Bourdieu. I denne oppgaven benyttes en forståelse som deles av Bourdieu og Gadamer – at dømmekraft reflekterer sunn fornuft og sosial tilhørighet. I forbindelse med sosial tilhørighet, vil en dømmekraft som reflekterer den ideelle, gode smak være et uttrykk for kulturell kapital (Bourdieu 1984: fig. 5, 275-465; Gadamer 2010:56-60; SNL).
Fremmedgjøring	Analytisk hjelpemiddel inspirert av begrepene <i>abstrahering</i> og <i>desautomatisering</i> , opprinnelig brukt innen estetisk teori for å vektlegge viktigheten av å vekke det fortolkende subjekt for sider hun står i fare å overse ved verden, de som hun opplever som etablerte sannheter (Sjkløvsjij 1991).
Ideologi	Et system av ideer som kjennetegner et samfunn (CDP:416). Brukt om systematiseringer av ideer om omgivelser og fenomener som mennesket forholder seg til, og definerer i relasjon til omgivelsenes og fenomenenes rolle i deres verden (Johnson 2006:5-6).
Makt og motmakt	Politisk fokusert begrepspar utviklet av Thomas Mathiesen, ”legger vekt på menneskers <i>vilje</i> til motstand og opposisjon mot makt” (Mathiesen 1982:9, 14).
Rom (eng. <i>space</i>)	Studiet av menneskeskapt rom, hvordan mennesket organiserer omgivelser språklig, ved hjelp av konsepter og regler. Romteori (eng. <i>space theory</i>) skiller spesielt mellom kartesiansk og sosialt rom: En poststrukturalistisk bevegelse motsatte seg den kartesianske forståelsen ved å hevde at rom er like mye en mental som fysisk organisering. Slik blir rommets fulle mening først produsert når mennesker er til stede i det, derav sosialt rom. Flere kaller de meningsbærende elementene i rom som sted (eng. <i>place</i>) (CDP:866-867; Foucault 1986; Hillier og Hanson 1984:26-81; Lefebvre 1991; Merrifield 1993; Soja 1996).
Sunn fornuft (lat. <i>Sensus communis</i>)	Gjør samfunnsdeltakere innforståtte med hva som er riktig og hva som er galt – det er denne som legger grunnlaget for sosiale konvensjoner. Beslektet med smak, som varierer mer (Gadamer 2010:45-55).
Smak	Ifølge Gadamer, en form for sosial konvensjon, en oppfatning av hva som for eksempel er ”god smak”, er innforstått i et hvert samfunn. Beslektet med sunn fornuft. Gadamer forklarer begrepet både estetisk og moralsk, og skiller smak fra mote. Uttrykkene henger sammen, begge betegner allmennkunnskap i et samfunn. Men, der smak betegner et aktivt og bevisst valg, betegner mote ”empirisk allmennhet”, mer ubevisste valg som reflekterer sosiale konvensjoner og innforståtte sannheter mer enn personlig smak (Gadamer 2010:61-68).

LATINSKE OG GRESKE BETEGNELSER

<i>Alae</i>	Fløy, lite åpent utstikkende rom fra <i>atrium</i> , gjerne en på hver side av <i>tablinum</i> .
<i>Ambulatio</i>	Skyggelagte gangveier eller åpne plasser, egnet for spaserturer og yndet for filosofisk refleksjon og diskusjon. Først og fremst vanlig i offentlige bygg, men også vanlig i <i>domus</i> og <i>villae</i> av en viss størrelse (Mielsch 1987:97-99; von Stackelberg 2009:105; Zanker 1998:105).
<i>Andron</i>	Vanligvis brukt som den greske versjonen av <i>fauces</i> , men med form og plassering som alluderer til greske idealer.
<i>Apotheca</i>	Lagerrom for forskjellige husholdningsvarer. Også kalt <i>depositum</i> .
<i>Atrium</i>	Tradisjonell hovedhall, stor, høy og sentral beliggenhet, oftest med <i>compluvium</i> , åpning i taket, og <i>impluvium</i> , vannoppsamler, innfelt i gulvet under. Fem typer: <i>tusculanum</i> , hvor taket bæres av bjelker som er forankret i veggene; <i>tetrastyl</i> , hvor fire søyler bærer taket v/ <i>compluviums</i> fire hjørner; <i>korintisk</i> , med større impluvium og derfor søylekolonnade; <i>displuviat</i> , m/oppovervendt <i>compluvium</i> , slik at regnvannet ikke ledes mot <i>compluvium</i> ; <i>testudinatum</i> , ingen <i>compluvium</i> eller <i>impluvium</i> . Antatt velkomsthall for <i>clientes</i> .
<i>Cubiculum</i>	Tradisjonelt forstått som rom egnet for soving, spesielt gjenkjennelig når innhugger i veggene bekrefter permanent tilstedeværelse av benk.
<i>Dieta</i>	Mer åpent rom, gjerne fullstendig åpen på en side, ofte husets mest dekorerte. Antatt bruk først og fremst avslapning og rekreasjon.
<i>Domus</i>	Betegnelse for både bybolig og hushold. Husholdet bestod av eieren, <i>paterfamilias</i> , hans familie, <i>familia</i> , og deres slaver, <i>servi</i> (Dixon 1992:1-4; Wallace-Hadrill 1994:39-40). Den fysiske organiseringen av <i>domus</i> var introvert, vanligvis som grupper av mindre rom plassert rundt ett eller flere fysiske og sosiale sentra, <i>atrium</i> og <i>peristylium</i> (Farrar 1998:15; Wallace-Hadrill 1997:238-239).
<i>Exedra</i>	Nisje med benker (SNL).
<i>Fauces</i>	Trang korridor, brukes særlig om rommet mellom inngang og <i>atrium</i> , men også om korridorer som forbinder sentrale rom.
<i>Hortus</i>	Vanligste betegnelse på en hage, men også brukt om ekstraurbane eiendommer. <i>Heredium</i> inkludert. Se kap. 1 og 2 for problematiseringer rundt hagebegrepet.
<i>Oecus</i>	Mer formell mottakelseshall brukt til middagsarrangementer. Vitruvius nevner flere underkategorier iht. arkitektonisk utforming og dekorative elementer.
<i>Palaestra</i>	Fra gresk (<i>palaistra</i>), brukt til brytesport. Offentlig anlegg for mosjon. Ofte omtalt som <i>gymnasium</i> . Pompeiis versjon, vest for amfiteatret, omtales med begge betegnelser. Yndet sted for å spasere og filosofere (Luschin 2008:26-31).
<i>Pergula</i>	Konstruksjon av tre, flettverk og/eller stein som for sin skygge ble bygget over for eksempel gangveier, bassenger eller paviljonglignende områder. Stolper og skjellettform ble utnyttet til klatreplanters fordel (Farrar 1998:36).

<i>Peristylum</i>	Tradisjonelt gresk (<i>peristylon</i>) søyleledd borggård/portrom, intet tak. Måten pompeianerne adapterte det greske idealet og samtidig erstattet den brolagte borggården med et grøntareal, er omtalt som en oppfinnelse av tradisjon (Wallace-Hadrill 1997:240).
<i>Taberna</i>	En av mange betegnelser på et lite studert fenomen – kommersielle arealer tilknyttet romerske hushold. Inkluderer betegnelsene <i>caupona</i> og <i>popina</i> , forskjellene dem i mellom er arkitektonisk definert.
<i>Tablinum</i>	Et av husets mest sentrale rom, både arkitektonisk og sosialt. Antatt kontor og soverom for <i>paterfamilias</i> . Vanligvis plassert i motsatt ende av atrium vis-à-vis hovedinngang. Gjerne med vindu, <i>tablinum fenestratum</i> , mot <i>peristylum</i> .
<i>Triclinium</i>	Tradisjonelt gresk (<i>triklinion</i>) betegnelse på middagsrom, latinsk versjon; <i>cenationes</i> . Oppkalt etter den hesteskoformede liggebenken.
<i>Vestibulum</i>	Bredere korridor/ <i>fauces</i> , vanligvis mellom hovedinngang og <i>atrium</i> .
<i>Villa</i>	Ekstraurban eiendom. Flere underkategorier iht. funksjon. Forstått som <i>domus</i> sin diametrale motsetning, fysisk for sin ekstroverte orientering, sosialt for sin funksjon som sted for tilbaketrekkelse. <i>Domus</i> og <i>villa</i> omtales i romerske skrifter som gjensidig avhengige, de opprettholder en livsstilsbalanse mellom <i>otium</i> og <i>negotium</i> (Farrar 1998:21, 190; Semple 1929:435-442; von Stackelberg 2009:93-100).
<i>Viridarium</i>	Kan oversettes direkte med grøntareal. Se kapittel 1 og 2 for problematiseringer rundt hagebegreper.

Merknad (1): Definisjonene er basert på beskrivelser i skriftlige kilder, og må på ingen måte forstås som bruksdefinisjoner for rommene de navngir i denne masteroppgaven.

Merknad (2): Hvis ikke annet er nevnt, er data hentet fra Brothers (1996) og Barton (1996:183-186).

APPENDIKS 2 – OPPLYSNINGER OM DE TRE *DOMUS*

TABELL 1: CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO (II. 2, 2)

(CASA DI M. LOREIUS TIBURTINUS)

Rom	Betegnelse ^a	Tilleggsopplysninger ^b
1	<i>Vestibulum</i>	Udekorerte vegger, cocciopestogulv. Innbygde benker.
2	<i>Atrium</i>	Udekorerte vegger, cocciopestogulv. <i>Atrium tusculanum</i> med <i>impluvium</i> .
3	<i>Cubiculum</i>	1. stil. Keramikkovn.
4	(<i>Cubiculum</i>)	-
5	Serviceareal	-
6	Latrine	-
7	Kjøkken	-
A	<i>Cubiculum</i>	4. stil.
B	<i>Cubiculum</i>	4. stil.
C	<i>Triclinium</i>	4. stil.
D	<i>Cubiculum</i>	4. stil.
E	<i>Dieta</i>	4. stil, mosaikkgulv.
F	<i>Oecus dianensis</i>	4. stil.
G	<i>Peristylum</i>	4. stil. <i>Ambulatio</i> rundt grøntareal, skilt av søyler og gjerde. Funn av fragmenter etter egyptiserende skulptur (Jashemski 1993:78).
H	<i>Oecus tricliniensis</i>	4. stil, cocciopesto- og mosaikkgulv.
I	Portikoterrasse	4. stil. Pilarer/ <i>pergula</i> , sentralt kanalanlegg omkranset av skulptur og <i>ambulatio</i> med <i>pergula</i> . Fire store veggmalier med mytologiske scener.
K	<i>Biclinium</i>	4. stil. Nisjeformet <i>aedicula</i> med <i>nymphaeum</i> og to marmorsøyler i front.
L	Grøntareal	4. stil (nordvegg). Omkranset av murvegger. Rester etter <i>triclinium</i> i marmor, kanalanlegg videreføres, omkranset av <i>ambulatio</i> med <i>pergula</i> . Rad av 44 <i>amphorae</i> delvis plantet nær østmur. Skulptur.

^aUtgravers betegnelser, mangler utfyllt av Eschebach (Eschebach 1993:88-89; Spinazzola 1953:369-434).

^bData fra utgravningspublikasjon og referanseverker (Baldassarre 1981; PPM: III: 42-108; Eschebach 1993:88-89; Spinazzola 1953:369-434).

TABELL 2: CASA DEL BRACCIALE D'ORO (VI 17 (INS. OCC.), 42)

(CASA DELLE NOZZE DI ALESSANDRO, CASA DI ALESSANDRO E ROSSANE)

Rom	Betegnelse ^a	Tilleggsopplysninger ^b
1	(<i>Fauces</i>)	1./4. stil, mosaikkgulv.
2	-	1./4. stil.
3	(<i>Fauces</i>)	4. stil.
4	<i>Atrium</i>	1./4. stil, mosaikkgulv. <i>Atrium tusculanum</i> med <i>impluvium</i> .
5	<i>Cubiculum</i>	4. stil.
6	<i>Triclinium</i>	4. stil, mosaikkgulv.
7	<i>Cubiculum</i>	4. stil, mosaikkgulv.
8	<i>Ala</i>	3. stil.
9	<i>Triclinium</i>	4. stil.
10	<i>Triclinium</i>	4. stil.
11	<i>Triclinium</i>	4. stil.
12	Terrasse	4. stil.
13	(<i>Andron</i>)	2./4. stil.
14	Trapp	-

15	Serviceareal	-
16	Serviceareal	-
17	Serviceareal	-
17a	Serviceareal	-
18	Serviceareal	-
19	<i>Triclinium</i>	4. stil, mosaikkgulv.
20	<i>Triclinium</i>	2. stil, mosaikkgulv.
21	-	4. stil.
22	Terrasse (Bad)	4. stil.
23	<i>Caldarium</i> (Bad)	4. stil.
24	<i>Tepidarium</i> (Bad)	4. stil.
25	<i>Frigidarium</i> (Bad)	4. stil.
26	Korridor (Bad)	2. stil.
27	<i>Cubiculum</i>	2./4. stil, mosaikkgulv.
28	Kjøkken	4. stil.
29	-	4. stil.
30	Trapp	-
31	<i>Triclinium</i> - <i>Nymphaeum</i>	4. stil, mosaikkgulv. <i>Triclinium</i> i marmor med <i>nymphaeum</i> .
32	<i>Oecus</i>	4. stil.
A	Grøntareal	Basseng med fonteneutløp, <i>pergula</i> . Omkranset av murvegger.

^aCiardiello's betegnelser, mangler utfyllt av Eschebach (Ciardiello 2009; Eschebach 1993:239).

^bData fra Ciardiello og referanseverker (Baldassarre 1981; PPM: VI: 44-145; Ciardiello 2009; Eschebach 1993:239).

TABELL 3: CASA DI POLIBIO (IX 13, 1-3)

(CASA DI C. IULIUS POLYBIUS, CASA DI C. JULIUS PHILIPPUS)

Rom	Betegnelse ^a	Tilleggsopplysninger ^b
01	<i>Fauces</i>	Eselskjelett, antageligvis fra esel som søkte ly under utbruddet (Eschebach 1993:449-450).
03	<i>Fauces</i>	1. stil, cocchiopestogulv.
A	<i>Atrium</i>	1./4. stil, lavapestagulv. Cisterneuttak.
AA	<i>Cubiculum</i>	3./4. stil, cocchiopestogulv.
B	Trapp	-
BB	<i>Cubiculum</i>	Udekorerte vegger, cocchiopestogulv.
C	<i>Atrium</i>	Udekorerte vegger, cocchiopestogulv. Cisterneuttak.
CC	<i>Peristylum</i>	3. stil, lavapestagulv. Cisterneuttak.
D	<i>Ala</i>	1./4. stil, cocchiopestogulv.
E	<i>Vestibulum</i>	4. stil, cocchiopestogulv.
EE	<i>Dieta</i>	3. stil, cocchiopestogulv m/marmor. Velvet tak. Bronseskulpturer.
F	-	Udekorerte vegger, cocchiopestogulv.
FF	Forværelse	3. stil, cocchiopestogulv m/marmor. Velvet tak.
G	Korridor	Udekorerte vegger, cocchiopestogulv.
GG	<i>Exedra</i>	3./4. stil, cocchiopestogulv. Velvet tak.
H	<i>Apotheca</i>	Udekorerte vegger, cocchiopestogulv.
HH	<i>Dieta</i>	3./4. stil, cocchiopestogulv. Velvet tak.
I	<i>Tablinum</i>	3./4. stil, cocchiopestogulv.
II	<i>Cubiculum</i>	3. stil, cocchiopestogulv m/marmor. Velvet tak.
L	-	Udekorerte vegger, cocchiopestogulv.
M	<i>Cubiculum</i>	2. stil, cocchiopestogulv.
N	Serviceareal	3./4. stil, cocchiopestogulv. Cisterneuttak.
Nk	Kjøkken	Udekorerte vegger, cocchiopestogulv.
O	<i>Atrium</i>	1. stil, cocchiopestogulv. Cisterneuttak.

P	-	Udekorerte vegger, lavapestagulv.
Q	<i>Apotheca</i>	Udekorerte vegger, cocchiopestogulv.
R	Korridor	3. stil, cocchiopestogulv.
S	<i>Cubiculum</i>	4. stil, cocchiopestogulv.
SS	Korridor m/trapp	-
T	<i>Depositum</i>	-
TT	<i>Tablinum</i>	4. stil
U	<i>Cubiculum</i>	4. stil, cocchiopestogulv.
UU	<i>Cubiculum</i>	4. stil, cocchiopestogulv.
VV	<i>Apotheca</i>	-
Y	-	3. stil, cocchiopestogulv.
Z	<i>Triclinium</i>	4. stil, cocchiopestogulv.

^aUtgravers betegnelser, mangler utfylt av Eschebach (De Franciscis 1988; Eschebach 1993:449-450).

^bData fra utgravningspublikasjon og referanseverker (Baldassarre 1981; PPM: X: 183-356; De Franciscis 1988; Eschebach 1993:449-450).

APPENDIKS 3 – HORTIKULTURELLE BESTANDDELER

3.1. FLORA

TABELL 4: CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

Navn	Forekomst	Beskrivelse
Kjemperør (<i>Arundo donax</i> L.) (<i>Harundo donax</i> / <i>Cypria</i>)	<i>Cubiculum</i> (d): Veggmaleri	Individuelt plantede inngår i imitert utsikt på nordvegg (PPM: III: 60-62; Jashemski et al. 2002:91).
Orientplatan (<i>Platanus orientalis</i> L.) (<i>Platanus</i>)	Grøntareal (L): Rotavstøpning, stor	20 stk. To forbundet med <i>triclinium</i> , resten fulgte øst- og vestmurene (Ciarallo 2001:46).
Ukjent	<i>Atrium</i> (2): Plantebed rundt <i>impluvium</i>	Forstått som beplantet, evt. organisk materiale ikke registrert (Jashemski 1993:10, 78).
Ukjent	<i>Cubicula</i> (a), (b), <i>triclinium</i> (c): Veggmaleri	Individuelt plantede, fritt voksende trær inngår i imitert utsikt (PPM: III: 44-45, 57, 60-65).
Ukjent	<i>Cubicula</i> (a), (b), (d), <i>triclinium</i> (c), portikoterrasse (i): Veggmaleri	Uidentifiserte plantevekster følger sokkelen gjennomgående (PPM: III: 51-52, 54, 57, 59, 62, 70-71, 81, 102).
Ukjent	Grøntareal (L): Rotavstøpning, mellomstor	121 stk. Plassert på rekker i østre og vestre halvdel, tolket som frukttrær, type ikke spesifisert (Ciarallo 2001:46; Jashemski 1993:82-83; Spinazzola 1953:408-413).
Ukjent	Grøntareal (L): Plantebed	Flere har tolket området mellom kanalen og den omkransende gangveien som å ha rommet plantebed (Landgren 2004:141; von Stackelberg 2009:106).
Ukjent	<i>Peristylum</i> (g): Plantebed	Grøntareal dokumentert, ikke beskrevet. Mulige jordkonturer inntegnet på Spinazzolas plantegning er tolket av Jashemski (Jashemski 1993:78).
Vin, vinranke (<i>Vitis vinifera</i> L.) (<i>Vitis</i>)	Portikoterrasse (i), grøntareal (L): Rotavstøpning, mellomstor	92 stk. Plassert i umiddelbar nærhet av pilerer og <i>pergula</i> (Ciarallo 2001:46; Jashemski 1993:82-83; Spinazzola 1953:408-413).

TABELL 5: CASA DEL BRACCIALE D'ORO

Navn	Plassering	Beskrivelse
Bregne (<i>Phyllitis scolopendrum</i> L. Newman) (<i>Phyllitis</i>)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Vokser innenfor gjerdet, gjennomgående som sokkelbeplantning. Et av få identifiserte sokkeltilfeller (PPM: VI: 118-127; Jashemski 1993:351; Jashemski et al. 2002:142, fig. 125).
Buksbomhekk (<i>Buxus sempervirens</i> L.) (<i>Buxus</i>)	Grøntareal (A): Rotavstøpning, liten	64 stk, plassert innenfor jordkonturene av to symmetriske plantebed sentralt. Av Jashemski tolket som hekkvekster, grunnet plassering og størrelse (Jashemski 1993:166-167).
Daddelpalme (<i>Phoenix dactylifera</i> L.) (<i>Palma</i>)	<i>Triclinium</i> (31), <i>oecus</i> (32): Veggmaleri	Vokser jevnt sentralt i hagemaleriene. To på hver av nord- og sørvegg, en på østvegg (32) (PPM: VI: 118-127; Dell'Orto og Varone 1990:235; Jashemski et al. 2002:140; Vedel 1977:106).

Gullkrave (<i>Chrysanthemum segetum</i> L.) (<i>Chrysanthemum</i>)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Vokser jevnt i blomstrende klynger i forgrunnen i hagemaleriene, samtlige vegger (PPM: VI: 118-127; Jashemski et al. 2002:100).
Iris (<i>Iris</i> sp.) (<i>Iris</i>)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Vokser innenfor gjerdet, gjennomgående som sokkelbeplantning. Et av få identifiserte sokkeltilfeller (PPM: VI: 118-127; Jashemski 1993:351).
Jordbærtre (<i>Arbutus unedo</i> L.) (<i>Arbutus/Unedo</i>)	<i>Triclinium</i> (31) og <i>oecus</i> (32): Veggmaleri	I blomst med frukter, flere sentrale plasseringer i hagemaleriene: minst ett, på sørvegg (31); to på nordvegg, en på østvegg, flere busker på sørvegg (32) (PPM: VI: 118-127; Dell'Orto og Varone 1990:235; Jashemski 1993:fig. 16, fig. 406, 351; Jashemski et al. 2002:fig. 73, 90).
Laurbær (<i>Laurus nobilis</i> L.) (<i>Laurus</i>)	<i>Triclinium</i> (31) og <i>oecus</i> (32): Veggmaleri	Vokser jevnt i sentrale områder i hagemaleriene (PPM: VI: 118-127; Dell'Orto og Varone 1990:235; Jashemski et al. 2002:120).
Laurbærkrossved (<i>Viburnum tinus</i> L.) (<i>Tinus</i>)	<i>Triclinium</i> (31) og <i>oecus</i> (32): Veggmaleri	I blomst i hagemaleriene, sørvegg (31), nord- og sørvegg (32) (PPM: VI: 118-137; Dell'Orto og Varone 1990:235; Jashemski 1993:348-358; Jashemski et al. 2002:167).
Madonnalilje (<i>Lilium candidum</i> L.) (<i>Lilium candidum</i>)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Vokser jevnt i forgrunnen i hagemaleriene, omgitt av planter av lignende størrelse, østvegg (PPM: VI: 118-127; Jashemski et al. 2002:fig. 104, 121).
Oleander (<i>Nerium oleander</i> L.) (<i>Rhododendron</i>)	<i>Triclinium</i> (31), <i>oecus</i> (32): Veggmaleri	I blomst, vokser jevnt sentralt i hagemaleriene: sørvegg (31), nord-, øst- og sørvegg (32) (PPM: VI: 118-138; Dell'Orto og Varone 1990:235; Jashemski 1993:348-358; Jashemski et al. 2002:fig. 116, 132).
Opiumsvalmue (<i>Papaver somniferum</i> L.) (<i>Papaver</i>)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	I blomst, unik for Pompeii, vokser jevnt i forgrunnen i hagemaleriene, nord-, øst- og sørvegg (PPM: VI: 118-127; Dell'Orto og Varone 1990:235; Jashemski et al. 2002:139).
Orientplatan (<i>Platanus orientalis</i> L.) (<i>Platanus</i>)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Vokser sentralt i hagemaleriene, bak fontenene på nord- og sørveggen (PPM: VI: 118-127; Dell'Orto og Varone 1990:235; Jashemski et al. 2002:fig. 129, 145).
Prestekrave (<i>Anthemis arvensis/chia</i> L.) (<i>Anthemis</i>)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Vokser jevnt i forgrunnen i hagemaleriene, omgitt av planter av lignende størrelse, nord-, øst- og sørvegg (PPM: VI: 118-127; Jashemski et al. 2002:89).
Rose (<i>Rosaceae</i> sp.) (<i>Rosa</i>)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	I blomst sentralt i hagemaleriene, østvegg (PPM: VI: 118-127; Jashemski 1993:348-358; Jashemski et al. 2002:fig. 147, 158).
Tungress (<i>Polygonatum</i> sp., tidl. <i>Liliaceae</i> sp.) (<i>Ukjent</i>)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Vokser i forgrunnen i hagemaleriene, omgitt av planter av lignende størrelse, sørvegg (PPM: VI: 118-127; Jashemski et al. 2002:146).
Ukjent	Grøntareal (A): Rotavstøpning, stor	Tilfelle av merkverdig størrelse gjort i ett fire markerte plantebed innenfor de to symmetriske bedene (Jashemski 1993:166-167).
Ukjent	<i>Triclinium</i> (19)	Individuelt plantede, fritt voksende trær inngår i falsk utsikt (PPM: VI: 63-66).
Ukjent	<i>Triclinium</i> (6), <i>cubiculum</i> (7): Veggmaleri	Uidentifiserte plantevekster følger sokkelen gjennomgående (PPM: VI: 51-55).
Vin, vinranke	Grøntareal (A):	28 tilfeller langs vestmur, 16 tilfeller langs nordmur, 9

(Vitis vinifera L.) (Vitis)	Rotavstøpning, mellomstor	tilfeller i direkte tilknytning til <i>pergula</i> (Jashemski 1993:166-167).
Vindel (Calystegia sepium L.) (Convolvulus)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Vokser i forgrunnen i hagemaleriene, omgitt av planter av lignende størrelse, østvegg (PPM: VI: 118-127; Jashemski et al. 2002:96).

TABELL 6: CASA DI POLIBIO

Navn	Plassering	Beskrivelse
Buksbomhekk (Buxus sempervirens L.) (Buxus)	<i>Peristylum</i> (CC): Rotavstøpning, liten	Østre og sørlige ende: 30-40 tilfeller. Av Jashemski tolket som hekkvekster, grunnet plassering og størrelse (Jashemski 1993:249).
Eple/Kirsebær/Pære? (Malus sp./ Prunus cerasus L./ Pyrus communis L.) (Malus/Cerasus/Pirus)	<i>Peristylum</i> (CC): Rotavstøpning, mellomstor	Nordøstre hjørne; tre tilfeller av større rotavstøpninger antatt å tilhøre frukttrær. Typer anslått av Jashemski (Jashemski 1993:249).
Fiken? (Ficus carica L.) (Ficus)	<i>Peristylum</i> (CC): Rotavstøpning, stor	Nordvestre hjørne. Omgitt av fire karboniserte fiken, forstått som forbundet med roten (Dimbleby 2002:185-187; Hatcher 2002:219, 221; Jashemski 1981a: fig. 7; 1993:249; Jashemski et al. 2002:109).
Iris (Iris sp.) (Iris)	<i>Dieta</i> (HH): Veggmaleri	Følger sokkelen gjennomgående (PPM: X: 282-293).
Laurbærkrossved (Viburnum tinus L.) (Tinus)	<i>Cubiculum</i> (II): Veggmaleri	Flere tilfeller fremstilt i såkalte hagemalerier på øst- og vestvegg (PPM: X: 306, 310-312; Jashemski et al. 2002:167-168).
Mandel? (Prunus dulcis (mill) D. A. Webb) (Amygdala)	<i>Peristylum</i> (CC): Rotavstøpning, stor	Sørøstre hjørne. Karboniserte nøtter funnet nær rotavstøpning (Jashemski et al. 2002:149-151).
Oliven? (Olea europea L.) (Olea)	<i>Peristylum</i> (CC): Rotavstøpning, stor	Sørvestlige halvdel, to tilfeller. Uvanlig stor tetthet av pollen i den nærmeste jordmassen, opptil 63,7 prosent tetthet. Estimert alder: 35 år (Dimbleby 2002:185-188; Jashemski 1979:27-28; 1993:249).
Pinje? (Pinus pinea L.) (Pinus)	<i>Peristylum</i> (CC): Rotavstøpning, stor	Nordøstre hjørne. Karboniserte kjerner og kongle funnet nær rotavstøpning, uvanlig stor tetthet av pollen, 28,3 prosent tetthet (Dimbleby 2002:185-188; Jashemski et al. 2002:143-144).
Poppel (Populus sp.) (Populus)	<i>Cubiculum</i> (II): Veggmaleri	Flere tilfeller fremstilt i såkalte hagemalerier på øst- og vestvegg (PPM: X: 306, 310-312; Jashemski 1993:368; Vedel 1977:47).
Sitron (Citrus limon Burm. fil.) (Citrus/citrea)	<i>Peristylum</i> (CC): Rotavstøpning, mellomstor	8 tilfeller langs vestlige ende: Minst tre plantet i <i>ollae perforatae</i> , typisk planteteknikk for arten iflg. skriftlige kilder (perforerte pottes egnet for å sikre riktig vanning av plantede planter) (Jashemski 1981a: fig. 5; 1993:249; Macaulay-Lewis 2006c). Indikasjoner i veggen viser at de kan ha blitt utnyttet til å skape en tredimensjonal effekt av samme typen som hagemalerier (Macaulay-Lewis 2006c:211-213).
Sypress (Cupressus sempervirens L.) (Cupressus)	<i>Cubiculum</i> (II): Veggmaleri	Flere tilfeller fremstilt i såkalte hagemalerier på øst- og vestvegg (PPM: X: 306, 310-312; Jashemski 1993:368; Landgren 2004:14-15).
Ukjent	<i>Cubicula</i> (AA),	Uidentifiserte plantevekster følger sokkelen

(S), (U), (UU), gjennomgående (PPM: X: 238, 315-316, 320, 339,
serviceareal (N), 348-352).
 triclinium (Z):
 Veggmaleri

Merknader til appendiks 3.1.

Merknad (1): Norsk betegnelse (Pohenin og Huxley 1978).

Merknad (2): Fagbetegnelse i klammer, første linje, ikke brukt i oppgavetekst (Jashemski et al. 2002; Landgren 2004; Pohenin og Huxley 1978).

Merknad (3): Romersk betegnelse i klammer, andre linje, brukt i appendiks 4 – romersk flora (Jashemski et al. 2002; Landgren 2004).

3.2. LANDSKAPSIMITASJON OG HARDE LANDSKAPSELEMENTER

TABELL 7: CASA DI C. OCTAVIUS QUARTIO

Situasjon	Plassering	Beskrivelse
Imitert utsikt	<i>Cubicula</i> (a), (d), <i>triclinium</i> (c): Veggmaleri	Motiver som imiterer utsikt mot et landskap bestående av uidentifiserte trær (PPM: III: 45, 57-65).
<i>Impluvium</i> innrammet av plantebed	<i>Atrium</i> (2): Arkitektur	<i>Atrium</i> (2) sitt <i>impluvium</i> var innrammet av vegetasjon, en utforming som forekom i flere <i>atrium</i> (Farrar 1998:43, 69-70; Jashemski 1975:45).
Kananlegg omtalt som <i>euripus</i>	<i>Biclinium</i> (k), Portikoterrasse (i), grøntareal (L): arkitektur	Forbinder (i) med (L). Komplekst sammensatt, strekker seg over to nivåer. Blåmalte innervegger. Begge utløp er definert som <i>nymphaeum</i> ; en befinner seg i bakveggen til (k), den andre i overgangen mellom (i) og (L). Flere vannmanipulerende installasjoner i (L); fontener og fordypet basseng (Farrar 1998:73-74; Jashemski 1979:45-47; 1993:78-82; Schürmann 2002:49; Spinazzola 1953:402-404, 408-412).
Landskapsmotiv	<i>Cubiculum</i> (d): Veggmaleri	Små, sakrale landskapsmotiver (PPM: III: 59-65).
Landskapsmotiv	Grøntareal (L): Veggmaleri	Stort mytologisk jaktmotiv omtalt som <i>parádeisos</i> , nordvegg (PPM: III: 106; Jashemski 1979:72).

TABELL 8: CASA DEL BRACCIALE D'ORO

Situasjon	Plassering	Beskrivelse
Imitert utsikt	<i>Cubiculum</i> (7), <i>triclinium</i> (19): Veggmaleri	Motiver som imiterer utsikt mot et landskap bestående av uidentifiserte trær (PPM: VI: 50-56, 60-66).
Kananlegg	<i>Triclinium</i> (31), grøntareal (A): Arkitektur, veggmaleri	Kananlegg med utløp fra grotteformet <i>aedicula nymphaeae</i> (31), i en kortere kanal rant vann ned et trappetrinnformet utløp under <i>triclinium</i> ut i semisirkulært basseng med 29 fonteneutløp (A). Kananlegg og bassengs innervegger blåmalte. Basseng akkompagnert av to søyler forstøtt som endemarkører for konstruert <i>pergula</i> som opprinner i imiterende tak- og veggmalerier (31) (PPM: VI: 129-137; Ciardiello 2009:436-438; Farrar 1998:43, 72-75; Jashemski 1979:41; 1993:166-167; Richardson 1988; Ricotti 1987; Wallace-Hadrill 1998:10).
Landskapsmotiv	<i>Triclinium</i> (31), <i>oecus</i> (32): Veggmaleri	Såkalte hagemalerier fyller samtlige av begge roms vegger. Avbrytes av arkitektoniske motiver i hvelv (32). Fontener og gjerder skiller mellom antatt temmet og antatt vilt landskap. Skulpturelle innslag (PPM: VI: 118-137; Eschebach 1993:239; Farrar 1998:32-34, 57-58, 87; Jashemski

		1993:166-167, 348-358).
Landskapsmotiv	<i>Triclinium</i> (11), <i>tepidarium</i> (24): Veggmaleri	Sakroidylliske landskap, sannsynligvis jordbrukslandskap (PPM: VI: 60, 100).

TABELL 9: CASA DI POLIBIO

Situasjon	Plassering	Beskrivelse
Imitert utsikt	<i>Exedra</i> (GG): Veggmaleri	Motiver som imiterer utsikt mot et landskap bestående av uidentifiserte trær (egen observasjon v/befaring).
Landskapsmotiv	<i>Cubiculum</i> (II), ukjent rom vest for <i>atrium</i> (O): Veggmaleri	Såkalte hagemalerier (PPM: X: 306, 310-312; Jashemski 1993:368-369)
Landskapsmotiv	<i>Peristylum</i> (CC): Veggmaleri	Små vignetter gjennomgående langs øvre vegg i <i>ambulatio</i> (PPM: X: 207-235).
Landskapsmotiv	<i>Dieta</i> (EE): Veggmaleri	Større, sakroidylliske motiver med mytologiske scener (PPM: X: 256-261)

3.3. FAUNA

TABELL 10: CASA DI D. OCTAVIUS QUARTO

Navn	Forekomst	Beskrivelse
Gasell (<i>Gazella dorcas</i> L.) (<i>Dammae?</i>)	Portikoterrasse (i): Skulptur, veggmaleri. <i>Dieta</i> (e): Veggmaleri.	Skulptur av løve som dreper gasell, plassert langs kanalanlegget (i). Flyktende i jaktscene langs nordvegg (i). Løve jager gasell i veggmaleri (e) (PPM: III: 68-69; Jashemski 1993:328; Spinazzola 1953:391).
Hare (<i>Leprus europaeus pallas</i> 1778) (<i>Lepus</i>)	Portikoterrasse (i): Skulptur, Veggmaleri. <i>Cubiculum</i> (a): Veggmaleri	Skulptur av hund som biter fanget hare, plassert langs kanalanlegget (i). Flyktende i jaktscene langs nordvegg (i). En amorin jager en hare i veggmaleri (a) (PPM: III: 48; Jashemski 1993:328; Spinazzola 1953:401).
Hjort (<i>Cervus elaphus</i> L.) (<i>Cervus</i>)	Portikoterrasse (i): Veggmaleri	Flyktende i jaktscene langs nordvegg (Jashemski 1993:328; Spinazzola 1953:391).
Hund (<i>Canis familiaris</i>) (<i>Canem</i>)	Portikoterrasse (i): Skulptur	Skulptur av hund som biter fanget hare, plassert langs kanalanlegget (Spinazzola 1953:401).
Leopard (<i>Panthera pardus</i> L.) (<i>Pantherae/</i> <i>Pardus/ Varia</i>)	Portikoterrasse (i), grøntareal (L): Veggmaleri	Jagende i jaktscene langs nordvegg (i). Liggende i mytologisk motiv i <i>paradeisoi</i> langs nordvegg (L) (Jashemski 1993:328; Spinazzola 1953:391).
Løve (<i>Panthera leo</i> L.) (<i>Leo</i>)	Portikoterrasse (i): skulptur, veggmaleri. <i>Dieta</i> (e): Veggmaleri	Skulptur av løve som dreper gasell, plassert langs kanalanlegget (i). Jagende i jaktscene langs nordvegg (i). Løve jager gasell i veggmaleri (e) (PPM: III: 68-69; Jashemski 1993:328; Spinazzola 1953:391).
Okse (<i>Bos taurus</i> L.) (<i>Bos</i>)	Portikoterrasse (i): Veggmaleri	Flyktende i jaktscene langs nordvegg (Jashemski 1993:328; Spinazzola 1953:391).
Slange (<i>Serpentes</i>) (<i>Serpentes</i>)	Portikoterrasse (i): Skulptur	Skulptur av guttebarn, muligens Herkules, med to slanger i hendene (Spinazzola 1953:401).

Tiger (<i>Panthera tigris</i> L.) (Tigris)	Portikoterrasse (i): Veggmaleri	Jagende i jaktscene langs nordvegg (i) (Jashemski 1993:328; Spinazzola 1953:391).
Ukjent	<i>Cubiculum</i> (b), <i>peristylum</i> (g): Veggmaleri	En rekke uidentifiserte fugler sitter blant plantene i sokkelen (b). En uidentifisert fugl figurerer i en liten landskapsscene i østvegg (g) (PPM: III: 51, 81).
Villsvin (<i>Sus scrofa</i> L.) (<i>Feris subus</i>)	<i>cubiculum</i> (b), portikoterrasse (i): Veggmaleri	Flyktende i jaktscene langs nordvegg (i). Blir jaget av amoriner (b) (PPM: III: 56; Spinazzola 1953:391).s

TABELL 11: CASA DEL BRACCIALE D'ORO

Navn	Forekomst	Beskrivelse
Dådyr (<i>Cervus dama</i> L.) (Dammae/ <i>Cervus palmatus</i>)	<i>Triclinium</i> (6): Veggmaleri	Sammen med amorin (PPM: VI: 53)
Gresk høne (<i>Alectoris graeca</i>) (Ukjent)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Østvegg: Gående i forgrunnen i hagemaleri (PPM: VI: 118-127).
Gråspurv (italiensk) (<i>Passer domesticus italiae</i>) (Passer?)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Nordvegg: To hanner; én sittende i og én flygende over orientplatan i hagemaleri (PPM: VI: 118-127; Jashemski 1993:348-358; Watson 2002:388).
Klippedue (<i>Columba livia</i>) (Columbi)	<i>Triclinium</i> (31): Veggmaleri	Sørvegg: To tilfeller; én i flukt med vingene utspent og en sittende på gjerdet i hagemaleri (Watson 2002:372-374).
Kuhegre (<i>Bubulcus ibis</i>) (Ukjent)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Sørvegg: Sittende i orientplatan bak fontene i hagemaleri (PPM: VI: 118-127; Jashemski 1993:355-356; Watson 2002:369).
Latterdue? (<i>Streptopelia risoria</i>) (Ukjent)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Nordvegg: To mulige; én letter fra laurbærkrossved, én sitter i orientplatan i hagemaleri (Watson 2002:394).
Låvesvale (<i>Hirundo rustica</i>) (Ukjent)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Nordvegg: Sittende på en busk høyt til venstre i hagemaleri (PPM: VI: 118-127; Jashemski 1993:348-358; Watson 2002:382).
Middelhavssteinskvett (<i>Oenanthe hispanica</i>) (Ukjent)	<i>Triclinium</i> (31): Veggmaleri	Nordvegg: Sittende i midtre busk i hagemaleri (Watson 2002:385).
Måltrost (<i>Turdus philomenos</i>) (<i>Turdus</i>)	<i>Triclinium</i> (31): Veggmaleri	Sørvegg: To stk; én rett over et jordbærtre, én sitter sammen med en middelhavssteinskvett på toppen av en busk i midten av hagemaleri (Jashemski 1979:86; Watson 2002:398-399).
Nøtteskrike (<i>Garrulus glandarius</i>) (Ukjent)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Østvegg: Sittende i vegetasjon i hagemaleri (PPM: VI: 118-127; Watson 2002:381-382).
Okse (<i>Bos taurus</i> L.) (Bos)	<i>Triclinium</i> (19): Veggmaleri	Blir trukket av amorin (PPM: VI: 68; King 2002:408-410).
Pirol (<i>Oriolus oriolus</i>)	<i>Triclinium</i> (31): Veggmaleri	Sørvegg: En hann blant vegetasjonen i hagemaleri (Watson 2002:386-387).

(Ukjent)		
Ringdue (Columba palumbus) (Palumbi)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Nordvegg: To stk; én sittende i orientplatan sentralt og én på en busk på høyre side (PPM: VI: 118-127; Watson 2002:374-375).
Skjære (Pica pica) (pica)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Nordvegg: Sittende i toppen av orientplatan bak fontenen i hagemaleri (PPM: VI: 118-127; Jashemski 1993:348-358; Watson 2002:390-391).
Skogdue (Columba oenas) (Columbi)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Vestvegg: Tre stk i lunetten. Østvegg: 4 stk i lunetten. Plukker på høstede epler eller pærer (PPM: VI: 118-127; Jashemski 1993:348-358; Watson 2002:372-374).
(Sang-)spurv (Acrocephalus sp.) (Ukjent)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Sørvegg: Sitter på en hul stake som støtter opp en rosebusk i hagemaleri (PPM: VI: 118-127; Watson 2002:359, 362).
Stær (Acridotheres tristis/ Sturnus sp.) (Ukjent)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Østvegg: Høyt til venstre i hagemaleri, i ferd med å sette seg på toppen av et jordbætre (Jashemski 1993:348-358; Nicolai et al. 1990:240; Watson 2002:359).
Sultanhøne (Porphyrio porphyrio) (Ukjent)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Østvegg: Gående på bakken i forgrunn av hagemaleri (Jashemski 1993:348-358; Watson 2002:391-392).
Svartkråke (Corvus corone corone) (Ukjent)	<i>Oecus</i> (32): Veggmaleri	Sørvegg: Sittende i en orientplatan bak fontenen i hagemaleri (PPM: VI: 118-127; Jashemski 1993:348-358; Watson 2002:375-376).
Svarttrost (Turdus merula) (Ukjent)	<i>Triclinium</i> (31), <i>oecus</i> (32): Veggmaleri	Sørvegg: Sittende på toppen av en busk til venstre i hagemaleri (31). Sørvegg; sittende i orientplatan i hagemaleri (dårlig bevart) (32) (PPM: VI: 118-138; Jashemski 1993:348-358; Watson 2002:397-398).
Ukjent (fugl)	<i>Triclinium</i> (6): Veggmaleri	Uidentifisert fugl flyr blant plantene i sokkelen (PPM: VI: 52).

TABELL 12: CASA DI POLIBIO

Navn	Plassering	Beskrivelse
Dvergfalk/gjøk/hønsehauk (Falco columbarius/ Cuculus canorus/ Accipiter nisus) (Ukjent)	<i>Cubiculum</i> (II): Veggmaleri	Vestvegg: Rovfugl flyr høyt oppe i hagemaleri (Watson 2002:359, 377).
Firfirsle (Lacertidia Lacertidis) (Ukjent)	<i>Peristylum</i> (CC): Veggmaleri	Sørvegg: Blir ertet av gråspurv og uidentifisert fugl i vignett med landskapsmotiv (PPM: X: 208-209, 211).
Gasell (Gazella dorcas L.) (Dammae?)	<i>Peristylum</i> (CC): Veggmaleri	To gaseller gresser i vignett med landskapsmotiv (PPM: X: 215, 218).
Geit (Capra hircus L.) (Capra)	<i>Dieta</i> (EE): Veggmaleri	Østvegg: Liten scene med geit som blir ridd av amorin (PPM: X: 254-255).
Gråspurv (italiensk) (Passer domesticus)	<i>Peristylum</i> (CC): Veggmaleri	Sørvegg: Erter firfirsle i vignett med landskapsmotiv (PPM: X: 208-209, 211).

italiae) (Passer?)		
Hest (Equus caballus L.) (Equus)	<i>Cubiculum</i> (M)	Sørvegg; Landskapsmotiv med to steilende hester (PPM: X: 204).
Kylling (Gallus gallus) (Ukjent)	Ukjent rom vest for <i>atrium</i> (O): Veggmaleri	Vestvegg; To stk på kanten av en fontene (Jashemski 1993:368-369).
Låvesvale (Hirundo rustica) (Ukjent)	<i>Cubiculum</i> (II): Veggmaleri	Østvegg; Flyr øverst i bildet i hagemaleri (PPM: X: 310-312; Jashemski 1993:368-369; Watson 2002:382).
Nøtteskrike (Garrulus glandarius) (Ukjent)	<i>Cubiculum</i> (II): Veggmaleri	Vestvegg; Sittende i en sentral busk i hagemaleri (Watson 2002:381-382).
Skilpadde (Testudinata) (Ukjent)	<i>Peristylum</i> (CC): Levninger	Skilpaddeskall funnet i grøntarealet, tolket av Jashemski som familiens kjæledyr (Bodson 2002:332-334; Jashemski 1979:103-104).
Slange (Serpentes) (Serpentes)	<i>Serviceareal</i> (N): Veggmaleri	Slange avbildet i lararium (PPM: X: 338-339).
Sultanhøne (Porphyrio porphyrio) (Ukjent)	<i>Peristylum</i> (CC): Veggmaleri	Nordvegg; Med pærer i vignett med landskapsmotiv (PPM: X: 211-212; Watson 2002:391-392).
Ukjent (fugl)	<i>Peristylum</i> (CC), <i>dieta</i> (EE): Veggmaleri	En rekke uidentifiserte fugler inngår i forskjellige landskapsscener (PPM: X: 208-225).
Ukjent (fugl)	<i>Cubiculum</i> (II): Veggmaleri	Ytterligere sju uidentifiserte fugler beveger seg i hagemalerier og i tak (PPM: X: 306, 310-312; Jashemski 1993:368-369).
Ukjent (fugl)	<i>Dieta</i> (HH): Veggmaleri	Uidentifiserte fugler flyr langs sokkelplantene (PPM: X: 282-293)

Merknader til appendiks 3.3.

Merknad (1): Norsk betegnelse (Brink 1972; Nicolai et al. 1990).

Merknad (2): Fagbetegnelse i klammer, første linje, ikke brukt i oppgavetekst (Bodson 2002; Brink 1972; King 2002; Nicolai et al. 1990; Watson 2002).

Merknad (3): Romersk betegnelse i klammer, andre linje (Bodson 2002; King 2002; Watson 2002).

Merknad (4): Samtlige romerske beskrivelser av forståelse av fauna som er oppgitt i disse tabellene og videre derfra oppgaveteksten er, om ikke annen referanse er oppgitt, hentet fra oversikter over romerske beskrivelser i (Bodson 2002; King 2002; Watson 2002).

3.4. GUDER OG ØVRIGE VESEN FORBUNDET MED ROMERSK NATUR

TABELL 13: CASA DI D. OCTAVIUS QUARTIO

Navn	Plassering	Beskrivelse
Bacchus	Portikoterrasse (i): skulptur. <i>Oecus</i> (f), <i>cubiculum</i> (d): veggmaleri.	Guden for vitikultur og beruselse, fulgt av en rekke skogvesener som menader og satyrer, refereres til gjennom skulptur langs kanalanlegget, i portretter i veggmaleri i (b) og (f) (PPM: III: 73, 78-79; Farrar 1998:117-120; Spinazzola 1953:399).
Diana	Portikoterrasse (i): Skulptur, veggmaleri	Gudinnen for blant annet villmarken, jakt og villdyr er fremstilt i en scene fra myten om jegeren Aktaion i et veggmaleri, og som skulptur i et lite tempel (PPM: VI: 100-104; Farrar 1998:114-115;

		OCD:463; Spinazzola 1953:392, 406-409).
Flora?	<i>Oecus</i> (f): Veggmaleri	Portrett av kvinneskikkelse, tolket som Flora eller personifiseringen av sommeren. Uansett referanse til naturreligiøsitet (PPM: III: 72).
Hercules?	Portikoterrasse (i): Skulptur	Halvgud, vanligvis ikke forbundet med natur/hortikultur. Skulptur av guttebarn, muligens Herkules, med to slanger i hendene bar allikevel konnotasjoner til en av de mange oppgavene hvor han måtte overvinne villdyr for å bevise sin guddommelighet (Farrar 1998:116-117; Spinazzola 1953:401).

TABELL 14: CASA DEL BRACCIALE D'ORO

Navn	Plassering	Beskrivelse
Bacchus	<i>Triclinia</i> (20), (31), <i>oecus</i> (32): Veggmaleri	Guden for vitikultur og beruselse, fulgt av en rekke skogvesener som menader og satyrer i begge kontekster. Bacchus og Silenus dominerer. Fragmenter av veggmaleri funnet på bakken utenfor (31), hvor menader og satyrer dukker frem blant tett og fruktbar vegetasjon som kun er dokumentert med noen få beskrivelser og bilder i PPM. Flere statuer og byster (32) (PPM: VI: 80-85, 120-122, 138-145; Farrar 1998:117-120).

TABELL 15: CASA DI POLIBIO

Navn	Plassering	Beskrivelse
Bacchus	<i>Peristylum</i> (CC): Veggmaleri	Guden for vitikultur og beruselse, fulgt av en rekke skogvesener som menader og satyrer i vignetter med landskapsmotiver. Fremstilt som teatermasker i stilleben (PPM: X: 227-228, 235; Farrar 1998:117-120).

APPENDIKS 4 – ROMERSK FLORA

Navn	Vill/dyrket	Bruk og betydning
Bregne (Phyllitis)	X/-	Lite omtalt, kun beskrivelse av planten (Jashemski et al. 2002:142-143).
Buksbomhekk (Buxus)	-/X	Dekorativ, også tilklippede figurer. Sannsynligvis importert fra øst. Vanlig ressurstre. Først kjent i hortikultur gjennom Plinius d.e. (Farrar 1998: Table II; Landgren 2004:39-42).
Daddelpalme (Palma)	-/X	Dekorativ, kulinarisk, medisinsk. Ingen klassifisering av typer palmer. Allsidig plante. Symbol på seier og udødelighet (Dell'Orto og Varone 1990:235; Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:140-142).
Eple (Malus)	X/X	Kulinarisk (også vinproduksjon), medisinsk. Omtales oftest for sine mange typer og for kultiveringsteknikk (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:125). Plinius d.e. omtaler villepler (Plin. <i>HN</i> . 15.52).
Fiken (Ficus)	-/X	Kulinarisk, medisinsk. Vanlig og høyt verdsatt nyttevekst. Omtales i forbindelse med kultivasjon og manipulasjon. Importert fra øst. Overgangsmarkør: den første modne fiken symboliserte høstens begynnelse (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:109-111; Landgren 2004:28-29).
Gullkrave (Chrysantemum)	X/-	Muligens brukt til girlandere. Lite omtalt, ingen skildring av betydning (Farrar 1998:Table II; Jashemski et al. 2002:100).
Iris (Iris)	-/X	Kulinarisk, medisinsk, parfymeproduksjon (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:116).
Jordbærtre (Arbutus/Unedo)	X/-	Dekorativ, kulinarisk. Eviggrønn, vintermodning, bruker ett år på å modne. Delvis kjent fra myter, symbol på romersk gullalder og evigheten (Dell'Orto og Varone 1990:235; Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:90-91; Landgren 2004:23-24).
Kirsebær (Cerasus)	-/X	Kulinarisk, medisinsk. Importert fra øst. Omtalt i manipulerings teknikker (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:147-148; Landgren 2004:26-27).
Kjemperør (Harundo donax/ Cypria)	X/X?	Medisinsk. Nyttvekst. Forbundet med elveguden Sarnus (Jashemski et al. 2002:91-92).
Laurbær (Laurus)	X/X	Dekorativ, kulinarisk (også vinproduksjon), medisinsk. Eviggrønn. Ofte omtalt religiøst, Apollons tre. Ofte plantet i offentlige kontekster. Symboliserer seier, visdom, dikteren, tradisjon, heltemot, luksus (Dell'Orto og Varone 1990:235; Farrar 1998:Table II; Jashemski et al. 2002:119-120; Landgren 2004:15-18).
Laurbærkrossved (Tinus)	X/X?	Eviggrønn, vinterblomstrende. Sjeldent omtalt, oftest som villplante. Forbundet med triumf og krigslykke (Dell'Orto og Varone 1990:235; Jashemski et al. 2002:167-168; Landgren 2004:49-50).
Madonnalilje (Lilium candidum)	-/X	Dekorativ, kulinarisk, medisinsk, parfymeproduksjon. Svært kjent. Manipulering av blomstring og farge (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:121-122; Landgren 2004:45; Minter 2005:248).
Mandel (Amygdala)	-/X	Dekorativ, kulinarisk, medisinsk, parfymeproduksjon. Sannsynligvis importert: kjent som "greske nøtter". Overgangsmarkør: markerer vårens begynnelse (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:149-151; Landgren 2004:23).
Oleander	X/X	Dekorativ, medisinsk. Eviggrønn, blomstrer i sommerhalvåret.

(Rhododendron)		Sjeldent beskrevet, mest for dens natur. Forekommer ofte i hagemalerier. Svært giftig; symboliserte død (Dell'Orto og Varone 1990:235; Farrar 1998:Table II; Jashemski et al. 2002:132-133; Pohenin og Huxley 1978:144).
Oliven (Olea)	-/X	Kulinarisk, medisinsk. Ble også brukt til såpeproduksjon. Blomstrer frem til midtsommers. Olivengrenen var fredssymbol. En av romernes viktigste planter (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:134-136; Rees 1987).
Opiumsvalmue (Papaver)	-/X	Kulinarisk, medisinsk. Allsidig bruk. Livsfarlig, forbundet med Demeter (Dell'Orto og Varone 1990:235; Farrar 1998: Table II; Heinrich et al. 2005:221; Jashemski et al. 2002:139).
Orientplatan (Platanus)	-/X	Dekorativ, medisinsk. Ofte omtalt. Importert. Plantet i offentlige grøntarealer, gjerne i <i>ambulatio</i> . Flere referanser til treets nytte som skyggegivende og dermed luksuriøse verdi. Symboliserte motstand og ulykke (Dell'Orto og Varone 1990:235; Jashemski et al. 2002:145-146; Landgren 2004:19-22).
Pinje (Pinus)	X/X	Kulinarisk (delikatesse). Omtalt i villakontekster (Jashemski et al. 2002:143-144; Landgren 2004:19).
Poppel (Populus)	X/-	Ressurstre, ofte omtalt i denne sammenhengen. Forbundet med Hercules (Jashemski et al. 2002:146-147).
Prestekrave (Anthemis)	X/-	Medisinsk. Typisk for Vesuv-regionen, men sjeldent omtalt (Heinrich et al. 2005:213; Jashemski et al. 2002:89).
Pære (Pirus)	-/X	Kulinarisk, medisinsk. Omtales for dens egenskap som frukttré, beskrivelser tilknyttet manipulasjon (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:154-155).
Rose (Rosa)	X/X	Dekorativ, kulinarisk, medisinsk, parfymeproduksjon. Svært kjent. Campanias roser var berømte. Ofte manipulert. Spesiell betydning for Pompeii grunnet forbindelsen til Venus (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:158-160; Landgren 2004:48-49; Minter 2005:244).
Sitron (Citrus/citrea)	-/X	Dekorativ, medisinsk. Importert. Eviggrønn. Problematisk etymologi medfører problematisk forståelse av romersk forståelse (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:101-103; Landgren 2004:27-28).
Sypress (Cupressus)	-/X	Dekorativ, medisinsk. Nyttevekst. Kunne tilklippes på samme måte som buksbomhekk. Importert av romerne. Ofte omtalt i skriftlige kilder for dens natur. Forbundet med sorg og død, underverdenens hersker Dis. Vanlig grensemærke (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:104-106; Landgren 2004:14-15).
Tungress (Ukjent)	-/-	Ikke identifisert i skriftlige kilder (Jashemski et al. 2002:146).
Vin, vinranke (Vitis)	-/X	Dekorativ, kulinarisk (vinproduksjon), medisinsk. Manipulert. Tettvokst, enorm vekstflate. Viktig plantevekst. Svært ofte avbildet og omtalt. Forbundet med Bacchus (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:171-174; Rees 1987; OCD:479-482).
Vindel (Convolvulus)	X/-	Girlanderproduksjon. Lite omtalt, kun for dens natur (Farrar 1998: Table II; Jashemski et al. 2002:96).

Merknad (1): All data er basert på informasjon hentet fra skriftlige kilder, og representerer den informasjonen forskeren har om en flora ifølge en romersk forståelseshorison. Samtlige romerske navn er hentet fra filologiske studier. Mangelen på lignende appendiks for de tre øvrige kategorier må forstås i lys av manglende omtaler i og forskning på overleverte skrifter (se for korte omtaler av enkelte arter av faunas beskrivelser Lenz 1856; Toynbee 1973).

Merknad (2): Listen gjelder kun flora som utgjør en del av dette prosjektets studiemateriale, ikke all romersk flora generelt (se i så fall Jashemski et al. 2002; Landgren 2004; Lenz 1859).

APPENDIKS 5 – HAGEMALERIER

Figur 16: Hagemaleri, *oecus* (32), nordvegg (Jashemski 1993: fig. 2).

Figur 17: Hagemaleri med innfelt sokkelbeplantning, *oecus* (32), sørvegg (PPM: VI: utsnitt av fig. 160).

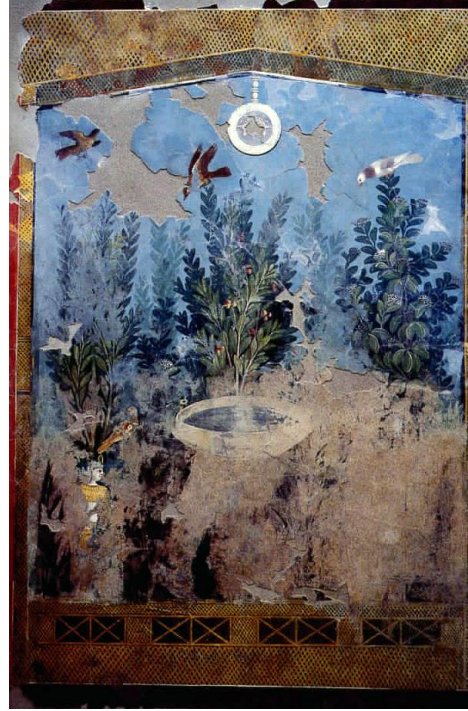
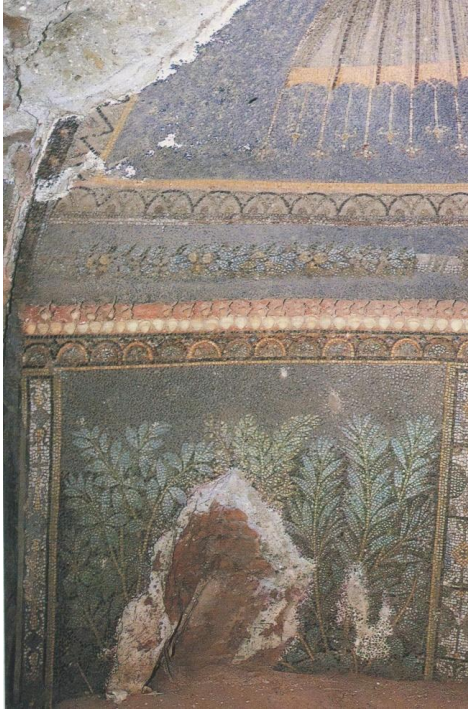

Figur 18: Hagemaleri, *oecus* (32), østvegg, øvre del (Jashemski 1993: fig. 414).

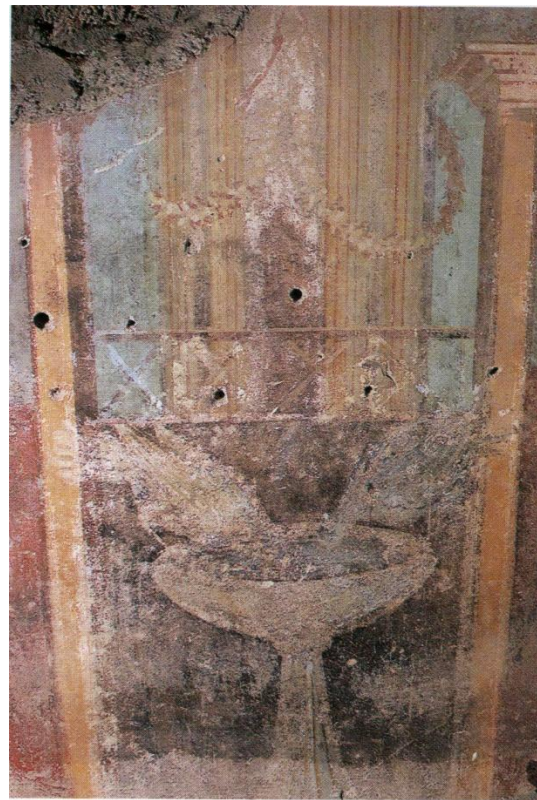
Figur 19: Hagemaleri, *oecus* (32), østvegg, nedre del (Jashemski 1993: fig. 7).

Figur 20: En av få mosaikkversjoner av de såkalte hagemaleriene, utsnitt fra *nymphaeum* i *triclinium* (31), Casa del Bracciale d'oro (Jashemski 1993: fig. 477).

Figur 21: Hagemaleri, *triclinium* (31), sørvegg (PPM: VI: fig. 171).

Figur 22: Hagemaleri, *cubiculum* (II), vestvegg. Casa di Polibio (Jashemski 1993: fig. 432).

Figur 23: Hagemaleri, ukjent rom vest for *atrium* (O), Casa di Polibio (Jashemski 1993: fig. 431).